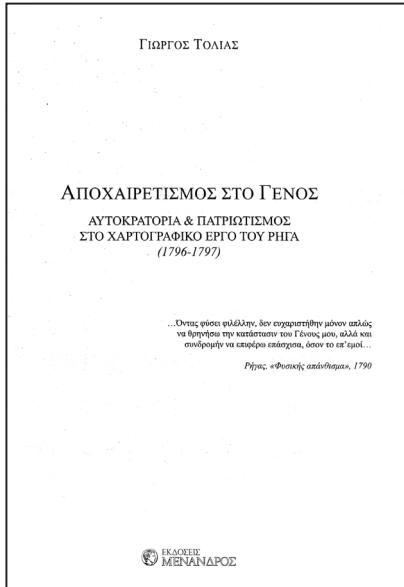

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας όψιμος, άδικος
επικριτής του επαναστάτη
Ρήγα Βελεστινλή

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ

Ένας όψιμος, άδικος
επιχριτής του επαναστάτη
Ρήγα Βελεστινλή

Ένας όψιμος, άδικος επικριτής του επαναστάτη
Ρήγα Βελεστινλή

Αθήνα 2015

ISBN: 978-960-6733-19-2

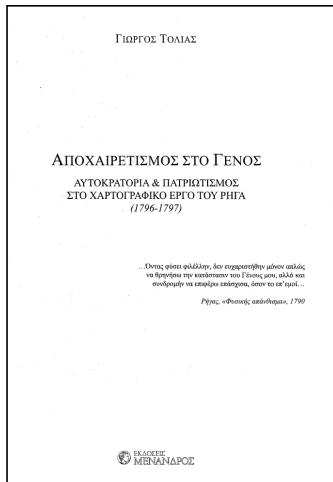
© Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα
Μιλτιάδου 3, 14562 Κηφισιά-Αθήνα
www.rhigassociety.gr

© Δρ. Δημήτριος Απ. Καραμπερόπουλος,
Παιδίατρος, Ιστορικός της Ιατρικής,
Πρόεδρος Επιστημονικής Εταιρείας
Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα

Μιλτιάδου 3, 14562 Κηφισιά-Αθήνα
Τηλ. 210 8011066
e-mail: karamber@otenet.gr
www.karaberopoulos.gr

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας όψιμος, άδικος
επικριτής του επαναστάτη
Ρήγα Βελεστινλή

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ

ΑΘΗΝΑ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	9
Ένας όψιμος, άδικος επικριτής του επαναστάτη Ρήγα	13
Οι προγενέστερες επικρίσεις του Ιω. Φιλήμονα για τον Ρήγα Βελεστινλή	17
Ανασκευή των άδικων κρίσεων του Ιω. Φιλήμονα.....	18
Ανασκευή των επικρίσεων του Γ. Τόλια για τον επαναστά- τη Ρήγα	27
Το Συγγραφικό έργο του Ρήγα	28
Τα Ανακριτικά έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή	32
Στρατηγικό σχέδιο της επανάστασης του Ρήγα.....	34
Τα τρία μέρη του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασης του Ρήγα.....	35
Α΄ . Προετοιμασία της Επανάστασης.	
Εικόνα Μ. Αλεξάνδρου	36
Θούριος	38
Β΄ . Η στρατιωτική δράση για την επικράτηση της επανάστασης	41
Γ΄ . Η δημοκρατική λειτουργία του Βαλκανικού χώρου	
Νέα Πολιτική Διοίκησις	46
Έκδοση χαρτών.....	46

Ανασκευή ορισμένων ακόμη απόψεων του επικριτή του Ρήγα

1) Τα έργα ανέδειξαν τον Ρήγα σε «εμβληματική μορφή», όχι ο θάνατός του	51
2) Ο Ρήγας ήταν ο επιμελητής έκδοσης του <i>Ηθικού Τρίποδος</i>	52
3) Μεταφραστής των <i>Ολυμπίων</i> του Μεταστάσιο ήταν ο Ρήγας	53
4) Για την έκδοση του <i>Αναχάρσιδος</i>	55
5) Για το <i>Στρατιωτικόν Εγκόλπιον</i>	59
6) Σχετικά με το Σύνταγμα, τη <i>Νέα Πολιτική Διοίκηση</i>	60
7) Για τα τοπωνύμια στο Βόσπορο της <i>Επιπεδογραφίας της Κωνσταντινουπόλεως</i>	63
8) Το λιοντάρι δεν συμβολίζει τον Σουλτάνο	66
9) Ταύτιση για πρώτη φορά της <i>Χάρτα της Ελλάδος</i> με δύο πρότυπους χάρτες	70
10) Η έκδοση των χαρτών Βλαχίας και Μολδαβίας δεν ήταν για τους Ηγεμόνες τους	79
11) Οι περιοχές της Δαλματίας, Κάτω Ουγγαρίας και Σκλαβονίας στη <i>Χάρτα</i> είναι εκτός του οραματιζόμενου κράτους του Ρήγα	84
12) Ο Ρήγας δεν ενδιαφερόταν για τις «συμπληρωματικές πληροφορίες» από άλλους χάρτες	86
13) Η <i>Χάρτα</i> συνδέεται άμεσα με το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασης του Ρήγα.	88
14) Η έκδοση της εικόνας του Μ. Αλεξάνδρου	90
 Συμπέρασμα	93
Ευρετήριο	95

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ένας όψιμος, άδικος επικριτής του επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή

Στην πρόσφατη έκδοση το 2009 της Χάρτας της Ελλάδος από το αντίτυπο των Γενικών Αρχείων του Κράτους, (εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα) περιλαμβάνεται και ένα συνοδευτικό κείμενο, στο οποίο ο συντάκτης του, Γιώργιος Τόλιας, υποστηρίζει ότι ο Ρήγας δεν είχε «ενιαίο συγκροτημένο πολιτικό πρόγραμμα», δεν είχε «ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση», ούτε «τη θεωρητική συγκρότηση».

Παρόμοιες επικρίσεις είχαν διατυπωθεί κατά το παρελθόν, όπως ενδεικτικά γράφουμε, από τον Ιω. Φιλήμονα, ο οποίος υποστήριζε ότι ο Ρήγας ήταν «μεγαλόφρων και επιχειρηματίας, αλλ' όχι τόσον σκεπτικός και κρυψίνους, κάτοχος γνώσεων πολλών και ζωηρός εις το πνεύμα, αλλά επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων και μάλλον της καταστάσεως του Έθνους του». Τις ατεκμηρίωτες εκείνες επικρίσεις του Φιλήμονα είχαμε συστηματικά ανασκευάσει το 2000 με τη μελέτη μας, *Οι άδικες κρίσεις του Ιω. Φιλήμονα για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή*.

Με την παρούσα μελέτη τεκμηριώνεται ότι οι πρόσφατες άδικες επικρίσεις διατυπώθηκαν από τον συντάκτη τους δίχως να έχει μελετήσει, ως θα όφειλε, το έργο του Ρήγα και χα-

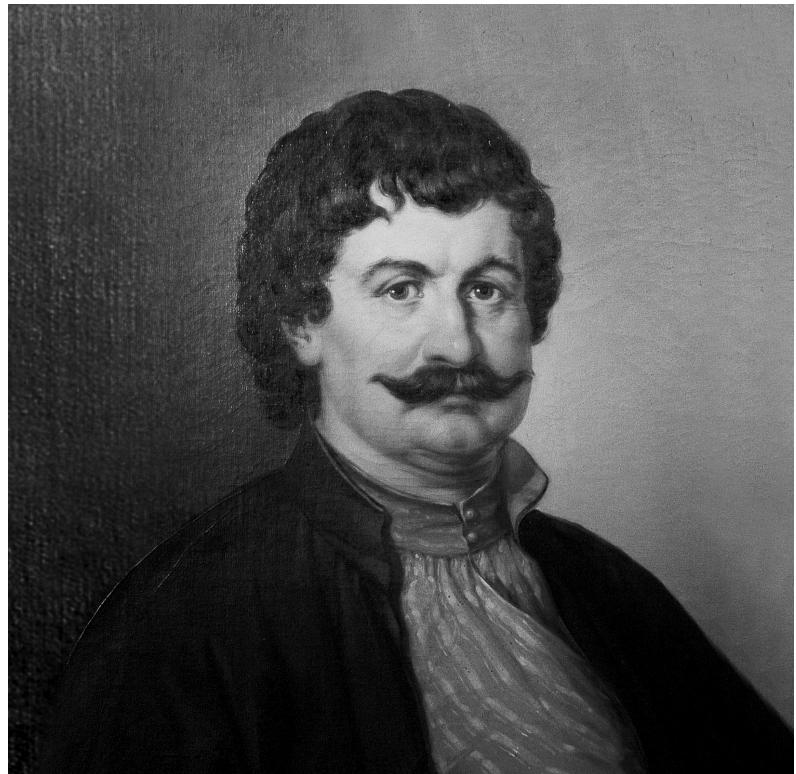
ρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η άποψή του πως με το λιοντάρι ο Ρήγας συμβολίζει τον Σουλτάνο. Αν θα είχε και μόνο αναγνώσει τον Θούριο και τον Ύμνο Πατριωτικό, τότε θα έβλεπε, και δεν θα έκανε το σημαντικό αυτό λάθος, πως ο Ρήγας με το λιοντάρι συμβολίζει τα σκλαβωμένα παλληκάρια, «Ως πότε παλληκάρια θα ζούμεν στα στενά/μονάχοι σαν λιοντάρια στες ράχες στα βουνά;», όπως επίσης και τους Σουλιώτες και Μανιάτες, «Σουλιώτες και Μανιάτες λιοντάρια ξακουστά». Απεναντίας τον Σουλτάνο τον αποκαλεί λύκο.

Στη μελέτη μας παρουσιάζεται αρχικά το συγγραφικό έργο του Ρήγα καθώς και το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του για την απελευθέρωση των σκλαβωμένων, με τα οποία τεκμηριώνεται ότι ο Ρήγας είχε «ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση», και ακόμη είχε «τη θεωρητική συγκρότηση», αντίθετα από όσα ανέγραψε ο όψιμος επικριτής του.

Για πρώτη φορά στον σκλαβωμένο ελληνισμό αρθρώνεται ένα τόσο ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο επανάστασης, το οποίο διακρίνεται σε τρία μέρη: Πρώτα ήθελε ο Ρήγας να εμψυχώσει τους σκλαβωμένους με τον Θούριο και τον Ύμνο Πατριωτικό και να ενισχύσει την ιστορική μνήμη τους με τα Ολύμπια, τον Νέο Ανάχαρσι και με την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου να τους δώσει πρότυπο αγωνιστικότητας και αποφασιστικότητας. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στο στρατιωτικό σχέδιο της επανάστασής του. Πίστευε ο Ρήγας πως χωρίς στρατιωτική νίκη δεν αποκτιέται η ελευθερία. Είχε την πρόνοια να μεταφράσει το Στρατιωτικόν Εγκόλπιον για την εκπαίδευση των σκλαβωμένων, καθώς επίσης είχε ένα επιχειρησιακό σχέδιο έναρξης της επανάστασης από την Πελοπόννησο, όπως πράγματι εφαρμόστηκε αργότερα το 1821. Και το τρίτο μέρος είναι το πολιτικό μέρος. Ενδιαφέρθηκε ο Ρήγας για τον τρόπο διοικήσεως του οραματιζόμενου ελεύθερου

κράτους του, το οποίο θα δημιουργούνταν μετά τη νίκη της επανάστασής του, με σεβασμό στα *Δίκαια του Ανθρώπου*. Μετέφρασε και είχε έτοιμη τη *Νέα πολιτική Διοίκηση*, τον δημοκρατικό τρόπο λειτουργίας. Ήταν αντίθετος στον κληρονομικό και απολυταρχικό τρόπο διοίκησης. Εξέδωσε τους χάρτες του Βαλκανικού χώρου «...των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων νήσων και της Βλαχομπογδανίας». Οι χάρτες αυτοί του ήταν απαραίτητοι για να κάνει εκλογές. Ο Ρήγας δεν ήταν επαγγελματίας χαρτογράφος. Γι' αυτό και δεν εξέδωσε χάρτες εκτός του χώρου, που αναφέρεται η *Νέα Πολιτική Διοίκηση*. Οι χάρτες του τελικά, όπως τεκμηριώνουμε, είναι πολιτικοί χάρτες του οραματιζόμενου κράτους του, το οποίο θα προέκυπτε μετά την επανάσταση, για να διοικηθεί δημοκρατικά ο διαιρημένος σε Τοπαρχίες και Επαρχίες βαλκανικός αυτός χώρος της *Χάρτας της Ελλάδος* και με σύνορα, τα οποία πρόσφατα έχουν επισημανθεί.

Από τη διερεύνηση των έργων του και του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του αποδεικνύεται ότι ο Ρήγας, αντίθετα με τα όσα υποστήριξε ο όψιμος επικριτής του, είχε «ενιαίο συγκροτημένο πολιτικό πρόγραμμα», είχε «ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση» και τη «θεωρητική συγκρότηση». Επί πλέον ανασκευάζονται ορισμένες λανθασμένες και ατεκμηρώτες απόψεις, οι οποίες αναγράφονται στο κείμενο του επικριτή, για τον *Ηθικό Τρίποδα*, *Τα Ολύμπια*, τον *Νέο Ανάχαρσι*, για τα τοπωνύμια στο Βόσπορο. Τέλος με την κριτική μελέτη του κειμένου του Γ. Τόλια καταδεικνύεται ότι ήταν ελλιπής εκ μέρους του η μελέτη των έργων του Ρήγα καθώς και των τελευταίων περιόδων ερευνών, οι οποίες έχουν εκδοθεί από την *Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα*, στοιχεία τα οποία δείχνουν το σοβαρό πρόβλημα των ιστορικών ερευνών στη χώρα μας με την ατελή διερεύνηση των σχετικών έργων και μελετών.

⑥ θαίος ἀγρόθεος συγκόντρω,
συπιρύμηλος πεζός.

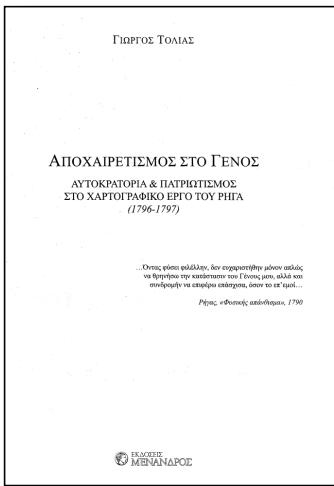
Ρήγας Βελεστινλή

Επίκαιρη η φήση του Ρήγα «Οποιος ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά» και για την μελέτη των έργων του, η οποία θα πρέπει να γίνεται ελεύθερα με αντικειμενική, ολοκληρωμένη έρευνα και τεκμηρίωση για να είναι σωστά τα αποτελέσματα της κρίσης.

Ένας όψιμος, άδικος επικριτής του επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή

Μετά την αυθεντική, για πρώτη φορά, επανέκδοση το 1998 της *Χάρτας της Ελλάδος*¹ του Ρήγα Βελεστινλή από το καλά διατηρημένο πρωτότυπο αντίτυπο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, έκδοση της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, ακολούθως επανεκδόθηκε το 2009 από το πρωτότυπο αντίτυπο των Γενικών Αρχείων του Κράτους από τις εκδόσεις "Μένανδρος"². Η έκδοση αυτή συνοδεύεται από ένα κείμενο του Γιώργου Τόλια³, διευθυντή του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών με ιδιαίτερο επιστημονικό αντικείμενο την χαρτογραφία. Με το κείμενο αυτό αναδεικνύεται ως ο όψιμος επικριτής του

-
1. Ρήγα Βελεστινλή, *Χάρτα της Ελλάδος*, Βιέννη 1796-1797, αυθεντική για πρώτη φορά επανέκδοση, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλον, από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα. Αθήνα 1998. Συνοδεύεται από τα βιβλία: 1). Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ευρετήριο ονομάτων προσώπων, τόπων και πραγμάτων της Χάρτας* και 2). Με τις μελέτες α). Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η Χάρτα της Ελάδος του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», σελ. 13-90. β). Βάσω Πένα, «Τα νομίσματα της Χάρτας του Ρήγα», σελ. 91-148.
  2. Ρήγα Βελεστινλή, *Χάρτα της Ελλάδος*, Βιέννη 1796-1797, Εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2009.
  3. Γιώργος Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)*, εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2009, (σελ. 78).

επαναστάτη Ρήγα, υποστηρίζοντας πως ο Ρήγας δεν είχε «ενιαίο συγκροτημένο πολιτικό πρόγραμμα», δεν είχε «ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση», ούτε «τη θεωρητική συγκρότηση».

Χαρακτηριστικά, στο συνοδευτικό αυτό κείμενο προσπαθεί να αναλύσει το έργο του Ρήγα και υποστηρίζει πως «Οι εκδόσεις στις οποίες προέβη ο Ρήγας κατά τους τελευταίους μήνες του βίου του, δεν έχουν τον χαρακτήρα ενός ενιαίου συγκροτημένου πολιτικού και μορφωτικού προγράμματος, παρόλο που αυτό υποστηρίζεται από τους περισσότερους μελετητές. Ένα πρόγραμμα χρειάζεται ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση και μακρόχρονη εκτέλεση, και ο ενθουσιώδης Ρήγας δεν διέθετε ούτε τη θεωρητική συγκρότηση, ούτε τα απαραίτητα χρονικά περιθώρια»⁴.

Οι επικρίσεις αυτές για τον Ρήγα δίνουν την εντύπωση πως ο συντάκτης τους, για να καταλήξει στο συμπέρασμα αυτό, θα είχε κάνει ενδελεχή, συστηματική επιστημονική έρευνα, θα είχε μελετήσει όλα τα έργα του Ρήγα, θα είχε ασχοληθεί με το επαναστατικό έργο του και θα είχε γράψει ιδιαίτερες μελέτες γι' αυτό⁵. Δυστυχώς όμως, όπως διαπιστώνεται στη συνέχεια,

4. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό. π., σελ. 21.

5. Στη Βιβλιογραφία περί Ρήγα, που διαθέτουμε, και είναι πλούσια, δεν έχουν καταγραφεί μελέτες του, εκτός του ειδικού μονομερούς αντικειμένου για την χαρτογραφική μορφή της Χάρτας, όπως εξάλλου ο ίδιος σημειώνει, «*Η Χάρτα της Ελλάδος ειδικότερα, με έχει απασχολήσει σε αρκετές δημοσιεύσεις, στις οποίες προσπάθησα να προσεγγίσω το περιεχόμενό της και τις λειτουργίες της, γνωστικές, ιδεολογι-*

εκφέρονται απόψεις και επικρίσεις, χωρίς να έχουν συστηματικά ερευνηθεί και μελετηθεί τα έργα του Ρήγα, ούτε και οι πρόσφατες έρευνες γι' αυτά.

Η σχολιαζόμενη περίπτωση του Γ. Τόλια είναι διλωτική του γενικού προβλήματος της ιστορικής έρευνας στη χώρα μας, που αποσπασματικά χωρίς ενδελεχή μελέτη των σχετικών έργων γράφονται ατεκμηρώτες απόψεις και κρίσεις⁶. Και παράδειγμα τρανταχτό αυτού του πνεύματος αποτελεί ο χαρακτηρισμός από τον Γ. Τόλια του κοιμισμένου λιονταριού στη σχετική παράσταση της *Επιπεδογραφίας της Κωνσταντινουπόλεως*⁷, (παρακάτω γίνεται λόγος εκτενέστερα), πως

-
- κές όσο και συμβολικές», Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, δ. π., σελ. 12. Θα θέλαμε όμως να παρατηρήσουμε ότι στις τόσες σχετικές ειδικές δημοσιεύσεις του για τη Χάρτα απουσιάζει μια ουσιαστική συνεισφορά στα ερωτήματα, τα οποία είχαν τεθεί από τους μελετητές της για την έκδοσή της, όπως και των άλλων δυο χαρτών Βλαχίας και Μολδαβίας, για την σκοπιμότητα έκδοσής της και ποιο χάρτη χρησιμοποίησε ως πρότυπο της. Μάλιστα υποστήριζε στο άρθρο του, (*Επτά Ημέρες*, εφημ. *Η Καθημερινή*, 22 Μαρτίου 1998), ότι «ο Ρήγας εξεπόνησε έναν χάρτη της βυζαντινής περιόδου, κατά το γαλλικό πρότυπο του χάρτη της βυζαντινής αυτοκρατορίας του Delisle (περ. 1700)», αντίθετα από το γεγονός ότι χρησιμοποίησε χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle. Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι έχει παρουσιάσει το πρότυπο της πανοραματικής άποψης της Κωνσταντινούπολης, την οποία έχει προσθέσει ο Ρήγας στο κάτω μέρος της *Επιπεδογραφίας* της, Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός...*, δ.π., σελ. 31.
6. Παρόμοια περίπτωση είναι και εκείνη του Αδαμαντίου Κοραή, τον οποίο επέκριναν και συνεχίζουν να επικρίνουν χωρίς κατά κανόνα να έχουν μελετήσει συστηματικά όλο το έργο του, αλλά μονομερώς απομονώνοντας κάποιο από αυτά. Διεξοδικά για όλα αυτά τα σχετικά με τις επικρίσεις για τον Κοραή βλ. την ενδιαφέρουσα και πλούσια σε στοιχεία και βιβλιογραφία μελέτη του Φίλιππου Ηλιού, *Ιδεολογικές χούσεις του Κοραϊσμού* στον 20ο αιώνα, Ο Πολίτης, Αθήνα 1989.
7. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Το “ρόπαλο του Ηρακλέους” στους χάρτες του Ρήγα. Νέες έρευνες*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2010, σελ. 55-65.

το λιοντάρι συμβολίζει τον Σουλτάνο. Αν όμως είχε κάνει έστω και μια απλή ανάγνωση του Θούριου και του Ύμνου Πατριωτικού θα απέφευγε το σημαντικό αυτό λάθος να θεωρεί το λιοντάρι ως σύμβολο του Σουλτάνου (ο Ρήγας εξηγεί στον Θούριο ότι με λύκο συμβολίζει τον Σουλτάνο), στοιχείο το οποίο δείχνει, πως ούτε καν απλή ανάγνωση δεν είχε κάνει των σημαντικών επαναστατικών κειμένων του Ρήγα και κατ' αυτόν τον τρόπο οι πρόσφατες επικρίσεις, που έχουν διατυπωθεί είναι «άδικες» και επιστημονικά ατεκμηριώτες.

Αυτός θα είναι και ο λόγος που η φυσιογνωμία του Ρήγα και το έργο του αποτελούσε «ιστορικό γρίφο», όπως γράφει: «Εδώ και χρόνια ο Ρήγας και το έργο του, με τις πολλές και έντονες αντιφάσεις και αντιθέσεις του, αποτελούσε για μένα έναν ιστορικό γρίφο. Δυσκολευόμουν να κατανοήσω τον άνθρωπο, και να εντάξω τον βίο και το έργο του σε ένα ερμηνευτικό σχήμα... η αντίθεση ανάμεσα στη βιωματική προσέγγιση που χαρακτηρίζει το σύνολο του έργου του και στη διανοητική εργασία του χαρτογράφου»⁸. Όμως για να λύνονταν αυτός ο «ιστορικός γρίφος» θα έπρεπε να ακολουθούνταν η βασική επιστημονική μέθοδος, η οποία συνίσταται στη μελέτη και διερεύνηση όλου του έργου του Ρήγα και ιδιαίτερα των επαναστατικών του κειμένων Θούριος, Ύμνος Πατριωτικός, Νέα Πολιτική Διοίκησις και συνδυαστικά με τους χάρτες του, Χάρτα της Ελλάδος, Νέα Χάρτα της Βλαχίας και Γενική Χάρτα της Μολδοβίας.

Παρουσιάζουμε τις άδικες κρίσεις του συντάκτη των πρόσφατων επικρίσεων εναντίον του Ρήγα, μόνο και μόνο επειδή τυχαίνει να συνοδεύουν την τωρινή επανέκδοση της Χάρτας της Ελλάδος του 2009, και γι' αυτό θα πρέπει ο αναγνώστης να ενημερωθεί για τις αστήρικτες αυτές επιστημονικά ε-

---

8. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος..., ό. π., σελ. 11.*

πικρίσεις και για την αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας, μετά την έρευνα όλων των έργων του Ρήγα και όχι αποσπασματικά κατά την προκρούστεια μέθοδό του. Επί πλέον να τονιστεί ότι η επιστημονική δεοντολογία απαιτεί να διερευνούμε πρώτα, να μελετούμε όλα τα έργα του Ρήγα και μετά να σχολιάζουμε, να κρίνουμε και να επικρίνουμε.

Οι προγενέστερες επικρίσεις του Ιω. Φιλήμονα για τον Ρήγα. Κατά το παρελθόν υπήρξαν παρόμοιες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα ήταν εκείνη του Ιω. Φιλήμονα, ο οποίος είχε διατυπώσει επικρίσεις εναντίον του Ρήγα στο βιβλίο του *Δοκίμιον Ιστορικόν περὶ τῆς Φιλικῆς Εταιρείας*⁹. Ιδιαίτερα υποστήριξε ότι ο Ρήγας ήταν «Μεγαλόφρων και επιχειρηματίας, αλλ' όχι τόσον σκεπτικός και κρυψίνους, κάτοχος γνώσεων πολλών και ζωηρός εις το πνεύμα, αλλά επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων και μάλλον της καταστάσεως του Έθνους του».

Και αυτά τα έγραφε διότι μάλλον δεν ήταν δυνατόν να εξηγήσει πώς ένα αρχηγός μιας σχεδιαζόμενης επανάστασης συλλαμβάνεται τόσο εύκολα μόλις καταφθάνει στο ξενοδοχείο της Τεργέστης, χωρίς να έχει λάβει τα αναγκαία μέτρα προφυλάξεως. Ο Φιλήμων θα διετύπωσε τα αρνητικά συμπεράσματά του μόνο από το γεγονός της σύλληψης χωρίς όμως, ως θα όφειλε, να μελετήσει την όλη δράση του Ρήγα στη Βιέννη, από τον Αύγουστο του 1796 έως τον Δεκέμβριο του 1797, καθώς επίσης και το εκδοτικό του έργο¹⁰. Επί πλέον δεν έδω-

9. Βλ. Ιω. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περὶ τῆς Φιλικῆς Εταιρείας*, εν Ναυπλίᾳ 1834, σελ. 90. Και φωτομηχανική επανέκδοση εκδ. Κουλτούρα, Αθήνα (χ.χ.).

10. Ίσως τότε να μην ήταν εύκολο στον Ιω. Φιλήμωνα να μελετήσει το έργο του Ρήγα, διότι τα έργα του Ρήγα ήταν δυσεύρετα, εκτός βέβαια α-

σε σημασία στο γεγονός ότι η Αυστριακή Αστυνομία δεν είχε μάθει το ελάχιστο από τη συνωμοτική δράση του Ρήγα μέχρι την προδοσία από τον Έλληνα έμπορο της Τεργέστης. Και αυτές τις κατηγορίες του Φιλήμονα μερικοί συγγραφείς, χωρίς τη δέουσα μελέτη και κριτική βάσανο, τις ενστερνίστηκαν και τις διατήρησαν μέχρι πρόσφατα.

Ανασκευή των άδικων κρίσεων του Φιλήμονα. Οι κατηγορίες αυτές, που διατυπώθηκαν από τον Ιω. Φιλήμονα, ανασκευάστηκαν στην εμπεριστατωμένη μελέτη¹², στην οποία έγινε μια συστηματική εξέταση των επί μέρους ενεργειών του Ρήγα κατά την παραμονή του στη Βιέννη και την προετοιμασία του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του. Οι ενέργειες και δράσεις του Ρήγα, που είχε εφαρμόσει, παρατίθενται συνοπτικά κατωτέρω:

πό τον Θούριο που ήταν πλατιά διαδεδομένος, όπως σημειώνει ο Φωριέλ στα 1825. Ομοίως με την προδοσία το 1797 το Σύνταγμα του Ρήγα, η Νέα Πολιτική Διοίκησις, και το Στρατιωτικόν Εγκόλπιον κατασχέθηκαν και καταστράφηκαν, και μόνο λίγα αντίτυπα του Συντάγματος είχαν διαφύγει. Αργότερα, το 1871, δημοσιεύθηκε το περιεχόμενο του Συντάγματος από τον Π. Χιώτη στο περιοδικό «Παρθενών», σελ. 507-512 και 545-556. Γι' αυτό θα μπορούσε κανείς να δικαιολογήσει τον Φιλήμονα για την έλλειψη της μελέτης των έργων του Ρήγα, κάτι που δεν δικαιούται ο όψιμος επικριτής Γ. Τόλιας, διότι όλα τα έργα του Ρήγα έχουν επανεκδοθεί, ακόμη και σε ψηφιακό δίσκο, και επί πλέον έχουν δημοσιευθεί πολλές εργασίες, έχουν διοργανωθεί διεθνή Συνέδρια και έχουν υπάρξει σημαντικές έρευνες τα τελευταία χρόνια, τα οποία έχουν συμβάλλει στην κατανόηση του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασης του Ρήγα Βελεστινλή.

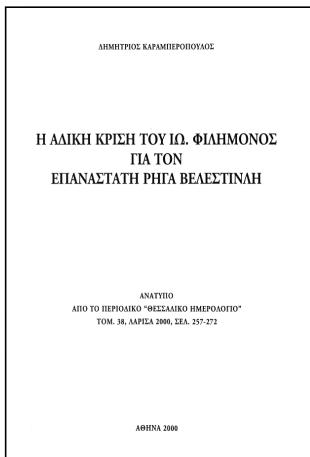
11. Σχετικά βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η συνωμοτική δράση του Ρήγα Βελεστινλή*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.
12. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η “άδικη κρίση” του Ιω. Φιλήμονα για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 38 (2000), σελ. 257-273. Και σε ανάτυπο, Αθήνα 2000.

α) Ο Ρήγας Βελεστινλής από την ημέρα που ήρθε στη Βιέννη, τον Αύγουστο του 1796, είχε συνεχείς επαφές με τους συμπατριώτες του με τους οποίους στις συναντήσεις τους τραγουδούσαν τον Θούριο, τον επαναστατικό του παιάνα. Χαρακτηριστικά καταγράφεται στα ανακριτικά έγγραφα ότι «κατά Σεπτέμβριον του έτους τούτου (του 1797) ο Ρήγας Βελεστινλής έψαλλεν εν τη οικία του Αργέντη, παρισταμένου τούτου και του Έλληνος Θεοχάρη, ύμνον ελευθερίας, όστις λέγεται περιεχόμενος εν τη επαναστατική προκηρύξει, και δή χορεύων περὶ την τράπεζαν»¹³. Επίσης, ο σύντροφος του Ρήγα από τη Σιάτιστα Θεοχάρης Τουρούντζιας στην κατάθεσή του «ομιλογεί ότι έλαβε προς αντιγραφήν παρά του [Γεωργίου] Σακελλαρίου το στασιαστικόν ἀσμα Ως πότε παλληκάρια, ότι έψαλε τούτο μετ' αυτού και των ενταύθα ευρισκομένων φοιτητών της ιατρικής Καρακάση και Παναγιώτου, προσέτι δε και άνευ αυτών πολλάκις εν συντροφίᾳ και ότι εξαπέστειλε το αντίγραφον τούτο εις τον προμνημονευθέντα αδελφόν του [Γεώργιον Τουρούντζιαν εν Σεμλίνω]»¹⁴.

Ακόμη, είχε επαφές και επικοινωνία και με άλλους αξιόλογους ανθρώπους, οι οποίοι θα βοηθούσαν τα επαναστατι-

13. Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων εκ των εν Βιέννη Αρχείων εξαχθέντα*, μετάφρ. Σπ. Λάμπρου, Αθήνησιν 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου), Αθήνα 1996, β' έκδ. 2000, σελ. 19.

14. Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα..., ο.π., σελ. 103.*

κά του σχέδια, όπως για παράδειγμα είχε επαφές με τον γιατρό της αυτοκράτηρας, τον καθηγητή Πέτρο Φράνκ¹⁵, με τον είχε γνωρισθεί και είχε γίνει φίλος του. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή, την οποία κάνει ο Χριστόφορος Περδαβός¹⁶, ο οποίος υπέφερε από μια πάθηση των ματιών του και

-
15. Για τον ιατρό καθηγητή και διευθυντή του περίφημου Νοσοκομείου της Βιέννης Peter Frank (1745-1821) βλ. Λέανδρου Βρανούση, *Εφημερίς*, έτος Έβδομον, 1797, Προλεγόμενα, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 1995, σελ. 654. Επίσης, *Grand Dictionnaire Universel au XIXe siècle*, Παρίσι, τόμ. 8, σελ. 782.
  16. Για την ενδιαφέρουσα επίσκεψη του Ρήγα και του Περδαβού στον καθηγητή Peter Frank (1745-1821) βλ. Χρ. Περδαβού, *Σύντομος βιογραφία του αιοδήμου Ρήγα Φεραίου*, Εν Αθήναις 1860, [Αθήνα Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, 1973], σελ. 38-39: «Οφείλω προς τούτοις να ομολογήσω μετ' ευγνωμοσύνης και την πρός εμέ ευεργεσίαν και τας αξιομνημονεύτους παραγγελίας του. (Η εν Βουκουρεστίω συμβάσα μοι οφθαλμία, και η κοινή φήμη του Φράγκ, ταυτοχρόνως δε και η πρόσκλησις του Ρήγα με τηνάγκασαν ν' απέλθω εις Βιένναν, προς εντελή θεραπείαν του πάθους, και συναγωνισμόν επομένως μετά του Ρήγα). Πάσχων γάρ υπό δεινής οφθαλμίας εθεραπεύθην υπ' αυτού ενετέστατα. Πληροφορηθείς υπό του Ρήγα την καταγωγήν μου εκάθησε πλησίον μου, ήρξατο δέ ερωτάν λεπτομερώς την αιτίαν της οφθαλμίας, ή, σαφέστερον ειπείν της τυφλώσεως, συμβάσης εκ τινος υπερβολικής αιμορραγίας της οινός, ενώ ανεγίγνωσκον τον δεινόν Πλούταρχον. Τούτο ακούσας και αψάμενος της χειρός μου ειπέ μοι τα εξής, “μή φοβού τέκνον της Ελλάδος, εντός τριών ημερών έξεις, ως το πρώτον, το φώς των οφθαλμών σου. Ανταμοιβήν δε περί τούτου άλλην δεν ξητώ παρά σιώ, ειμή, οπόταν συν Θέω υπάγης εις την Θεσσαλίαν, μή λησμονήσης να προσφέρης τους οφειλόμενους ασπασμούς μου εις τον εν Λαρίσῃ αξιολάτρευτον τάφον του διδασκάλου μου Ιπποκράτους, ειπέ δε αυτώ προς τούτοις, ότι ο μαθητής του, Πέτρος Φράγκ, ιάτρευσε τους οφθαλμούς σου σεβόμενος τους απογόνους του”». Με την ευκαιρία σημειώνομε ότι η αναφορά του καθηγητού Φράγκ στον τάφο του Ιπποκράτους θα είχε, μάλλον, ως πηγή τον Ρήγα Βελεστινλή, ο οποίος στο βιβλίο του *Νέος Ανάχαρσις*, Βιέννη 1797, στην τελευταία σελίδα δίνει είδηση για πρώτη φορά στον επιστημονικό κόσμο της Ευρώπης, για την ύπαρξη στη Λάρισα του τάφου του πατέρα της Ιατρικής, του Ιππο-

ο Ρήγας του συνέστησε τον Φράνκ για να τον εξετάσει. Ας σημειωθεί ότι ο καθηγητής Φράνκ προστάτεψε στο Νοσοκομείο της Βιέννης, όπου ήταν διευθυντής, τον ιατρό και συνεργάτη του Ρήγα, Γεώργιο Σακελλάριο¹⁷, και τον γλύτωσε μετά την προδοσία από τη σύλληψη και το βέβαιο θάνατό του.

β) Ο Ρήγας Βελεστινλής κατόρθωσε να παραπλανήσει την Αυστριακή Αστυνομία, η οποία δεν είχε την παραμικρή ιδέα για το επαναστατικό του σχέδιο και έλαβε γνώση, γι' αυτό και καταρόμαξε, μετά την προδοσία από τον τυχάρπαστο Έλληνα έμπορο της Τεργέστης. Τυπώνει τη μεγαλειώδη Χάρτα του, σε διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών και παράλληλα τυπώνει τον τόμο *Νέος Ανάχαρσις*, τον *Ηθικό Τρίποδα*, καθώς και τους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας. Και όλα αυτά τα πραγματοποίησε παίρνοντας άδεια εκτυπώσεως και κυκλοφορίας, όπως άλλωστε γινόταν για κάθε έντυπο, από τον λογοκρίτη της Αυστριακής Αστυνομίας, η οποία δεν είχε καθόλου υποψιασθεί την επαναστατική του δράση – κάτι που πρέπει να προσεχθεί στη διατύπωση των κρίσεων για τον Ρήγα. Για την ενίσχυση της ιστορικής συνείδησης των Ελλήνων, καταχώρισε στη Χάρτα του πολλά ιστορικά στοιχεία, τις επιπεδογραφίες και τα νομίσματα, σημειώνοντας στον τίτλο ότι η Χάρτα του τυπώθηκε για το ταξείδι του *Αναχάρσιδος*. Η προσεκτική όμως μελέτη της Χάρτας δείχνει ότι η έκδοσή της δεν έχει καμμιά σχέση με το ταξείδι του *Νέου Αναχάρσιδος*¹⁸. Πραγματικός του σκοπός ήταν να τυπώσει έναν πολιτικό

κράτους. Αξίζει ίσως τον κόπο να γίνει διερεύνηση μήπως στα κατάλοιπα του καθηγητού Φραγκ υπάρχει το σχετικό βιβλίο του Ρήγα *Νέος Ανάχαρσις*.

17. Λέανδρου Βρανούση, *Εφημερίς*, έτος Εβδομον, 1797, *Προλεγόμενα*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1995, σελ. 313 και 651-654.

18. Δημ. Καραμπερόπουλον, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδο-

χάρτη του κράτους του, το οποίο ήθελε να δημιουργήσει μετά την επανάστασή του. Και επειδή δεν ήταν δυνατόν να γίνει αυτό ελεύθερα, συγκάλυψε τους πραγματικούς του σκοπούς, με τα αρχαιολογικά, ιστορικά στοιχεία που προσέθεσε, κατορθώνοντας έτσι να παραπλανήσει την Αυστριακή Αστυνομία και τη λογοκρισία και να πάρει άδεια εκτυπώσεως της. Για έξι μήνες τύπωνε τη Χάρτα του στην οποία έθεσε αναγράφοντας, μάλιστα, τον τίτλο «Χάρτα της Ελλάδος», στην οποία όμως, εκτός από την περιοχή της αρχαίας Ελλάδος, περιέχονταν και οι περιοχές, οι ευρισκόμενες στην οθωμανική εξουσία, Βουλγαρία, Βλαχία, Σερβία, Μολδαβία και Βεσσαραβία. Άλλωστε, καταχώρισε και ιδιαίτερη σημειολογία, στοιχείο το οποίο πρόσφατα έχει επισημανθεί¹⁹, για τα σύνορα του κράτους του, που ήθελε να δημιουργήσει. Ετσι, ο Ρήγας τύπωσε ανενόχλητα και νόμιμα τη Χάρτα του, τους υπόλοιπους χάρτες και τα άλλα δύο βιβλία του, χωρίς κανένα πρόβλημα, καλύπτοντας τους πραγματικούς του σκοπούς, τους οποίους δεν αντιλήφθηκε η τόσο καλά οργανωμένη και δικτυωμένη Αυστριακή Αστυνομία της εποχής του.

γ) Ο Ρήγας είχε συλλάβει ένα συγκεκριμένο στρατηγικό σχέδιο για την επανάσταση των σκλαβωμένων Ελλήνων και των άλλων Βαλκανικών λαών. Κι αυτό συμπεραίνεται από το δημοσιευμένο συγγραφικό του έργο: *Χάρτα της Ελλάδος*, εικόνα του Μέγα Αλέξανδρου, *Νέος Ανάχαρσις*, *Νέα Πολιτική Διοίκησις*, Θουρίος. Επίσης, από τα έγγραφα τα σχετικά με την σύλληψη, ανάκριση, φυλάκιση και θανάτωσή του, που ήρθαν στο φως, μετά από ένα αιώνα και πλέον από το μαρτύριο του,

---

ση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, σελ. 51.

19. Σχετικά βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα...», ό.π., σελ. 50.

από τους Αιμ. Λεγράνδ²⁰ και Κων. Αμάντο²¹. Από τη μελέτη όλων αυτών διαπιστώνεται ότι το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα γά ταν με μέθοδο προετοιμασμένο, ζεαλιστικό και εφαρμόσιμο και με μιά προοπτική για το τι θα γίνει μετά την επικράτηση, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται το κίνημά του ως επανασταση, σ' αντίθεση με τις μέχρι την εποχή του απόπειρες κατά της τυραννίας, που χαρακτηρίζονται ως εξεγέρσεις.

δ) Ο Ρήγας κατόρθωσε παράνομα να εκτυπώσει τα επαναστατικά του έργα, χωρίς να γίνει αντιληπτός από την Αυστριακή Αστυνομία. Κλεισμένος δύο μερόνυχτα στο τυπογραφείο των Σιατιστινών αδελφών Πούλιου, τύπωνε παράνομα την *Επαναστατική Προκήρυξη*, *Τα Δίκαια του Ανθρώπου*, το *Σύνταγμα* και τον *Θούριο καθώς επίσης* και το βιβλίο *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον*. Στα έγγραφα αναγράφεται ότι «...ο Huggele ωμολόγησεν ότι εις το τυπογραφείον του αφεντικού του, του Πουλίου, ετυπώθη μία προκήρυξις εις σχήμα φύλλου με ξυλογραφίαν σφηνός επικεφαλής, ότι εχρειάσθη δια την εργασίαν αυτήν δύο νύκτας πιεζόμενος μεγάλως να σπεύδη υπό του πάντοτε σχεδόν παρόντος Ρήγα Βελεστινλή και ότι έπειτα τα μέχρι 3000 ετοιμασθέντα αντίτυπα εστάλησαν εις τον Ρήγαν εις την κατοικίαν του»²². Γνώριζε πλέον ο Ρήγας πως με κανέναν τρόπο δεν θα ταν δυνατόν να παραπλανήσει τη λογοκοινία και την Αστυνομία. Τώρα το επαναστατικό του έντυπο ανέγραψε ξεκάθαρα την «*Επαναστατική Προκήρυξη*» και πως ξεκίναγε έτσι τον ένοπλο αγώνα κατά της ο-

20. Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έργα περί Ρήγα Βελεστινλή...*, ό.π.

21. Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλον, Αθήνα 1997.

22. Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π., σελ. 21.

θωμανικής τυραννίας. Γι' αυτό και τα τύπωσε παράνομα.

ε) Ο Ρήγας κατόρθωσε και πήρε διαβατήριο από την Αυστριακή Αστυνομία για τη μετάβασή του στην Ελλάδα, στοιχείο το οποίο δείχνει τη μεγάλη συνωμοτική του δράση. Έχοντας τυπώσει τα επαναστατικά του έργα και προετοιμασθεί, χωρίς να δώσει καμμιά λαβή ώστε να κινήσει τις υποψίες της Αυστριακής Αστυνομίας, αν και ήταν υπό παρακολούθηση, κατόρθωσε να πάρει διαβατήριο, να φορτώσει τα πράγματά του και να ξεκινήσει για το μεγάλο του σκοπό, έχοντας πάρει τις σημαντικές επαναστατικές του αποφάσεις. Χαρακτηριστικά είναι αυτά που αναφέρει ο Αυστριακός Διοικητής Τεργέστης στον υπουργό Αστυνομίας της Βιέννης: «*Mου κατηγέλθη μυστικά ότι κάποιος Ρήγας Βελεστινλής, ο οποίος χθες έφθασε με διαβατήριον της αρμοδίας αυτοκρατορικής αρχής έφερε μαζί του ύποπτα βιβλία, αποβλέποντα εις την παρασκευήν επαναστάσεως εις την Ανατολήν*»²³. Ο Ρήγας έφυγε από τη Βιέννη, διέσχισε την Αυστρία και κατευθύνθηκε στα σύνορά της, την Τεργέστη, χωρίς μέχρι εκείνη τη στιγμή η Αυστριακή Αστυνομία να είχε υποψιασθεί κάτι από τη δράση του. Στοιχείο που δείχνει την μεγάλη επαναστατική συνωμοτική ικανότητά του.

ζ) Η σύλληψη του Ρήγα έγινε μετά την προδοσία. Ο μικρόψυχος, χωρίς πατριωτική συνείδηση, Ελληνας έμπορος Δημήτριος Οικονόμου άνοιξε την επιστολή, που απευθυνόταν, όχι στον ίδιο, αλλά στον συνέταιρό του, κατέδωσε στην Αυστριακή Αστυνομία την επιστολή του Ρήγα και τα κιβώτια με τα επαναστατικά του έγγραφα. Έτσι μόλις ο Ρήγας καταφθάνει στο ξενοδοχείο να καταλύσει, συλλαμβάνεται, ανακρίνεται και ξεσκεπάζεται η επαναστατική κίνησή του. Τότε

---

23. Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα..., ό.π., αρ. έγγρ. 1, σελ. 3.*

έμαθε η καλά οργανωμένη Αυστριακή Αστυνομία την επαναστατική κίνηση του Ρήγα και περισσότερο κατατρόμαξε γιατί δεν είχε υποψιασθεί τη συνωμοσία, η οποία μέσα στην επικράτειά της εξυφαινότανε, δίδοντας την εντύπωση πως είχε εκμηδενισθεί η αποτελεσματική μηχανή της αστυνόμευσής της. Μάλιστα, ο ίδιος ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος παρακολουθούσε πλέον από κοντά την πορεία των ανακρίσεων²⁴. Ο Ρήγας κατόρθωσε, επί τόσους μήνες, να παραπλανήσει την Αστυνομία δείχνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και σ' αυτό το σημείο την ιδιοφυΐα του, την επαναστατική του δεινότητα και την συνωμοτική ικανότητά του²⁵.

Όλες όμως αυτές οι ενέργειες του Ρήγα αποδεικνύουν την προνοητικότητά του, πόσο πραγματιστής ήταν, πόσο αληθινός εξεταστής των πραγμάτων με ικανότητα να καλύπτει, ως γνήσιος επαναστάτης, τους επαναστατικούς του σκοπούς. Διαπιστώνεται πλέον ότι ο Ρήγας κατά την προετοιμασία του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του ήταν αρκετά «σκεπτικός και κρυψίνους» καθώς επίσης προσεκτικός και συνετός «εξεταστής των πραγμάτων» και όχι «επιπλαίος», όπως ο Φιλήμων τον παρουσίαζε, αλλά σώφρων, μεθοδικός, συστηματικός. Εργάστηκε με περίσκεψη καθ' όλη την προετοιμασία της επανάστασής του, η οποία ανακόπηκε μετά την προδοσία.

24. Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, ό.π., όπου πολλά έγγραφα απευθύνονται στον αυτοκράτορα Φραγκίσκο, ο οποίος μάλιστα σε πολλά σημειώνει ιδιοχείρως όπως το υπ' αρ. 7 έγγραφο: «Λαμβάνω γνώσιν όλων των γεγονότων τούτων. Πρέπει μετά ξήλου να εξακολουθήσῃ η ανάκρισις των κρατηθέντων και η ενδεχομένη λήψις άλλων αναγκαίων μέτρων, να γίνεται δε και εις Εμέ έκθεσις από καιρού εις καιρόν περί των πορισμάτων». Και τα επόμενα έγγραφα υπ' αρ. 3, 5, 8, 10, 11, 18, 23, 24, 26, 28, 29, 37, 39, 48, 62 απευθύνονται στον αυτοκράτορα.

25. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η συνωμοτική δράση του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.

Ο Ρήγας και ο Κοραής σηκώνοντ την πληγωμένη Ελλάδα σε έργο του Θεόφιλου, το οποίο είναι αναπαράσταση λαϊκής σύνθεσης του 19ου αιώνα. Παρατηρούμε ότι η μορφή του Ρήγα επιβάλλεται με τον όγκο της και με την ευθυτενή στάση, όλο αποφασιστικότητα για τις ενέργειες της απελευθέρωσης. Χαρακτηριστική είναι και η στάση της Ελλάδας, η οποία γέρνει προς το μέρος του. Στη λαϊκή παράδοση η προσωπικότητα του Ρήγα με τον πλατιά διαδεδομένο Θούριο είχε το προβάδισμα.

Ανασκευή των επιχρίσεων του Γ. Τόλια για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή

Στο συνοδευτικό κείμενό του στην επανέκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος*, ο Γιώργος Τόλιας υποστηρίζει ότι «Οι εκδόσεις στις οποίες προέβη ο Ρήγας κατά τους τελευταίους μήνες του βίου του, δεν έχουν τον χαρακτήρα ενός ενιαίου συγκροτημένου πολιτικού και μορφωτικού προγράμματος, παρόλο που αυτό υποστηρίζεται από τους περισσότερους μελετητές». Ιδιαίτερα μάλιστα αναλύει τα επί μέρους στοιχεία, τα οποία συνιστούν αυτό το πρόγραμμα, πως «Ένα πρόγραμμα χρειάζεται ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση και μακρόχρονη εκτέλεση». Και αφοριστικά προσθέτει για τον Ρήγα πως «δεν διέθετε ούτε τη θεωρητική συγκρότηση, ούτε τα απαραίτητα χρονικά περιθώρια»²⁶.

Δίνει την εντύπωση στον αναγνώστη ότι θα έχει μελετήσει τα έργα του Ρήγα, όταν γράφει πως αυτά που εκδόθηκαν «κατά τους τελευταίους μήνες του βίου του, δεν έχουν τον χαρακτήρα ενός ενιαίου συγκροτημένου πολιτικού και μορφωτικού προγράμματος». Και καλοπροαιρετά ο αναγνώστης θα ρωτήσει αν ο επικριτής του Ρήγα έχει μελετήσει αυτές τις εκδόσεις, αν δηλαδή οι επιχρίσεις του είναι αποτέλεσμα μελέτης όλου του έργου του ή είναι αφοριστική έκφραση μιας η-

---

26. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 21.

μιμάθειας σχετικά με το έργο του και αποφαίνεται τόσο καταφατικά, σύνηθες φαινόμενο στην ιστοριογραφία μας.

Αν όμως δεν έχει μελετήσει τα έργα του Ρήγα και ωστόσο διατυπώνει τις επικρίσεις του, τότε αυτές είναι επιστημονικά αστήρικτες, και κατ' επέκταση και ο ίδιος είναι «άδικος». Σ' αυτήν την περίπτωση θα έχουν εφαρμογή τα όσα ο Ρήγας παρατηρούσε για τον γερμανό φιλόσοφο Corneille de Pauw (1739-1799), ο οποίος στην *Iστορία της Ελλάδος* (*Recherches philosophiques sur les Grecs*, Berlin 1788, τόμ. 1, σελ. 32) έγραψε εναντίον των Ελλήνων και εναντιώνονταν στην ωραιότητα των Τεμπών, χωρίς να έχει επισκεφθεί την Ελλάδα και να δει τα Τέμπη, «Ο κυρι Παβ πρέπει να εύγη από το βόρειον φροντιστηρίον του, να γίνη αυτόπτης της τοποθεσίας εκείνης και τότε πειθόμενος θέλει ομολογήσει ως ο Τοτ, την υπεροχήν των από κάθε άλλην, Ειδέ και απιστή εις τους αυτόπτας, και λογομαχεί ισχυρογνωμών, είναι άδικος»²⁷.

Στη συνέχεια, ας δούμε πρώτα ποια έργα τύπωσε ο Ρήγας «κατά του τελευταίους μήνες του βίου του», δηλ. κατά την επαναστατική χρονιά του 1797, πριν από την αναχώρησή του από την Βιέννη και τη μετάβασή του στην Τεργέστη με σκοπό την κάθιδό του στην Ελλάδα, τα οποία θα όφειλε ο επικριτής του Γ. Τόλιας να είχε μελετήσει, για να έχει ιδία αντίληψη, πριν εξέλθουν από την γραφίδα του οι ατεκμηρίωτες επικρίσεις του.

Το συγγραφικό έργο του Ρήγα. Ο Ρήγας Βελεστινλής²⁸ είχε ένα συγκεκριμένο συγγραφικό έργο, το οποίο ανάγεται σε

27. Ρήγα Βελεστινλή, Νέος Ανάχαρσις, Βιέννη 1797, αναστατική επανέκδοση με επιμέλεια-εισαγωγή-ευρετήριο Δημ. Καραμπερόπουλου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2006, σελ. 151.

28. «Ρήγας Βελεστινλής» αναγράφει σε όλα τα έργα του και μάλιστα προ-

δύο χρονικές περιόδους. Η πρώτη ήταν κατά την εποχή της ολιγόμηνης παραμονής του το 1790 στη Βιέννη, ως γραμματέας και διερμηνέας του Χριστόφορου Κιρλιάνου, κατά την οποία εκδίδει τα δύο πρώτα βιβλία του με τα οποία εμφανίζεται στα Ελληνικά Γράμματα, *Σχολείον των ντελικάτων εραστών και Φυσικής απάνθισμα*. Επί πλέον, είχε ήδη αρχίσει να ασχολείται με τα πολιτικοκοινωνικά θέματα. Ο ίδιος ο Ρήγας δίνει τη σημαντική πληροφορία στο *Φυσικής απάνθισμα* ότι είχε μισομεταφρασμένο το βιβλίο του Μοντεσκιέ, *Πνεύμα των νόμων*²⁹, αναφερόμενο στη διάκριση των εξουσιών και στα πολιτικά συστήματα διακυβερνήσεως του κράτους. Η ενέργεια αυτή του Ρήγα δείχνει ότι από την αρχή της πνευματικής του δημιουργίας είχε το ενδιαφέρον για τη σημασία της υπάρξεως ενός συγκεκριμένου νομικού πλαισίου για τη λειτουργία της πολιτείας. Δείγμα και αυτό των μελετών και των ενδιαφερόντων του Ρήγα, πως από πολύ νωρίς είχε αρχίσει τη «θεωρητική συγκρότησή» του. Χαρακτηριστικά στη τελευ-

---

σθέτει και το «Θετταλός», για να δείξει την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή από την οποία κατάγονταν. Το «Φεραίος» ποτέ δεν το ανέγραψε, του το πρόσθεσαν ο Κων. Κούμας και ο Χριστ. Περραϊβός το 1834 και έκτοτε οι συγγραφείς το ανέγραφαν. Με τη μελέτη μας *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997 (β' έκδ. 2000) αποκαταστάθηκε οριστικά το όνομά του και διαγράφτηκε από τα Σχολικά βιβλία Ιστορίας το ανιστόρητο σαν πραγματικό όνομα το «Αντώνιος Κυριαζής» καθώς επίσης αναφέθηκαν τα μυθεύματα περί της βλάχικης καταγωγής του Ρήγα από τα Βλαχοχώρια της Πίνδου. Ο Ρήγας γράφει τόσα και τόσα για τη γενέτειρά του και τη Μαγνησία στη Χάρτα του, ενώ δεν μνημονεύει τα φημισμένα τότε Βλαχοχώρια, Σαμαρίνα, Περιβόλι, Αβδέλλα, Σμύξη. Τα αγνοεί, διότι δεν τα γνώριζε.

29. Montesquieu (1689-1755), *De l'esprit des loix*, Γενεύη 1748. Βλ. και την ελληνική μετάφραση, Μοντεσκιέ, *Το πνεύμα των νόμων*, μετάφρ. Κωστή Παπαγιώργη και Παναγιώτη Κονδύλη, εισαγωγή Παναγιώτη Κονδύλη, δύο τόμοι, Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη, αρ. 47, εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 1994.

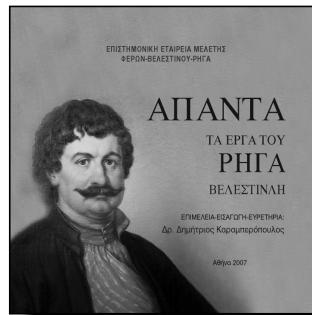
ταία σελίδα του Φυσικής απάνθισμα γράφει: «*Eίδησις. Αν κανείς φιλογενής αγαπά να κοπιάσῃ μεταφράζοντας προς όφελος του Γένους κανένα βιβλίον, ας μην επιχειρισθή το Esprit des loix par Monsieur Montesquieu επειδή και είναι μισομεταφρασμένον υπ’ εμού, και τελειώνοντας έχει να τυπωθή.*»

Η δεύτερη περίοδος ήταν πάλι στη Βιέννη, από τον Αύγουστο του 1796 μέχρι τον Δεκέμβριο του 1797, όταν είχε αποφασίσει να κατέλθει στην Ελλάδα³⁰ για να αρχίσει να εφαρμόζει το σχέδιό του για την επανάσταση και απελευθερώση των σκλαβωμένων. Τότε εξέδωσε τα έργα του, την *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινούπόλεως*, τη *Χάρτα της Ελλάδος*, τη *Νέα Χάρτα της Βλαχίας*, τη *Γενική Χάρτα της Μολδοβίας*, την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τα βιβλία *O Ηθικός Τρίπονς*, *Νέος Ανάχαρσις*, *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον*, το οποίο περιέχει και τον *Ύμνο Πατριωτικό* και τη *Νέα Πολιτική Διοίκησις* με τον παιάνα Θούριος. Τα δύο τελευταία έργα, *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον* και *Νέα Πολιτική Διοίκησις*, αν και τυπώθηκαν, δεν είδαν όμως το φως της δημοσιότητας, λόγω της κατάσχεσής τους από την Αυστριακή Αστυνομία μετά την προδοσία από τον τυχάρπαστο Έλληνα εμπόρο της Τεργέστης και τη σύλληψη του Ρήγα. Ωστόσο η *Νέα Πολιτική Διοίκησις*³¹ και ο Θούριος, ο οποίος εμψύχωνε τους σκλαβω-

-
30. Χαρακτηριστική εν προκειμένῳ είναι η είδηση, την οποία αναγράφει η *Εφημερίς* των Σιατιστινών αδελφών Πούλιου στο φύλλο 20 Φεβρουαρίου 1797, σελ. 162 β, ότι η Χάρτα τυπώνεται και μέχρι τέλος Απριλίου θα έχει ολοκληρωθεί και να τους στέλνουν τις παραγγελίες τους στη Βιέννη «επειδή και μετά ταύτα δεν θέλει ευρεθή πλέον εδώ, με το να μισεύη ο εκδότης εντεύθεν», ο Ρήγας δηλ. θα αναχωρήσει από την Βιέννη, δίδοντας εμμέσως την πληροφορία για την απόφασή του να αρχίσει την εφαρμογή του σχεδίου του με την κάθοδόν του στην Ελλάδα.
31. Η *Νέα Πολιτική Διοίκησις* δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά από τον Π. Χιώτη στο περιοδικό *Παρθενών*, τόμ. Α΄, (1871), σελ. 507-512, 545-

μένους, είχαν κυκλοφορηθεί και σε χειρόγραφη μορφή.

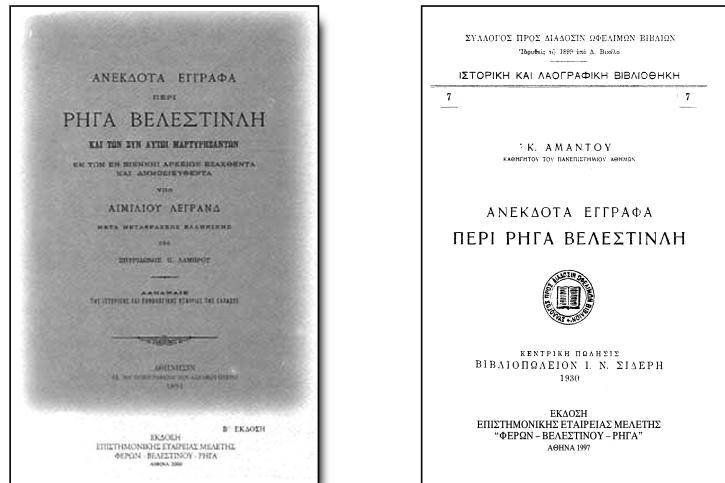
Τα διασωθέντα έργα του Ρήγα έχουν όλα επανεκδοθεί³² με ευρετήρια και σχόλια, ώστε να μπορεί ο καθένας να τα μελετήσει και να ενημερωθεί για το σχέδιό του και υπεύθυνα, τεκμηριωμένα να κάνει τις παρατηρήσεις του και όχι ατεκμηρίωτα να εκφέρει απόψεις του τύπου ότι με το λιοντάρι ο Ρήγας συμβολίζει τον Σουλτάνο, όπως υποστήριξε ο Γ. Τόλιας, ενώ στον Θουριό του αποκαλεί τον Σουλτάνο λύκο και λιοντάρια τους σκλαβωμένους, «Ως πότε παλληκάρια να ζούμεν στα στενά/μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά;».

Ο τίτλος των ψηφιακού δίσκου με τα Απαντα του Ρήγα, Αθήνα 2007.

556. Ο Θούριος και ο Ύμνος Πατριωτικός εκδόθηκαν από τον Χριστόφορο Περδαμβό στην Κέρκυρα το 1798 και φωτομηχανικώς επανεκδόθηκαν από το Κέντρο Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών το 1998, με την ευκαιρία της επετείου των διακοσίων χρόνων από τον μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα.
32. Πρώτη απόπειρα έκδοσης των Απάντων ήταν εκείνη του Λέανδρου Βρανούση το 1968 στη Σειρά Άπαντα Νεοελλήνων Κλασσικών, σε δύο τόμους, που δύιας δεν ήταν πλήρης και επί πλέον χωρίς ευρετήρια. Δεύτερη απόπειρα ήταν της Βουλής των Ελλήνων 2000-2002, η οποία με τον τίτλο «Άπαντα τα Σωζόμενα» εξέδωσε μόνο τα πέντε βιβλία, εκ των οποίων τα δύο χωρίς τα σχετικά ευρετήρια, και δεν περιλαμβάνονται τα υπόλοιπα έργα του Ρήγα, η Χάρτα της Ελλάδος, η Νέα Χάρτα της Βλαχίας, η Γενική Χάρτα της Μολδοβίας και η εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα ολοκληρώθηκε το 2006 η αναστατική επανέκδοση για πρώτη φορά όλων των έργων του Ρήγα Βελεστινλή με τα αντίστοιχα ευρετήρια και σχολιασμό και επί πλέον το 2007 κατά την επέτειο των 250 χρόνων από τη γέννηση του Ρήγα (1757-2007) κυκλοφορήθηκαν και σε ψηφιακό δίσκο (CD-ROM).

Τα Ανακριτικά έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή. Προσθέτουμε ότι εκτός από την επανέκδοση όλων των έργων του Ρήγα, για πρώτη φορά, ολοκληρωμένα με σχόλια και ευρετήρια, επανεκδώσαμε αναστατικά με την προσθήκη ευρετηρίων και τα έγγραφα σύλληψης και ανάκρισης του Ρήγα και των Συντρόφων του, τα οποία είχαν έρθει στο φως της δημοσιότητας από τα Αρχεία της Βιέννης το 1891 από τον Αιμ. Λεγράνδ και το 1930 από τον Κων. Άμαντο, και τα οποία μέχρι πρόσφατα ήταν δυσεύρετα³³. Τα έγγραφα αυτά συμβάλλουν

Οι τίτλοι των βιβλίων «Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή», από τα Αρχεία της Βιέννης, τα οποία έφεραν στο φως της δημοσιότητος οι Αιμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος και Κων. Άμαντος το 1891 και 1930 αντίστοιχα. Επανεκδόθηκαν φωτομηχανικά με την προσθήκη ευρετηρίων από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα το 1996 και 1997. Τώρα δεν είναι πλέον δυσεύρετα, αλλά είναι εύκολο να τα αποκτήσει ο αναγνώστης και να μάθει για το ρεαλιστικό και με επιτελικό σχεδιασμό επαναστατικό έργο του Ρήγα, το οποίο θέλουν να αγνοούν μερικοί που το κρίνουν άδικα.

33. Τα σημαντικά για την μελέτη και έρευνα του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασης του Ρήγα, αλλά δυσεύρετα και μόνο στις μεγάλες Βι-

να κατανοήσουμε το στρατηγικό σχέδιο του Ρήγα για την επανάσταση των σκλαβωμένων. Παράλληλα η Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα έχει διοργανώσει από το 1986 μέχρι το 2009, που δημοσιεύθηκαν οι όψιμες επικρίσεις για τον Ρήγα, πέντε Διεθνή Συνέδρια για τον Ρήγα, εκδίδοντας και τα αντίστοιχα Πρακτικά τους.

Αν και ο Γ. Τόλιας εμφαντικά τονίζει ότι αυτά, τα οποία γράφει, είναι αποτέλεσμα μελέτης³⁴, όμως, όπως θα διαπιστώσει και ο αναγνώστης τεκμηριώνεται στη συνέχεια, οι άδικες επικρίσεις του είναι αποτέλεσμα ελλιπούς μελέτης των έργων του Ρήγα και των τελευταίων σχετικών ερευνών, ή είναι ηθελημένη παράλειψη. Και οι δυο περιπτώσεις ωστόσο είναι επιστημονικά κατακριτέες. Γι' αυτό τονίζεται ότι η πρόσληψη των ιδεών του Ρήγα γενικότερα δεν έχει σε ικανό βαθμό πραγματοποιηθεί. Και τούτο αποδίδεται στο γεγονός ότι δεν γίνεται μια συστηματική μελέτη όλων των έργων του Ρήγα πριν από την διατύπωση οποιασδήποτε κρίσεως. Συνήθως διατυπώνονται κρίσεις μετά την επιφανειακή ανάγνωση ενός και μόνο έργου και χωρίς να γίνουν οι απαραίτητοι συνδυασμοί των περιεχομένων τους.

βιοθήκες αποκείμενα, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή των Αιών. Λεγράνδ και Κων. Αμάντου, που είχαν εκδοθεί το 1891 και το 1930 αντίστοιχα, η Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος) τα εξέδωσε αναστατικά με την προσθήκη ευρετηρίων το 1996 (β' επανέκδοση 2000) και το 1997 αντίστοιχα. Τα σημαντικά αυτά βιβλία δεν είναι πλέον σπάνια, αλλά είναι εύκολο να τα αποκτήσει κανείς και να τα μελετήσει.*

34. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)*, εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα 2009, σελ. 12.

Το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασης του Ρήγα Βελεστινλή³⁵. Με τη μελέτη όλων των έργων του Ρήγα Βελεστινλή και τον ανάλογο συνδυασμό των στοιχείων τους, ιδιαίτερα των επαναστατικών του έργων, καθώς επίσης και των σχετικών εγγράφων για τη σύλληψη, ανάκριση, φυλάκιση και θανάτωσή του, που ήρθαν στο φως - μετά ένα αιώνα και πλέον από το μαρτύριο του - από τους Αιμ Λεγράνδ, Κων. Άμαντο και Ντούσαν Πάντελιτς³⁶, τότε συνθέτει κανείς το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασης των σκλαβωμένων, για την αποτίναξη της απολυταρχικής εξουσίας του Σουλτάνου και την αποκτηση της ελευθερίας τους, το οποίο ο Ρήγας Βελεστινλής είχε συλλάβει και για πρώτη φορά αρθρώνεται στον σκλαβωμένο Ελληνισμό: Να προετοιμάσει πρώτα τους σκλαβωμένους, εμψυχώνοντάς τους, να πάρουν τα όπλα για την απόκτηση της ελευθερίας, να καταστρώσει στη συνέχεια ένα ένοπλο στρατιωτικό σχέδιο, διότι γνώριζε πως δεν γκρεμίζεται η απολυταρχική εξουσία του Σουλτάνου με ευχολόγια, αλλά με στρατιωτική νίκη, και τέλος να συμπληρώνει το στρατηγικό του σχέδιο με ένα πολιτικό πρόγραμμα, για τη δημιουργία, μετά τη στρατιωτική νίκη, μιας δημοκρατικής πολιτείας στον Βαλκανικό χώρο.

Τεκμηριώνεται πλέον ότι ο Ρήγας για την επανάσταση των σκλαβωμένων είχε «συγχροτημένο πολιτικό πρόγραμμα» για να κυβερνηθεί δημοκρατικά ο απελευθερωμένος χώρος με τη Νέα

---

35. Το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασης του Ρήγα διεξοδικά αναπτύσσεται στη μελέτη μας, Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ρήγας Βελεστινλής: Το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του για την απελευθέρωση των σκλαβωμένων*, Αθήνα, (υπό εκτύπωση).

36. Ντούσαν Πάντελιτς, *Η εκτέλεση του Ρήγα*, μετάφραση από τα σερβοκροατικά από την Πασχαλίνα Σπυρούδη, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2000.

Πολιτική Διοίκηση. Και ακόμη, με το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του τεκμηριώνεται ότι ο Ρήγας είχε «ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση», που για πρώτη φορά παρουσιάζεται στον σκλαβωμένο ελληνισμό. Επί πλέον με τη μελέτη των έργων του Ρήγα και του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του διαπιστώνουμε τις πολύπλευρες πτυχές της προσωπικότητάς του: Διαφωτιστής, επαναστάτης, πολιτικός νους, στρατιωτικός νους, εθνεγέρτης, μάρτυρας και οραματιστής μιας δημοκρατικής πολιτείας στο Βαλκανικό χώρο.

Τα τρία μέρη του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασης του Ρήγα. Το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του Ρήγα για την απελευθέρωση των σκλαβωμένων διακρίνεται σε τρία μέρη:

Α'. Προετοιμασία της Επανάστασης: Ο Ρήγας, ως πραγματικός επαναστάτης, στόχευε πρώτα να ανυψώσει το ηθικό των σκλαβωμένων, να τους δημιουργήσει την επαναστατική διάθεση και πνοή, απαραίτητα στοιχεία για να πάρουν τα όπλα. Για το σκοπό του αυτό χρησιμοποίησε δύο βασικά στοιχεία της επικοινωνίας: α) την εικόνα, με τα έντυπα και β) τον ήχο, με τη μουσική του Θουρίου.

Καταπολεμάει, ωστόσο, τις δεισιδαιμονίες και προλήψεις, που περιέχουν τη μοιρολατρεία και απάθεια, στο βιβλίο του **Φυσικής απάνθισμα**, το οποίο, όπως έχει δείξει η έρευνά μας, είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος μετάφραση από λήμματα της Γαλλικής Εγκυλοπαίδειας³⁷ των Diderot και D' Alembert και κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ρήγας μεταφέρει την επιστημονική

37. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η Γαλλική “Encyclopédie” ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα “Φυσικής απάνθισμα”», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 21 (1997), σελ. 95-128. Του ίδιου, «Ρήγας και Γαλλική Encyclopédie. Μια ακόμη χρησιμοποίησή της στα 1797», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 25, (2005), σελ. 418-420.

γνώση στον ελληνικό χώρο. Στα **Ολύμπια** μνημονεύει τα αγωνίσματα των Ολυμπιακών αγώνων της αρχαιότητος και παρατηρεί ότι και στις μέρες του πολλά αγωνίσματα διατηρούνται στην Θεσσαλία και σ' όλη την Ελλάδα, θέλοντας έτσι να υπενθυμίσει την ιστορική συνέχεια των Ελλήνων. Ακόμη στο βιβλίο **Νέος Ανάχαρσις** θέλει να δείξει την αρχαία δόξα και αληρονομιά, προσπαθώντας να συνδέσει τον αρχαίο με τον σύγχρονο Ελληνισμό και να τονίσει την διαχρονικότητά του. Με τις κοινωνικοπολιτικές παρατηρήσεις του θέλει να ενισχύσει την ιστορική μνήμη των σκλαβωμένων, την ιστορική τους συνείδηση και να κάνει την σύνδεσή τους με τους αρχαίους προγόνους³⁸.

Εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου. Στο στρατηγικό του σχέδιο ο Ρήγας χρησιμοποιεί κατάλληλο εποπτικό υλικό, με σκοπό να επηρεάσει, να μετατρέψει τη συμπεριφορά των σκλαβωμένων, να ανυψώσει το ηθικό τους. Εκδίδει την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου³⁹, όπου μεταξύ των άλλων τονίζει την ανδρεία του και την αποφασιστικότητά του. Σε μια εποχή, το 1797, κατά την οποία ο Ναπολέων Βοναπάρτης εκθειαζόταν ως ελευθερωτής των λαών και τα στρατεύματά του βρισκόταν δίπλα στην ηπειρωτική Ελλάδα, στα Ιόνια νησιά, και αρ-

38. «Η ακριβής γνώσις της καταστάσεως των προγόνων μας είναι ένα από τα αποτελεσματικότερα μέσα προς τον φωτισμόν μας και την καλλιτέρευσην της καταστάσεως μας», γράφει στον *Ερμή το Λόγιο*, 15 Απριλίου 1817, ο λόγιος ιατρός Στέφανος Κανέλλος, ο οποίος μάλιστα το 1820 συνέθεσε εμπνευσμένος από τον Ρήγα τον Θούριο «Τι καρτερείτε, φίλοι κι αδελφοί». Για τον Στ. Κανέλλο ενδεικτικά βλ. Νικόλαος Κ. Βλάχος, *Στέφανος Κανέλλος (1792-1824)*, Κείμενα και Μελέται Νεοελληνικής Φιλολογίας, αρ. 98, Αθήναι 1975.

39. Δημ. Καραμπερόπουλος, (επιμέλεια-σχόλια), *Ο Μέγας Αλέξανδρος του Ρήγα Βελεστίνλη*, ανασταστική επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2006.

Η εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου του Ρήγα, την οποία επανεκδώσαμε το 2006 με σχόλια τονιζοντας πως με αυτήν θέλησε να εμψυχώσει τους σκλαβωμένους, να τους δώσει για τη λευτεριά τους πρότυπο ανδρείας, αγωνιστικότητας και αποφασιστικότητας.

κετοί Έλληνες (Κοραής, Περδαιβός, Μαρτελάος κ.ά) του έπλεκαν ύμνους, ο Ρήγας Βελεστινλής δεν τον υμνεί, δεν γράφει ούτε μια λέξη, ούτε ένα στίχο υπέρ του. Απεναντίας, εκείνη την εποχή τυπώνει την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου για να προσφέρει στους σκλαβωμένους ένα συγκεκριμένο πρότυπο, ανδρείας, αγωνιστικότητας και αποφασιστικότητας.

Θούριος. Ο Ρήγας Βελεστινλής στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του χρησιμοποιεί τον ήχο, την μουσική. Γνωρίζει τη δυναμική της για να εμψυχώσει τους σκλαβωμένους, να τους εμφυσήσει την επαναστατική πνοή για τον ξεσηκωμό. Συνθέτει τον Θούριο. Η λέξη θούριος σημαίνει ορμητικός, πολεμικός μαινόμενος. Την δανείζεται από τους αρχαίους συγγραφείς, διότι δεν ήταν σε χρήση στην εποχή του. Έκτοτε εισάγεται στο νεοελληνικό λεξιλόγιο και γίνεται συνώνυμος με την επανάσταση. Ο Θούριος είναι με απλά λόγια γραμμένος, για να είναι κατανοητός στο λαό. Δεν χρειάζονται υποσημειώσεις και επεξηγήσεις, όπως άλλες αξιόλογες ποιητικές δημιουργίες της προεπαναστατικής εποχής. Με χαρακτηριστικές εικόνες διεκτραγωδεί την κατάσταση της σκλαβιάς και ωθεί τους σκλαβωμένους στον τιτάνιο του πολέμου αγώνα:

«Ως πότε παλληκάρια να ζούμεν στα στενά
μονάχοι σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά;»

Και στη συνέχεια αναφωνεί το απαράμιλλο:

«Κάλλιο ’ναι μιας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή».»

Ίσως να είναι η εμπειρία των σαράντα χρόνων της ζωής του.

Στον Θούριο αναιρεί την επικρατούσα τότε άποψη της ελληνικής διανόησης και ιδιαίτερα των Φαναριωτών πως υπηρετώντας το Σουλτάνο θα γίνει η άλωση της εξουσίας. Γι' αυτό και φέρνει αδιάψευστα παραδείγματα Ελλήνων, οι οποίοι

υπηρέτησαν τον Σουλτάνο και τελικά αποκεφαλίστηκαν:

«Ο Σούτζος κι ο Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής,
Γκίκας και Μαυρογένης, καθρέπτης είν’ να ιδής.
Ανδρείοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν κι αγάδες με άδικον σπαθί»,
(Θούριος, στίχ. 15-18).

Ο Ρήγας και τον ψυχολογικό παράγοντα χρησιμοποιεί για να πετύχει τους σκοπούς του. Έπρεπε να καταρρίψει, ως μύθο, την διάχυτο πεποίθηση ότι τα οθωμανικά στρατεύματα ήταν ανίκητα, γι’ αυτό και φέρνει το συγκεκριμένο παράδειγμα των “Γκιρζιανλήδων”, λαός που επαναστάτησε στην περιοχή της Θράκης. Βροντοφωνεί στον Θούριό του πώς ο Σουλτάνος δεν είναι τόσο δυνατός, όσο οι σκλαβωμένοι νομίζουν:

«Ποτέ μην στοχασθήτε πως είναι δυνατός·
καρδιοχτυπά και τρέμει σαν λαγός κι αυτός.
Τριακόσιοι Γκιρζιανλήδες τον έκαμαν να διή
πως δεν μπορεί με τόπια, μπροστά τους να εβγή»,
(Θούριος, στίχ. 111-114).

Ήταν ακόμη και πολύ μεθοδικός στο στρατηγικό του σχέδιο. Προσπαθεί να ενώσει όλους τους σκλαβωμένους λαούς που βρίσκονταν κάτω από την Οθωμανική τυραννία στον αγώνα της επαναστάσεώς του. Η δύναμη εν τη ενώσει. Γι’ αυτό απευθύνει προσκλητήριο σε όλους τους λαούς του Βαλκανικού χώρου και αναφωνεί:

«Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένοι και Ρωμιοί,
αράπηδες και άσπροι, με μια κοινή ορμή,
για την Ελευθερίαν να ξώσωμεν σπαθί,
πως είμασθ’ αντρειωμένοι, παντού να ξακουσθή»,
(Θούριος, στίχ. 45-48).

Στον Θούριο ο Ρήγας επισημαίνει μεταξύ των άλλων τη θαλάσσια δύναμη, ενώ παράλληλα προστάζει τους Έλληνες ναύτες, που ήταν στην Τούρκικη αρμάδα, να την κάψουν (στίχ. 81-82):

«Κι' όσ' είστε στην αρμάδα, σαν άξια παιδιά,
οι Νόμοι σας προστάζουν να βάλετε φωτιά».

* * *

Όσοι ραγιάδες έκτοτε άκουγαν του Ρήγα τον Θούριο νοιώθανε ν' αλλάζει για αγώνα και θυσία η ψυχή τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικές περιπτώσεις. Ο Κολοκοτρώνης⁴⁰, ο Γέρος του Μωριά, χαρακτηριστικά ομολογούσε: «Εφύλαξα πίστιν εις την παραγγελίαν του Ρήγα, και ο Θεός με αξίωσεν και εκρέμασσα φούντα εις το Γένος μου, ως στρατιώτης του. Χρυσή φούντα δεν εστόλισε ποτέ το σπαθί μου, όταν έπαιρνα δούλευσιν εις ξένα κράτη», ακολουθώντας ο Κολοκοτρώνης κατά γράμμα τη διακήρυξη του Ρήγα,

«Κάλλιο για την πατρίδα κανένας να χαθή
ή να κρεμάσῃ φούντα για ξένον στο σπαθί»,
(Θούριος, στίχ. 57-58).

Ο Γάλλος φιλέλληνας Φωριέλ⁴¹ στα χρόνια του Αγώνα, το 1824, κυκλοφόρησε στο Παρίσι το βιβλίο του με τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Σ' αυτά εντάσσει και τον Θούριο, αν και δεν είναι δημοτικό τραγούδι, απόδειξη της πλατιάς διάδοσής του, που είχε γίνει κτήμα του λαού. Επί πλέον μνημονεύει και την επίδρασή που ασκούσε ο Θούριος στο λαό. Σημειώνει ένα χαρακτηριστικό γεγονός, που διαδραματίσθηκε το 1815 σε

---

40. Βλ. Γεώργιος Τερούστης, *Άπαντα*, επιμ. Γ. Βαλέτας, εκδ. Γιοβάνη, Αθήνα 1967, τόμ. Γ', σελ. 64 και 225.

41. Cl. Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1825, τόμ. 2, σελ. 15 κ. εξ.

ένα χάνι της Ηπείρου. Ακόμη οι επαναστάτες του Αλέξανδρου Υψηλάντη⁴² (1792-1828) τραγουδώντας τον Θούριο ξεκίνησαν την επανάστασή τους το 1821. Και οι Σουλιώτες του Μπότσαρη με τους ίχους των ασμάτων του Ρήγα στις μάχες εφοριμούσαν⁴³.

Ο Γεώργιος Τερτσέτης, γραμματέας του Κολοκοτρώνη, χαρακτήρισε τον Θούριο ως «το ιερότερον ἄσμα της φυλῆς μας»⁴⁴. Μάλιστα τόνιζε ότι τα τραγούδια του Ρήγα «Ως σάλπιγγες εις την Ιεριχώ εγκρέμισαν τα τείχη της Τριπολιτσάς, ετίναξαν εις τον αέρα με τους αλλοφύλους τα φρούρια της Μονεμβασιάς, του Ναυπλίου, των Αθηνών και τα τρικάταρτα του εχθρού». Και με έμφαση ο Τερτσέτης συμπληρώνει, «Τα λογιωτατίστικα ἄσματα, δεν εγκρέμισσαν ποτέ, δεν σαλεύουν ούτε την αράχνην του κοκόρου της καμινάδας». Ξεκάθαρα υποδηλώνει ότι μόνον ο επαναστατικός παιάνας, ο Θούριος του Ρήγα, θα μπορούσε να ξεσηκώσει τους σκλαβωμένους ραγιάδες για την επανάσταση, για το ιδανικό της ελευθερίας.

Β'. Η στρατιωτική δράση για την επικράτηση της επανάστασης. Το δεύτερο μέρος του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασης του Ρήγα Βελεστινλή αναφέρεται στη στρατιωτική δράση για την επιτυχία της επανάστασής του, πρώτα με την

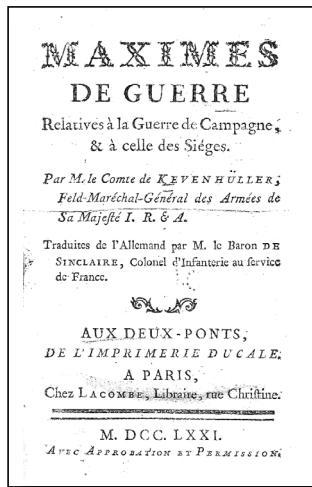
42. «Ο Θούριος ήτο το αγαπητότερον ἄσμα του Αλ. Υψηλάντου. Εις ένα λόγον αι ποιησεις του Ρήγα (Ο Θούριος και ο παιάν “Ολα τα έθνη πολεμούν”) απετέλεσαν εις το πνεύμα των Ελλήνων το όνομα τούτου όνομα ενθουσιασμού», Ιω. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περὶ της Φιλικής Εταιρείας*, εν Ναυπλίᾳ 1834, σελ. 99.

43. Pouqueville, *Histoire de la Régénération de la Grèce*, Παρίσι 1825, τόμ. Β', σελ. 179 και 387.

44. Γεώργιος Τερτσέτης, (1800-1874), «Λόγος της 25 Μαρτίου 1857», στο Άπαντα, αναστήλωση Γ. Βαλέτας, εκδ. Γιοβάνη, Αθήνα 1967, τόμ. Α', σελ. 226.

έκδοση του στρατιωτικού εγχειριδίου περί της τέχνης του πολέμου και μετά με τον επιτελικό σχεδιασμό έναρξης και συνέχισης των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Γνώριζε ο Ρήγας πως χωρίς στρατιωτική νίκη δεν αποκτιέται η ελευθερία. Γι' αυτό στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του εκτός από την ενθάρρυνση και εμψύχωση των σκλαβωμένων, περιλαμβανε την εφαρμογή της επαναστάσεώς του. Με τη στρατιωτική νίκη τελικά θα αποκτιόταν η ελευθερία. Θεωρεί απαραίτητο στοιχείο την στρατιωτική εκπαίδευση των υποδούλων, η οποία θα πρέπει να γίνει σύμφωνα με τις ισχύουσες σύγχρονες απόψεις σχετικά με την τέχνη του πολέμου, στην οποία οι ζωγράφοι ήταν απαίδευτοι. Μόνο οι πληθυσμοί των Μανιατών και Σουλιωτών και οι αλεφταριατολοί ήταν εκπαιδευμένοι. Γι' αυτό ο Ρήγας μεταφράζει το

εγχειρίδιο περί της τέχνης του πολέμου του Αυστριακού στρατάρχη Khevenhüller, (1683-1744), *Maximes de guerre*⁴⁵, και το εκδίδει με

Ο τίτλος του βιβλίου της γαλλικής έκδοσης «*Maximes de guerre*», 1771, το οποίο ο Ρήγας μετέφρασε, «Στρατιωτικόν Εγκόλπιον», για να εκπαιδευτούν οι επαναστάτες στην πολεμική τέχνη, όπως και οι στρατιώτες του Σουλτάνου. Δείγμα και αυτό κοντά στα άλλα του επιτελικού σχεδιασμού του Ρήγα.

45. Από αντίτυπο της γαλλικής έκδοσης *Maximes de guerre* του 1771 έχουμε φωτοτυπία από την Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου και έχει προγραμματιστεί μετάφραση και έκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα γίνει γνωστό τουλάχιστον το περιεχόμενο του βιβλίου, το οποίο ο Ρήγας μετέφρασε.

τον τίτλο *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον* με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για τη στρατιωτική εκπαίδευση των σκλαβωμένων. Πράγματι οι εμπειρίες από την έκρηξη της Επανάστασης του 1821 έδειξαν ότι τον πρώτο καιρό οι περισσότεροι επαναστάτες ήταν άμαθοι στην τέχνη του πολέμου. Οι μαρτυρίες είναι πολλές και συνοπτικά μνημονεύονται στο βιβλίο του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Τα Ελληνικά Στρατεύματα του 1821*⁴⁶. Διαπιστώνεται ξεκάθαρα πόσο προνοητικός και ρεαλιστής ήταν ο Ρήγας με το στρατηγικό του σχέδιο.

Για το πόσο σημαντική ήταν αυτή η ενέργεια του Ρήγα, να μεταφράσει δηλαδή και να τυπώσει το βιβλίο με τη σύγχρονη τέχνη του πολέμου, διαπιστώνεται από όσα διατυπώνει ο Ανώνυμος ο Έλλην στην *Ελληνική Νομαρχία* του, στα 1806, μόλις οκτώ χρόνια μετά το μαρτύριο του Ρήγα, «των αρμάτων η επιστήμη είναι διεξοδικωτάτη και χρειάζεται έν πόνημα όχι μικρόν περί αυτής, δια το οποίον οι νυν Έλληνες μεγάλην χρείαν έχουνται. Και άμποτες κανένας φιλογενής να το κατορθώσῃ, δια να μάθωσιν όλοι πόσον η τέχνη του πολέμου είναι μεγάλη»⁴⁷.

Προσθέτουμε ακόμη ότι ο Ρήγας στο *Σύνταγμά του*, στο άρθρο 109, καθιερώνει την στρατιωτική εκπαίδευση και των γυναικών: «Ολοι οι Έλληνες είναι στρατιώται. Ολοι πρέπει να γυμνάζονται εις τα άρματα και να ζίχνουν εις το σημάδι. Ολοι πρέπει να μανθάνουν την τακτική. Ως και αι Ελλη-

46. Απόστολου Βακαλόπουλου, *Τα Ελληνικά Στρατεύματα του 1821*, Θεσσαλονίκη 1970.

47. Ανώνυμος ο Έλλην, *Ελληνική Νομαρχία*, ήτοι λόγος περί Ελευθερίας, εν Ιταλίᾳ 1806, Φιλολογική απομνημόνευση, Κείμενο-σχόλια-εισαγωγή Γ. Βαλέτας, Μελετήματα Ν. Α. Βέης - M. Σιγούρδος, Αποσπερίτης, Αθήνα 1982, σελ. 78. Πρβλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, «Τι γνώριζε ο Ανώνυμος συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας* για τον Ρήγα Βελεστινλή», *Νέα Εστία*, τόμ. 175, τεύχ. 1862, (Ιούνιος 2014), σελ. 684-695.

νίδες βαστούν μιξοάκια (=τόξα) εις το χέοι, ἀν δεν είναι επιτήδειαι εις το τουφέκι». Επίσης στο Παράρτημα του Συντάγματός του ο Ρήγας έχει μια παράγραφο για τη χρησιμοποίηση της ξιφολόγχης από τους στρατιώτες: «Ολοι οι Έλληνες στρατιώται έχουν μίαν μπαγιονέταν (=ξιφολόγχη), την οποίαν φορούν εις την μέσην των ωσάν χαντζιάρι, και εν καιρώ ανάγκης ή παρατάξεως την περούνιν εις το τουφέκι». Επισημαίνουμε ότι οι Ελληνες επαναστάτες το 1821 αντιμετώπισαν έντονα την έλλειψη της ξιφολόγχης, σύμφωνα με μαρτυρίες, οι οποίες μνημονεύονται στο βιβλίο του Απόστολου Βακαλόπουλου⁴⁸. Ωστόσο ο Ρήγας είχε επισημάνει την σημασία της ξιφολόγχης στην επιτυχία της μάχης ήδη από το 1797.

Το στρατηγικό σχέδιο του Ρήγα περιλάμβανε και το σχεδιασμό της έναρξης της επανάστασης από τις περιοχές της Μάνης όπου βρίσκονταν οι εμπειροπόλεμοι Μανιάτες, όπως παρουσιάζεται στα σχετικά έγγραφα της σύλληψης και ανάκρισης⁴⁹. Μετά θα προχωρούσε να ελευθερώσει την υπόλοιπο Πελοπόννησο και με την παράλληλη στρατιωτική εκπαίδευση των υποδούλων, θα βάδιζε προς την Ήπειρο, όπου ανθούσε το άλλο μέρος του εμπειροπόλεμου ελληνικού πληθυσμού, οι Σουλιώτες. Από εκεί θα προχωρούσε, σα σε τόξο, να επαναστατήσει και να ελευθερώσει την υπόλοιπο Ελλάδα και τις άλλες Βαλκανικές περιοχές. Και πράγματι η μετά από λίγα χρόνια εξέγερση του 1821, άρχισε από την Πελοπόννησο, όπως ήθελε να ξεκινήσει και ο Ρήγας το σχέδιό του. Αντίθε-

---

48. Απόστολου Βακαλόπουλου, *Τα Ελληνικά στρατεύματα του 1821*, ό.π., σελ. 190.

49. Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π., σελ. 155 και 179. Επίσης Αιμ. Λεγράνδο, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π., σελ. 11 και 71.

τα, απέτυχε, ως γνωστόν, η επανάσταση στις Παραδουνάβιες περιοχές, στις οποίες ωστόσο ο Ρήγας ζούσε και τις γνώριζε καλά. Αλλά, ως στρατιωτικός νους ήξερε πολύ καλά ότι δεν θα είχε επιτυχία η έναρξη της επανάστασης του από εκείνα τα μέρη, γι' αυτό και στράφηκε προς την Πελοπόννησο.

Πρέπει να επισημανθεί ότι ο Ρήγας στήριζε την επανάστασή του στις ντόπιες, γηγενείς δυνάμεις των σκλαβωμένων κι όχι στη βοήθεια των μεγάλων δυνάμεων της εποχής του. Πουθενά στα έργα του, στον Θούριο, στο Σύνταγμα, δεν καταχωρίζει έκκληση στις ξένες δυνάμεις για βοήθεια. Γνώριζε ότι οι ξένες δυνάμεις ενδιαφέρονται για τα συμφέροντά τους κι όχι για τα συμφέροντα των σκλαβωμένων.

Παράλληλα ο Ρήγας γνώριζε το 1797 τη διαλυτική εσωτερική κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τις διασπαστικές τάσεις των πασάδων, που μνημονεύει και στον Θούριο του⁵⁰, καθώς επίσης και την εξωτερική κατάσταση με τα στρατεύματα του Ναπολέοντας να βρίσκονται στην Ιταλία και να έχουν διαλύσει την εξουσία της Βενετίας.

Γ'. Η δημοκρατική λειτουργία του Βαλκανικού χώρου. Το στρατηγικό σχέδιο του επαναστάτη Ρήγα δεν σταματούσε στην προετοιμασία και στην έκρηξη της επανάστασης, όπως συνήθως συμβαίνει στις εξεγέρσεις. Προχωρούσε και στην εδραίωσή της, στις περιοχές που θα ελευθέρωνε από την οθωμανική τυραννία. Ο Ρήγας έδινε μεγάλη σημασία στο τι θα γίνει αμέσως μετά τη στρατιωτική νίκη. Πόσο προνοητικός και

50. Θούριος, στίχ. 87-104. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Ρήγα Βελεστινλή, Θούριος: Ανάλυση», Πρακτικά του Συνεδρίου, Ελεγεία, πατριωτικά Θούρια στην ελληνική ποίηση από 7ο αι. μέχρι σήμερα, 21 Ιουλίου 2013, Βάλια Κάλντα Γρεβενών, επιμέλεια καθ. Γιάννης Μότσιος, (υπό εκτύπωση).

μεθοδικός ήταν. Πίστευε ότι η αναρχία είναι μορφή τυραννίας, όπως το τονίζει και στο Θούριό του, «*κι αναρχία ομοιάζει τη σκλαβιά*» (στίχ. 27). Γι' αυτό στο πολιτικό μέρος ενδιαφέρεται για τον τρόπο διοίκησης μετά την επικράτηση της επανάστασής του. Περιλάμβανε την έκδοση της *Νέας Πολιτικής Διοίκησης* και την παράλληλη έκδοση των αντίστοιχων χαρτών του Βαλκανικού χώρου, οι οποίοι θα αποτελούσαν τους πολιτικούς χάρτες της σχεδιαζόμενης δημοκρατικής του πολιτείας.

Νέα Πολιτική Δοίκησις. Ο Ρήγας ετοίμασε το *Σύνταγμα* του πριν από την αναχώρηση του για την Ελλάδα, ώστε μετά τη στρατιωτική νίκη, να διοικηθεί ο ελεύθερος Βαλκανικός χώρος με ένα συγκεκριμένο δημοκρατικό Σύνταγμα. Μετέφρασε από τα Γαλλικά τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, που περιέχει την *Επαναστατική Προκήρυξη*, τα *Δίκαια του Ανθρώπου*, και το *Σύνταγμα*, στα οποία, ωστόσο, προσέθεσε και πολλά δικά του κείμενα, τα οποία δείχνουν την πρωτοποριακή πολιτική σκέψη του. Είναι το πρώτο δημοκρατικό Σύνταγμα του Ελληνικού και Βαλκανικού χώρου. Ο Ρήγας στήριζε τη νέα πολιτική κατάσταση στη δημοκρατία και όχι στην αληρονομική εξουσία.

Το γεγονός να έχει δηλαδή έτοιμο ένα συνταγματικό κείμενο, για να διοικηθεί δημοκρατικά ο ελευθερωμένος χώρος δείχνει ότι ο Ρήγας ήταν πολιτικός νους και είχε «*συγκροτημένο πολιτικό πρόγραμμα*» και «*επιτελικό σχεδιασμό*» στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του.

Έκδοση χαρτών: Στο στρατηγικό σχέδιο εντάσσεται και η έκδοση των χαρτών του, *Χάρτα της Ελλάδος*, *Νέα Χάρτα της Βλαχίας* και *Γενική Χάρτα της Μολδοβίας*. Ο Ρήγας ετοίμαζε ακόμη και την έκδοση ιδιαίτερων χαρτών για τη Βουλγα-

ρία, τη Σερβία και τη Βοσνία⁵¹. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα είχε λεπτομερείς χάρτες για όλο το σχεδιαζόμενο κράτος του, διαιρεμένο σε Επαρχίες και Τοπαρχίες, σύμφωνα με το Σύνταγμά του, άρθρο 3, όπου αναγράφει ότι διαιρείται σε Επαρχίες και Τοπαρχίες «δια την ευκολίαν της διοικήσεως».

Βάζει ιδιαίτερη διαγράμμιση στα σύνορα του σχεδιαζόμενου κράτους του, που ήταν και σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την οποία όμως διαγράμμιση δεν αναγράφει στο Υπόμνημα, όπως έχει κάνει για τις διαγραμμίσεις των Επαρχιών και Τοπαρχιών. Δεν ήταν δυνατόν να αναγράψει ότι είναι τα σύνορα του κράτους του, της «Ελληνικής Δημοκρατίας», διότι δεν θα του έδιναν την άδεια να εκδώσει τους χάρτες του. Ούτε πάλι ήταν δυνατόν να αναφέρει ότι ήταν τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διότι ανέγραφε Χάρτα της Ελλάδος, με πολλά νομίσματα και Επιπεδογραφίες αρχαίων ελληνικών τόπων και γεγονότων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών μας, οι χάρτες αυτοί είναι πολιτικοί χάρτες του σχεδιαζόμενου κράτους του, το οποίο θα δημιουργούνταν μετά την επικράτηση της επανάστασής του. Και οι χάρτες έχουν συνάφεια με τη Νέα Πολιτική Διοίκηση. Ο Ρήγας δεν ήταν επαγγελματίας χαρτογρά-

51. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Johann Christian von Engel, *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenlande*. – τόμ. I: *Geschichte des alten Panoniens und der Bulgarey*, Halle 1797, σελ. 473-474, ο Ρήγας ετοίμαζε λεπτομερείς χάρτες και για τις υπόλοιπες περιοχές, της Βουλγαρίας, Σερβίας, Βοσνίας. Την μαρτυρία μνημονεύει ο Γ. Λάϊος, «Οι χάρτες του Ρήγα. Έρευνα επί νέων πηγών», *Δελτίο Ιστορικής Εθνολογικής Εταιρείας*, τόμ. 14, (1960), σελ. 231-312, Παράρτημα II, σελ. 296-298. Επίσης στα βιβλία κατά τη σύλληψή του μετά την προδοσία στην Τεργέστη, ο Ρήγας είχε και ένα χάρτη της Σερβίας, Βοσνίας, τον οποίο, υποθέτουμε, ότι μάλλον θα τον ήθελε για να εκδώσει και για τις περιοχές αυτές λεπτομερή χάρτη διαιρεμένο σε Επαρχίες και Τοπαρχίες. Βλ. Κων. Άμαντος, Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997, σελ. 145.

φος. Ήταν επαναστάτης και ενέτασε την έκδοσή τους στο στρατιγικό του σχέδιο. Σκοπός του ήταν να διεξαχθούν εκλογές για την εκλογή των αντιπροσώπων, των βουλευτών.

Το πρώτο φύλλο της Χάρτας είναι η *Επιπεδογραφία Κωνσταντινουπόλεως*, στην οποία εκτός των άλλων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού στη ράχη του οποίου επικάθονται τα σύμβολα εξουσίας του Σουλτάνου, ενώ στα πόδια του ο Ρήγας έβαλε οριζόντια το «*ρόπαλο του Ηρακλέους*», το οποίο για πρώτη φορά έχει επισημανθεί. Το κοιμισμένο λιοντάρι συμβολίζει τους σκλαβωμένους, οι οποίοι όταν ενθουσιαστούν από τον Θούριο και την επανάστασή του θα αρπάξουν τα όπλα και θα γκρεμίσουν την εξουσία του Σουλτάνου, δημιουργώντας την νέα κατάσταση με την *Νέα Πολιτική Διοίκηση*⁵². Το ότι ο λιοντάρι συμβολίζει τους σκλαβωμένους και όχι τον Σουλτάνο, όπως διατίνεται ο Γ. Τόλιας, διαπιστώνεται από τους πρώτους ακόμη στίχους του Θούριου, όπου ο Ρήγας δίνει την επεξήγηση πως τα παλληκάρια των σκλαβωμένων είναι σαν τα λιοντάρια «*Ως πότε παλληκάρια, να ζούμεν στα στενά/μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά*», στοιχείο που δείχνει πως ούτε τον Θούριο δεν είχε διαβάσει ποτέ διατυπώσει της επικρίσεις του. Περισσότερα παρακάτω.

Για τον ελληνικό χώρο της Χάρτας της Ελλάδος⁵³, έχουμε τεκμηριώσει ότι ο Ρήγας πήρε, ως πρότυπο χάρτη, τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Gul. Delisle. Και τούτο διότι ήθελε να έχει την αρχαία πολιτική διαίρεση και την ελληνική ονοματολογία και όχι τη σύγχρονή του οθωμανική. Ενδιαφέρον

52. Διεξοδικά μπορεί κανείς να μελετήσει την πρόσφατη μελέτη μας *To ρόπαλο του Ηρακλέους στους χάρτες του Ρήγα. Νέες έρευνες*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2010.

53. Δημ. Καραμπερόπουλος, *H “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα*. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία, Αθήνα 1998.

έχει ο τίτλος της *Χάρτας της Ελλάδος*, φύλλο 4, όπου εκτός των άλλων ο Ρήγας σχεδίασε τον συμβολισμό της πάλης του ροπαλοφόρου Ήρακλή με την έφιππη Αμαζόνα. Το ρόπαλο συμβολίζει, όπως γράφει στο υπόμνημα, την ελληνική δύναμη και το αμφίστομο τσεκούρι την περσική ασιατική δύναμη. Και έχει τσακισμένο το σιδερένιο τσεκούρι της Αμαζόνας, θέλοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο να δηλώσει ο Ρήγας πως τελικά θα νικήσει η πνευματική δύναμη στην πάλη με τη ύλη, τη βία, αν οι σκλαβωμένοι πορευτούν με τις αρετές του Ήρακλή, αποφασιστικότητα, αφοσίωση στα ιδεώδη, πίστη στο καθήκον, υπεράσπιση του δικαίου. Ο Ρήγας τύπωσε ακόμη λεπτομερείς χάρτες διαιρεμένους σε τοπαρχίες για την Βλαχία και Μολδαβία. Μέχρι πρόσφατα δεν ήταν δυνατόν να κατανοήσουν την σκοπιμότητα έκδοσης αυτών των χαρτών. Τώρα όμως με τον εντοπισμό του ροπάλου του Ήρακλέους, το οποίο για πρώτη φορά έχει επισημανθεί, καθώς και την λοξή θέση των θυρεών, σα να είναι πεταμένα τα σύμβολα της Βλαχίας και Μολδαβίας και μάλιστα μισοσκεπασμένος αυτός της Μολδαβίας, τεκμηριώνεται ότι και οι χάρτες αυτοί είναι πολιτικοί χάρτες του σχεδιαζόμενου κράτους του, που θα δημιουργούνταν μετά το γκρέμισμα της σουλτανικής εξουσίας⁵⁴.

Η διαπραγμάτευση των επί μέρους αυτών μερών του στρατιγικού σχεδίου της επανάστασης του Ρήγα βοηθούν τον αναγνώστη να αντιληφθεί, κάτι που θα έπρεπε να είχε γίνει και από τον επικριτή του, Γ. Τόλια, ότι, όπως εξάγεται από τη μελέτη του όλου συγγραφικού του έργου και των εγγράφων σύλ-

54. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797. Νέα στοιχεία-Ευρετήριο-Αιθεντική επανέκδοση*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

ληψης και ανάκρισης, ο Ρήγας είχε την απαραίτητη «θεωρητική συγκρότηση», είχε ένα «ενιαίο συγκροτημένο πολιτικό και μιρφωτικό πρόγραμμα», είχε μια «ενιαία σύλληψη», τον απαραίτητο «επιτελικό σχεδιασμό», και επί πλέον «ειδική στόχευση» για την επανάσταση των σκλαβωμένων προς απόκτηση της ελευθερίας τους.

Χαρακτηριστικά είναι εν προκειμένω, για το έργο του Ρήγα Βελεστινλή και την επίδρασή του στους σκλαβωμένους, τα λόγια του στρατηγού Μακρυγιάννη, ο οποίος στον ζωγραφικό πίνακα «Πτώσις της Κωνσταντινούπολεως» σημείωνε στα 1836, «Μετά πολλούς αιώνας Ρήγας ο Βελεστινλής σπύρει

Λεπτομέρεια από τον Πίνακα αρ. 2 με τίτλο «Πτώσις της Κωνσταντινούπολεως», 1836, του Παναγιώτη Ζωγράφου, που χαράχτηκε με τις οδηγίες του στρατηγού Μακρυγιάννη, ο οποίος χαρακτηριστικά γράφει για την σημασία του επαναστατικού σχεδίου του Ρήγα πως έμαθε στους Έλληνες τον «τρόπον» της απελευθερώσεώς τους: «Μετά πολλούς αιώνας Ρήγας ο Βελεστινλής σπύρει τον σπόρον της ελευθερίας εις τους Έλληνας και τους ενθαρρύνει οδηγών αυτούς τον τρόπον της απελευθερώσεως των». Αυτόν τον «τρόπον» θα έπρεπε να είχε διερευνήσει ο όψιμος επικριτής του επαναστάτη Ρήγα πριν γράψει τις "άδικες κρίσεις" του.

τον σπόρον της ελευθερίας εις τους Έλληνας και τους ενθαρρύνει αυτούς τον τρόπον της απελευθερώσεως. Οι Έλληνες ενθουσιασθέντες και ενθαρρυθέντες από τους λόγους του Ρήγα έλαβον τα όπλα υπέρ της ελευθερίας»⁵⁵.

55. Βλ. Ο Ζωγράφος του Στρατηγού Μακρυγιάννη, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη της Αμερικανικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών και Λαογραφικό Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1984, εικόνα αρ. 2.

Ανασκευή ορισμένων ακόμη απόψεων του όψιμου επικριτή του Ρήγα

Παραθέσαμε παραπάνω το συγγραφικό έργο του Ρήγα καθώς και το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του για την απόκτηση της ελευθερίας των σκλαβωμένων, από τα οποία περίτρανα τεκμηριώνεται ότι ο Ρήγας είχε «ενιαία σύλληψη, επιτελικό σχεδιασμό, ειδική στόχευση» και «θεωρητική συγχρότηση», αντίθετα από όσα υποστήριξε στο ατεκμηρώωτο κείμενό του ο Γιώργος Τόλιας. Στη συνέχεια ανασκευάζονται ορισμένες λανθασμένες απόψεις του, τις οποίες διατυπώνει στο συνοδευτικό κείμενό του της επανέκδοσης της *Χάρτας της Ελλάδος*, και οι οποίες στοιχειοθετούν την ελλιπή μελέτη εκ μέρους του των έργων του Ρήγα καθώς και της σχετικής πρόσφατης βιβλιογραφίας.

1. Τα έργα ανέδειξαν τον Ρήγα σε εμβληματική μορφή και όχι ο θάνατός του. Υποστηρίζει για τον Ρήγα ότι «*H σύλληψή του, η παράδοσή του στις οθωμανικές αρχές και η θανάτωσή του, τον ανέδειξαν σε εμβληματική μορφή των αγώνων για την εθνική ανεξαρτησία*»⁵⁶. Εκείνα όμως που ανέδειξαν τον Ρήγα Βελεστινλή σε «εμβληματική μορφή των αγώνων για την εθνική ανεξαρτησία», τονίζουμε, ήταν τα έργα του, το

---

56. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός του Γένους...*, ό.π., σελ. 28.

στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του με τον Θούριο, το Σύνταγμα, τους Χάρτες, τη χρησιμοποίηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου⁵⁷ ως πρότυπο αγωνιστικότητας και αποφασιστικότητας και η πίστη στις δυνάμεις των σκλαβωμένων. Δεν ήταν «η σύλληψή του, η παράδοσή του στις οθωμανικής αρχές και η θανάτωσή του» και τούτο διότι πολλοί Έλληνες φυλακίστηκαν, θανατώθηκαν, θυσιάστηκαν πολεμώντας για την ελευθερία, όμως δεν αναδείχτηκαν σε «εμβληματική μορφή», όπως ο Ρήγας. Αυτά τα έργα του Ρήγα όφειλε ο όψιμος επικριτής του να είχε μεθοδικά μελετήσει πριν πάρει την πέννα και ατεκμηρώτα επικρίνει το έργο του.

2. Ο Ρήγας ήταν ο επιμελητής έκδοσης του *Ηθικού Τρίποδος*. Σφάλλει ο Γ. Τόλιας⁵⁸, όταν γράφει ότι ο Ρήγας «συμμετέχει» στην έκδοση του *Ηθικού Τρίποδος*, και τούτο διότι ο Ρήγας ήταν ο κύριος και μοναδικός συντελεστής της έκδοσής του. Ήταν ο επιμελητής έκδοσης του βιβλίου *O Ηθικός Τρίποντος*⁵⁹, στο οποίο, εκτός των δύο πρώτων δικών του έργων *Τα Ολύμπια* και *H βοσκοπούλα των Άλπεων*, συμπεριέλαβε

-
57. Ο όψιμος επικριτής του Ρήγα θα όφειλε δεοντολογικά να ενημερώσει τον αναγνώστη ότι η εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, που εξέδωσε ο Ρήγας στη Βιέννη το 1797, δεν είναι δύσκολο να την αποκτήσει και να δει με τα ίδια τα μάτια του τη δημιουργία του αυτή, εφόσον έχει επανεκδοθεί αναστατικά και με σχολιασμό το 2005 από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα και περιλαμβάνεται επί πλέον στον ψηφιακό δίσκο με τα Άπαντα, τα οποία εκδόθηκαν το 2007.
58. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 22.
59. Τεκμηριώσαμε τη σειρά των πρώτων σελίδων του *Ηθικού Τρίποδος*, με τη σύγκριση και του τρίτου πρωτότυπου αντιτύπου της Βιβλιοθήκης της Ιστορικής Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος, βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η τελική σειρά των πρώτων σελίδων του βιβλίου του Ρήγα *O Ηθικός Τρίποντος*, Βιέννη 1797», υπό δημοσίευση στο Θεσσαλικό Ήμερολόγιο και στην ιστοσελίδα www.karaberopoulos.gr/el/artrha-gia-velestinli.

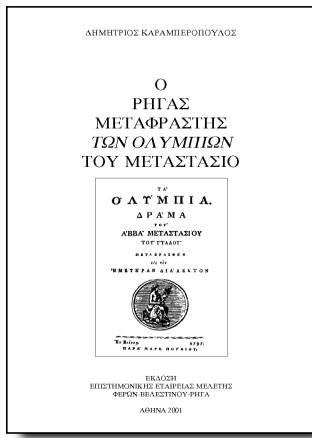
και το έργο του Συντρόφου του Αντωνίου Κορωνιού, *Ο πρώτος ναύτης, εξ ού και «Τρίπους»*. Επί πλέον έγραψε την αφερωτική προσφώνηση στον Χατζη-Κώνστα Ολυμπιώτη, στην οποία κατέληγε με τα χαρακτηριστικά των τριών έργων του *Ηθικού Τρίποδος*, «Σοι προσφωνώ το βιβλιάριον τούτο, εμπεριέχον τρία τινά, πρώτον, την ειλικρινεστάτην φιλίαν, δεύτερον, την γυναικείαν σωφροσύνην και τρίτον την φυσικήν απλότητα...».

Σχετικές πληροφορίες για την έκδοση του βιβλίου θα μπορούσε να δει, όπως και ο αναγνώστης, στα έγγραφα της ανάκρισης, τα οποία έχουμε επανεκδώσει, «Ομολογεί ο Ρήγας... ότι εξέδωκεν έργον επιγραφόμενον *Ο Ηθικός Τρίπους*, τούθ’ όπερ μετέφρασεν ελληνιστί μέρος μεν εκ του ιταλικού του Αββά Μεταστασίου, μέρος δ’ εκ της Βοσκοπούλας των Άλπεων του Γάλλου συγγραφέως Μαρμοντέλ...», και «Ο Κορωνιός... τέλος ομολογεί, ότι μετέφρασε το συγγραμμάτιον του Γεσνέρου Ο πρώτος ναύτης εις την ελληνικήν και απέστειλεν αυτό εις τον Ρήγαν προς εκτύπωσιν, υφ’ ού και εδημοσιεύθη μετά των ιδίων αυτού μεταφράσεων εν τω βιβλίῳ τω φέροντι τον τίτλον *Ηθικός Τρίπους*, όπερ ο Ρήγας εξέδωκε κατά την ιδίαν του ομολογίαν προς αναμόρφωσιν του ελληνικού έθνους»⁶⁰.

3. Μεταφραστής των *Ολυμπίων* του *Μεταστάσιο* ήταν ο Ρήγας. Στο κείμενό του, το οποίο συνοδεύει την επανέκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος* από το αντίτυπο των Γενικών Αρχείων του Κράτους, ο επικριτής του Ρήγα αναφέρει ότι χρη-

60. Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων, μετάφρ.* Σπ. Λάμπρος, Αθήνα 1891, αναστατική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1996 (2000), σελ. 61 και 99 αντίστοιχα.

σιμοποίησε την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Ωστόσο, θα óφειλε να γνωρίζει και να ενημερώσει τον αναγνώστη για τα τελευταία πορίσματα της έρευνας σχετικά με την πατρότητα της μετάφρασης των Ολυμπίων του Μεταστάσιο, που περιέχεται

στον *Ηθικό Τρίποδα*. Η τεκμηριωμένη έρευνα⁶¹ μας έδειξε με ενδοκειμενικά στοιχεία, με τις χαρακτηριστικές λέξεις τις οποίες ο Ρήγας χρησιμοποίησε με την πρόθεση «σύν» ότι ήταν ο μεταφραστής των Ολυμπίων του Μεταστάσιο και όχι κάποιος φίλος του, όπως είχε υποστηρίξει το 1930 ο Κων. Άμαντος, και στις ατεκμηρίωτες αυτές απόψεις στηρίζεται ακόμη εν έτει 2009!

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας θα έπρεπε να ήταν οικεία στον Γ. Τόλια, μια και ασχολήθηκε και με *Τα Ολύμπια*, διότι αντίτυπο της μελέτης μας απόκειται στην Βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών/Ε.Ι.Ε. Θα αποφεύγονταν κατ’ αυτόν τον τρόπο η επανάληψη των παλαιών απόψεων του Κων. Αμάντου του 1930, γράφοντας ότι «ενδεχομένως» ο Ρήγας να έχει μεταφράσει *Τα Ολύμπια*⁶² και αγνοώντας τη σύγχρονη έρευνα του 2001, δίνοντας την εντύπωση της ελλιπούς εκ μέρος του γνώσης της βιβλιογραφίας, όταν γράφει «Ο Ηθικός Τρίπους είναι ένα τρίπτυχο που περιλαμβάνει ένα του *Metastasio* (*Τα Ολύμπια*, μεταφρασμένο ενδεχομένως από τον Ρήγα)». Και σε υποσημείωση προστίθεται ότι «Ενδοιασμούς

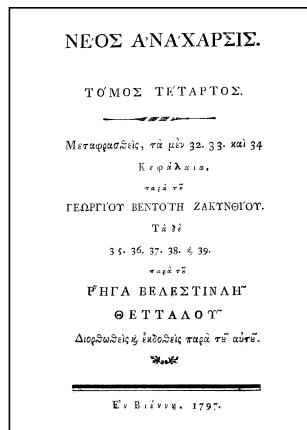
61. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ο Ρήγας μεταφραστής των Ολυμπίων του Μεταστάσιο*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2001.

62. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος..., ο.π., σελ. 22.*

γύρω από την πατρότητα των μεταφράσεων του Ηθικού Τρίποδος εξέφρασε πρώτος ο Άμαντος (Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή, Αθήνα, Σιδέρης 1930, σελ. κα' -κβ'). Για τον σχετικό προβληματισμό βλ. *Ρήγας Βελεστινλής, Νέος Ανάχαρσις, επιμ. Άννα Ταμπάκη, Άπαντα τα σωζόμενα, τόμος Δ'*, Αθήνα 2000, σελ. 51, υποσημείωση 14».

4. Για την έκδοση του Νέου Αναχάρσιδος. Ο Ρήγας, κατά την προετοιμασία του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του και στο πλαίσιο της προσπάθειάς του για την ανύψωση του ηθικού των σκλαβωμένων, την ενίσχυση της ιστορικής μνήμης τους και της αυτοσυνειδησίας τους, εκδίδει τον τέταρτο τόμο *Νέος Ανάχαρσις*⁶³ τοῦ Αββά

Η σελίδα τίτλου του τετάρτου τόμου «Νέος Ανάχαρσις» του J.J. Barthélemy, που μεταφράστηκε από τον Γ. Βεντότη και τον Ρήγα και εκδόθηκε με την επιμέλεια του Ρήγα, ο οποίος έχει γράψει αρκετές υποσημειώσεις με πολιτικοκοινωνικό χαρακτήρα, δείγμα κι' αντό της πολιτικής του τακτικής στην αφύπνιση των σκλαβωμένων.

63. Ο Ρήγας δεν χρησιμοποιεί ως τίτλο του βιβλίου εκείνον, τον οποίον ανέγραψαν ο Γεώργιος Σακελλάριος και οι μεταγενέστεροι, «Περιήγησις του Νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα», αποδίδοντας τον γαλλικό τίτλο του βιβλίου *Voyage de jeune Anacharsis en Grèce*. Απλά και μόνο αναγράφει *Νέος Ανάχαρσις*, τίτλος που έχει μεγαλύτερη δυναμική. Επίσης στο κείμενό του ο Ρήγας αποδίδει το «voyage» με την λέξη «οδοιπορεία» σε αντίθεση με τους άλλους μεταφραστές, οι οποίοι χρησιμοποιούν την λέξη «περιήγησις». Για τις σχετικές αυτές παρατηρήσεις βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Εισαγωγικά στον Νέον Ανάχαρσι του Ρήγα Βελεστινλή, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα, 2009.*

Barthélemy. Τα πρώτα κεφάλαια 32, 33 και 34 μεταφράστηκαν από τον Γεώργιο Βεντότη (είχε ήδη αποβιώσει το 1795) και τα υπόλοιπα 35, 36, 37, 38 και 39 από τον Ρήγα Βελεστινλή, ο οποίος είχε επί πλέον την επιμέλεια και τη σχετική διόρθωση του τόμου, όπως αναγράφεται στον τίτλο, «διορθωθείς και εκδοθείς παρά του αυτού [του Ρήγα]».

Το στοιχείο αυτό δείχνει ότι ο Ρήγας είναι ο κύριος συντελεστής έκδοσης του τόμου και δεν συμμετείχε απλώς, όπως εμφανίζεται στην πρόσφατη επίκριση του Γ. Τόλια, ότι «ο Ρήγας συμμετέχει στην έκδοση δύο συλλογικών μεταφράσεων, που εκδόθηκαν αμφότερες από το τυπογραφείο των αδελφών Μαρκίδων Πουλίου εκείνη του “Ηθικού Τρίποδα” και εκείνη του τετάρτου τόμου της περιήγησης του νέου Ανάχαρση του αβά Barthélemy, στο πλαίσιο της οποίας προβαίνει και στην έκδοση της περίφημης “Χάρτας”»⁶⁴.

Επί πλέον διορθώνομε και μια ακόμη ανακρίβεια στο παρατιθέμενο κείμενο, ότι στο τυπογραφείο των Πουλίων τυπώθηκε μόνο *O Ηθικός Τρίπους*, όχι και ο τέταρτος τόμος του *Νέου Αναχάρσιδος*, όπως λαθεμένα αναγράφεται, διότι σύμφωνα με τα έγγραφα σύλληψης του Ρήγα τυπώθηκε «παρά τω τυπογράφω Πίχλερ»⁶⁵.

Σχετικά με τα όσα υποστηρίζει ο Γ. Τόλιας ότι ο Ρήγας «δεν ήταν ο ίδιος υπεύθυνος για τον σχεδιασμό ορισμένων από τις εκδόσεις αυτές, όπως η μετάφραση του Ανάχαρση, τους πρώτους τόμους της οποίας είχε ήδη ετοιμάσει ο Γεώργιος Σακελλάριος»⁶⁶, θα θέλαμε να του κάνουμε γνωστό, αν και θα έ-

64. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 22.

65. Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή...*, ό.π., σελ. 61.

66. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοχροαρδία και Πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)*, εκδόσεις Μέναδος, Αθήνα 2009, σελ. 21.

πρεπε να τα γνώριζε αν μελετούσε τις σχετικές εργασίες, πως η μετάφραση του Σακελλάριου ήταν στα χαρτιά από το 1795 και ο ίδιος σπούδαζε στην Ιατρική Σχολή της Βιέννης, όταν ο Ρήγας ήρθε στη Βιέννη. Τότε, το 1797, ο Ρήγας προώθησε την έκδοση του σημαντικού διαφωτιστικού έργου του *Νέου Αναχάρσιδος* και κατ' αυτόν τον τρόπο θα ενίσχυε την ιστορική αυτογνωσία των Ελλήνων με τη γνώση του ένδοξου παρελθόντος των προγόνων. Γι' αυτό τονίζουμε ότι ο Ρήγας, ως άνθρωπος της αποτελεσματικότητας, επειδή αντιλήφθηκε την σημασία του έργου στην ενίσχυση της ιστορικής μνήμης των σκλαβωμένων, προωθεί άμεσα την έκδοση των χειρογράφων, τα οποία βρίσκονταν το 1797 στα χαρτιά, τόσο εκείνη του Γ. Σακελλάριου όσο και του Γ. Βεντότη, ήταν δηλαδή ο άμεσος υπεύθυνος της έκδοσης του *Νέου Αναχάρσιδος*.

Στο έγγραφο με τίτλο «*Βραχεία Έκθεσις περὶ τῆς συλλήψεως Ελλήνων τινῶν κατηγορουμένων επὶ στασιαστικαίς σκευωρίαις...*» μεταξύ των άλλων χαρακτηριστικά επισημαίνεται: «Όπως δε παρασκευασθεί ο ελληνικός λαός προς τοιαύτας διαθέσεις [επαναστατικές], υπεκινήθη υπό του Ρήγα μετάφρασις του *Νέου Αναχάρσιδος*, εχαράχθη ιδίᾳ Χάρτα των τουρκικών επαρχιών ελληνιστί εἰς δώδεκα φύλλα...»⁶⁷. Γι' αυτό εξάλλου τους υπόλοιπους τόμους του *Νέου Αναχάρσιδος* είχε αναλάβει να μεταφράσει ο σύντροφός του ιατρός Δημήτριος Νικολίδης σύμφωνα με τα έγγραφα σύλληψης και ανάκρισης «...μετέφρασεν ελληνιστί χάριν του Ρήγα εκ του εβδόμου τόμου του *Αναχάρσιδος* εν κεφάλαιον, οὐ η μετάφρασις είχε τον αυτόν σκοπόν...»⁶⁸.

Δεν έχει βάση ο ισχυρισμός του Γ. Τόλια⁶⁹ πως η *Χάρτα εκ-*

67. Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή...*, ό.π., σελ. 11.

68. Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή...*, ό.π., σελ. 81.

69. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 38.

δόθηκε στο «πλαίσιο της ελληνικής έκδοσης του Ανάχαρση». Τονίζουμε ότι το αντίθετο έγινε. Ο τόμος *Νέος Ανάχαρσις* εκδόθηκε μετά τη Χάρτα στην οποία παραπέμπει ο Ρήγας και επί πλέον ο Ρήγας είναι σαφής στον τίτλο της Χάρτας του πως μόνο οι 9 Επιπεδογραφίες συμβάλλουν στην κατανόηση του *Νέου Αναχάρσιδος* και όχι όλη η Χάρτα, «...Προς δε 9 επιπεδογραφίαι τινών περιφήμων πόλεων και τόπων ΑΥΤΗΣ συντείνουσαι εις την κατάληψιν του Νέου Αναχάρσιδος...».

Διευκρινίζουμε ακόμη ότι οι παραπομπές στη Χάρτα, οι οποίες αναγράφονται στο *Νέο Ανάχαρσι* είναι παραπομπές του ίδιου του Ρήγα και όχι όπως γράφει ο όψιμος επικριτής του⁷⁰ ότι είναι των μεταφραστών, «σε αρχετά σημεία του τετάρτου τόμου της μετάφρασης, οι μεταφραστές παραπέμπουν στη “Χάρτα”», και τούτο διότι ο Βεντότης, που είχε μεταφράσει τα τρία πρώτα κεφάλαια, είχε ήδη αποβιώσει το 1795, ενώ η Χάρτα εκδόθηκε μετά δύο χρόνια, το 1797. Επί πλέον ο Ρήγας είχε την επιμέλεια και την διόρθωση του τόμου. Μάλιστα στις τρεις πρώτες παραπομπές, που βρίσκονται στα κεφάλαια τα οποία μετέφρασε ο Βεντότης, ο Ρήγας είναι προσεκτικός και για να μην γίνει σύγχυση, αναγράφει την Χάρτα και το όνομά του.

Επί πλέον τονίζουμε, οι παραπομπές αυτές του Ρήγα στη Χάρτα του ουδόλως δίνουν την εντύπωση ότι «οι μεταφραστές θεωρούν τη Χάρτα φυσικό εξάρτημα και βοήθημα του αναγνώστη του Ανάχαρση», όπως υποστηρίζεται από τον επικριτή του, αλλά για να έχει ο αναγνώστης μια εικόνα του χώρου για τον οποίο ο Ρήγας, ως μεταφραστής και ο έχων την επιμέλεια του τόμου, γράφει τις υποσημειώσεις του μια και είχε εκδώσει την Χάρτα προ μηνών.

---

70. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος..., ό.π., σελ. 39.*

5. Για το Στρατιωτικόν Εγκόλπιον. Ο Ρήγας γνώριζε ότι το μεγαλύτερο μέρος των σκλαβωμένων ήταν απαίδευτο στην τέχνη του πολέμου και δεν θα ήταν δυνατόν οι επαναστατιμένοι πληθυσμοί να αντιπαλαίσουν με τα εξασκημένα στρατεύματα του Σουλτάνου, αν δεν εκπαιδεύονταν στον σύγχρονο τρόπο πολέμου. Γι' αυτό το λόγο, ο Ρήγας είχε προνοήσει, πριν κατέβει στην Ελλάδα, να μεταφράσει και να εκδώσει ένα βασικό εγχειρίδιο στρατιωτικής τέχνης του διάσημου τότε Αυστριακού στρατάρχη Ludwig Andreas von Khevenhüller (1683-1744), το ονομαζόμενο *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον*. Θα ήταν βασικό εγχειρίδιο εκπαίδευσης των επαναστατών στην τέχνη του πολέμου.

Ωστόσο ο Γ. Τόλιας στο κείμενό του χωρίς να διερευνήσει τον σκοπό για τον οποίο ο Ρήγας μετέφρασε το *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον* και να το συσχετίσει με το επαναστατικό του σχέδιο, ενέργειες που δείχνουν την προνοητικότητα και τον επιτελικό σχεδιασμό του, απλά και μόνο γράφει ότι «*Στο τυπογραφείο των αδελφών Πουλίου μισο-τυπώθηκε και το Στρατιωτικόν Εγκόλπιον, ένα φυλλάδιο που περιλάμβανε στρατιωτικούς κανονισμούς, τη δημοκρατική κατήχηση και δύο επαναστατικά άσματα σε δημιώδες ύφος*»⁷¹.

Επιπρόσθετα, για το πόσο μεθοδικός ήταν ο Ρήγας με την ενέργειά του αυτή, επισημαίνουμε ότι τεκμηριώνεται και από όσα γράφει ο Ανώνυμος ο Ελλήν το 1806 στην *Ελληνική Νομιαρχία*⁷² για την ανάγκη να μεταφραστεί στα ελληνικά ένα πόνημα περί της τέχνης του πολέμου. Αν η ενέργεια αυτή του Ρήγα να μεταφράσει έγκαιρα το εγχειρίδιο περί της τέχνης του πολέμου και να το εκδώσει δεν δείχνει «επιτελικό σχεδιασμό

71. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 21.

72. Βλ. υποσημείωση 47.

και ειδική στόχευση», τότε τι είναι; Κάτι που ο όψιμος επικριτής του Ρήγα απέφυγε να σχολιάσει και απλά και μόνο ανέφερε την έκδοση του *Στρατιωτικού Εγκολπίου*.

Θα θέλαμε επίσης να παρατηρήσουμε ότι το βιβλίο και όχι «φυλλάδιο» δεν είχε «μισοτυπωθεί», όπως γράφει, αλλά είχε τυπωθεί και τα μισά αντίτυπα του *Στρατιωτικού Εγκολπίου* βρίσκονταν «*ακόμη εις το τυπογραφείον*» και τα άλλα μισά «*παρά τω βιβλιοδέτη Gartl προς βιβλιοδέτησιν*» σύμφωνα μετά τα Ανακριτικά Έγγραφα⁷³.

6. Σχετικά με το Σύνταγμα, Νέα Πολιτική Διοίκησις. Σε μια εποχή σκλαβιάς και τυραννίας ο Ρήγας είχε την πρόνοια να συντάξει τον πρώτο Καταστατικό Πολιτειακό Χάρτη του Βαλκανικού χώρου με την επωνυμία *Νέα Πολιτική Διοίκησις*, για να κάνει ακόμη πιο έντονη την αντίθεση με την παλιά απολυταρχική διοίκηση του Σουλτάνου. Πίστευε ότι η αναρχία είναι μορφή τυραννίας, όπως γράφει και στον Θούριό του, στίχο 27, «*Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει τη σκλαβιά*», γι' αυτό και προσπάθησε να συντάξει τον καταστατικό χάρτη πριν από την έκρηξη της επανάστασής του, πριν από την κάθισμα του στην Ελλάδα. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι επαναστατημένοι Έλληνες και οι άλλοι Βαλκανικοί λαοί θα είχαν έτοιμο ένα σχέδιο για να το ψηφίσουν και να κυβερνηθεί δημοκρατικά η νέα πολιτεία, η οποία μετά την επανάσταση θα αντικαθιστούσε την οθωμανική εξουσία. Και αυτήν την προνοητικότητα του Ρήγα, τον «*σχεδιασμό*» και την «*στόχευση*» του για την μετά την επανάσταση πορεία, ο Γ. Τόλιας την αγνοεί.

Επίσης ο ισχυρισμός του, πως στο όραμα του Ρήγα ήταν

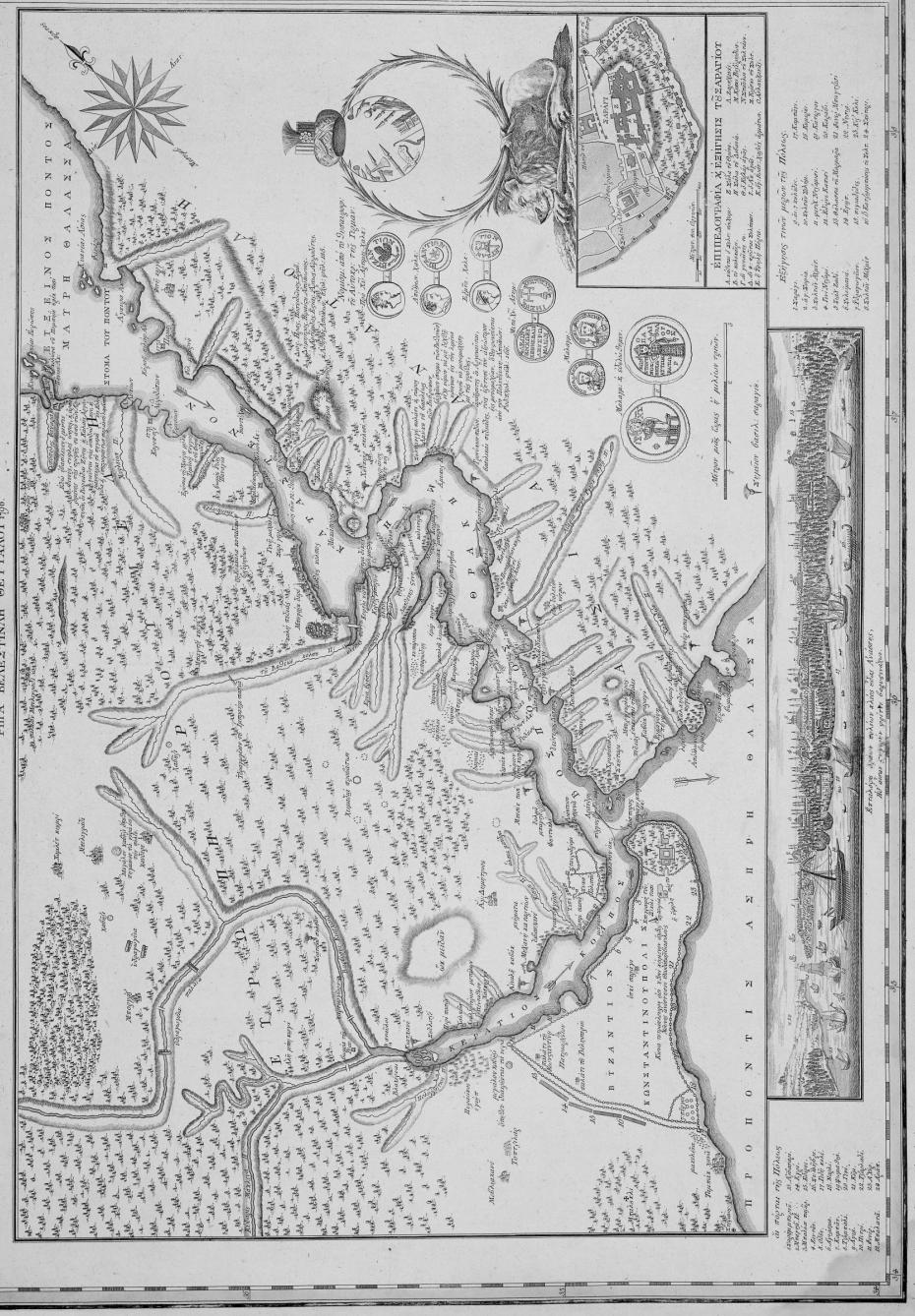
73. Πρβλ. Κων. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή...*, ο.π., σελ. 165.

να «ενσωμάτωνε στην Ελλάδα όλους τους πληθυσμούς της περιοχής»⁷⁴, δείχνει πάλι πως δεν μελετήθηκαν τα πολιτικά κείμενα του Ρήγα. Στη *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, τα *Δίκαια του Ανθρώπου*, ο Ρήγας αναγνωρίζει το σεβασμό του κάθε ατόμου και της κάθε ομάδας στο οραματιζόμενο κράτος του. Ολοι οι συνυπόδουλοι λαοί «χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας και γλώσσης», όπως τονίζει στο δεύτερο άρθρο του *Συντάγματος*, θα απαρτίσουν την αντιπροσωπευτική πολιτεία του και στον *Θούριο* του (στίχ. 43) τονίζει «στην πίστιν του καθένας ελεύθερος να ζή». Δεν στοιχειοθετείται από τα έργα του, πως ο Ρήγας στόχευε να ενσωματώσει τους άλλους πληθυσμούς στην «Ελλάδα», όπως αναφέρει ο Γ. Τόλιας, στοιχείο που δείχνει πως δεν μελέτησε τα πολιτικά αυτά κείμενά του.

Ο δημοκρατικός τρόπος εκλογής των αντιπροσώπων από κάθε Επαρχία του κράτους του, όπως ήθελε ο Ρήγας, είναι απάντηση σε αυτού του είδους τις αιτιάσεις, διότι ο ελληνικός πληθυσμός ήταν μειοψηφία σε όλον αυτόν τον χώρο της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*. Παρόμοια και η θέσπιση από τον Ρήγα της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους του δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ήθελε να ενσωματώσει τους πληθυσμούς στην «Ελλάδα». Η απόφαση του Ρήγα να θεωρεί ως επίσημη γλώσσα την ελληνική είναι αποτέλεσμα του ρεαλισμού του, διότι ήταν η πλέον διαδεδομένη στον βαλκανικό χώρο, ως γλώσσα του εμπορίου και της επικοινωνίας και επί πλέον, όπως σημειώνει στο άρθρο 53, «...ως πλέον ευκατάληπτον και εύκολον να σπουδασθή από όλα τα εις το βασίλειον [επικράτεια] τούτο εμπεριεχόμενα γένη».

74. «...Το όραμα του Ρήγα όσο αυτοκρατορικό ή τοπικά οικονομενικό κι αν ήταν-καθώς ενσωμάτωνε στην Ελλάδα όλους τους πληθυσμούς της περιοχής-εμπνεόταν και από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης», Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ο.π., σελ. 46.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΤΥΓΕΙΟΝ ΕΙΔΑ ΤΗΣ ΤΑΞ ΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΑΒΑΝΤΟΥ ΜΕ ΤΑΞ ΗΡΙΩΝ ΙΝΟΜΑΧΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ.

Η Επιτεδοναρά της Κωνσταντινουπόλεως, 1796, με τα αρχαία ελληνικά τοπωνύμια στο Βόσπορο, τα οποία ο Ρήγας πρόσθεσε κοντά στα σύλλα τονικά τοπωνύμια του πρότυπου χάρητη θέλοντας έτσι να δεξει την αρχαία ψηλοροφιά. Σημαντική για το συμβολοτόκο και η παράσταση του χωματερού μονταζού με το «ώπαλο του Ήσαντένος» στα πόδια του.

7. Για τα τοπωνύμια στο Βόσπορο της Επιπεδογραφίας της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Γεώργιος Λάϊος⁷⁵ είχε εντοπίσει τον πρότυπο χάρτη του Jean Adam Zizla, τον οποίο ο Ρήγας χρησιμοποίησε για την Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά όμως δεν μπόρεσε να ανεύρει «τας παλαιάς ονομασίας», τα αρχαία τοπωνύμια του Βοσπόρου. Δεν κατόρθωσε να βρει την πηγή, την οποία ο Ρήγας χρησιμοποίησε γι' αυτά. Ωστόσο η έρευνά μας, στην για πρώτη φορά αυθεντική επανέκδοση της Χάρτας της Ελλάδος το 1998, έδειξε ότι τα αρχαία τοπωνύμια του Βοσπόρου ο Ρήγας τα έλαβε από τον χάρτη του Barbie du Bocage, «Plan du Bospore de Thrace pour le voyage de Jeune Anacharsis, Juillet 1784», ο οποίος περιέχεται στο βιβλίο του *Recueil de Cartes Géographiques*, 1788, από όπου ο Ρήγας πήρε και τις άλλες επιπεδογραφίες. Παρατίθενται σε αντιστοιχία τα 83 τοπωνύμια, τα οποία ο Γ. Λάϊος αφησε χωρίς ταύτιση, και συμπληρώθηκαν με την έρευνά μας, όπως μπορεί να δει ο αναγνώστης παρακάτω ξεκινώντας από το στόμιο του Βοσπόρου στον Εύξεινο Πόντο.

Τά αρχαία τοπωνύμια τοῦ Βοσπόρου καὶ ἡ ἀντιστοιχία τους

Barbié du Bocage	Ρήγα (φύλλο 1)
Panum Pr.	Πάνιον Ἀκρωτ.
Cyanees d' Europe	Κυανέαι Εύρωπης
Cyanees d' Asie	Κυανέαι Ἀσίας
Gypopolis Colline sur laquelle on prétend que le Roi Phinée tenoit sa Cour	Γυπόπολις. Φαναράκι "Εδώ ἐβασίλευσεν ὁ μάντις Φινεύς."
Pr. de Ancre	Ἄγκυρα Ἀκρωτ.
Pront du Cerbeau	Κόρος Ἀκρωτ.
Port des Lyciens	Λιμήν Λυκίων
Myrléion	Μυρλείων ποτ.
Aphrodisium	Ἀφροδίσιον (νησί)
Port des Ephésiens	Λιμήν Ἐφεσίων
Tour Timée ou du Phare	Τιμαῖος πύργος ἡ τοῦ Φάρου
Chrysorrhœas	Χρυσορρόας ποτ.
Pantichium	Παντύχιον

75. Γ. Λάϊος, «Οι χάρτες του Ρήγα», ο.π., σελ. 234 κ. εξ.

Temple de Cybele	Βωμός Ρέας
Temple de Jupider Urius	Βωμός τοῦ οὐρίου Διός
IERON ou le Temple	Ἴερόν Παλαιόν
Autel des 12 Dieux	Βωμός τῶν 12 θεῶν
Lit d' Hercule	κλίνη Ἡρακλέους
Milion Pr.	Μίλιον Ἀκρωτ.
Sclerinas R.	Σκλήτρινας ποτ.
Le Golfe profond	Βαθύς κόλπος
Riv. du Golfe profond	Βαθέως κόλπου ποτ.
Les Beaux Champs	καλὴ πεδιάς
Pierre de Justice	πέτρα δίκης
Montagne appellée les	
Cless du Pont	Κλειδες Πόντου
Golfe Pharmacias	Κόλπος Φαρμακίας
Port de Pithecus	Πίθηξ Λιμήν
Foret d' Arbousters	ἀλσος
Commarodes	Κομμαρόδης
Golfe Lasthénès	Λασθένης κόλπος
Golfe Moucaporis	Μουκάπορις κόλπος
Nymphée	Νυμφαῖον
Golfe d' Amycus	Ἄμυκος κόλπος
Palais et Tombeau du Roi Amycus	παλάτι καὶ τάφος Ἄμυκου βασιλέως
Plaine Gronychia	Τρονύκιον πεδίον
Golfe Catangion	Κατάγγιος κόλπος
Potamonium	Ποταμόνιον
Fontaine Azaritia	Ἄζαρια πηγή
Golfe du Femmes	Λιμήν Γυναικῶν
Cyparodes	Κυπαρώδης
Torrent	χείμαρος ποτ.
Trônc de Darius, Pont de Darius	Θρόνος Δαρείου, Γέφυρα Δαρείου
Pr. de Mercure	Ἐρμῆς Ἀκρωτ.
Port Azarus	Ἄζαρός Λιμήν
Nausimachium Pr.	Ναυσιμάχιον Ἀκρωτ.
Les Echelles	Κλίμακες
Pr. d' Esties	Ἐστίαι Ἀκρωτ.
Esties	Ἐστίαι
Bythias	Βυθίας Λιμήν
Lauriers	δάφναι
Nicopolis	Νικόπολις
Protos Discos	Πρῶτος Δίσκος
Deuteros Discos	Δεύτερος Δίσκος
Archium	Ἀρχεῖον
Pr. des Vieillard	Γέρων Ἀκρωτ
Port des Phodiens	Λιμήν Ροδίων
Jasonium	Ἰασώνιον
Lauriers	δάφναι
Melopon Pr.	Μέλοπον Ἀκρωτ.
Aianteion Pr.	Αἰάντιον Ἀκρωτ.
Sycae	Συκαί
Cison R.	Κίσων ποτ.
Les Etables	Σταῦλοι

Barbyses R.	Βαρβύσης ποτ.
Autel de Sémysla	Βωμός Ρέας
Cydaris R.	Κύδαρις ποτ.
Les Blachernes ou Marais	Βλαχέρναι
Polyrrhetius	Πολυρρήτιος ποτ.
Piraeus	Πυρραιίκος
Golf Ceras	Κεράτιος κόλπος
Pr. du Bosporé	Βόσπορος Ἀκρωτ.
Pr. du Boeuf	Βοῦς Ἀκρωτ.
Chrysopolis	Χρυσόπολις
Plaine	πεδιάς
Fontaine Hermagona	Ἐρμαγόνη πηγή
Temple de Venus	βωμός Ἀφροδίτης
Port	Λιμήν
Temple d' Apollon	Ἀπόλλωνος βωμός
Chalcédoine	Χαλκηδών
Port	Λιμήν
Rochers de Junon	Ξέρες Ἡρας
Temple de Junon	Βωμός Ἡρας
Chalcydon R.	Χαλκηδών ποτ.

Παρόλα αυτά ο Γ. Τόλιας παραμένει μόνο στα όσα έγραψε ο Γ. Λάϊος το 1960, αγνοώντας τις προσθήκες που έγιναν με την έρευνά μας των αταύτιστων από τον Γ. Λάϊο τοπωνυμίων του Βοσπόρου. Συγκεκριμένα γράφει ότι «Οι πηγές του τοπογραφικού σχεδίου του Βοσπόρου δεν έχουν εντοπιστεί επακριβώς. Ο Γεώργιος Λάϊος προτείνει ως ενδεχόμενο (και εν μέρει) πρότυπο ένα συναφές τοπογραφικό σχεδιάγραμμα του Βοσπόρου, σχεδιασμένο επιτόπου από τον μηχανικό Jean Adam Zisla και δημοσιευμένο στα 1770. Ωστόσο η σύγκριση των πληροφοριών που παραθέτουν τα δύο έργα, φανερώνει ότι το τοπογραφικό του Ρήγα είναι πλουσιότερο και ως προς τις ιστορικές πληροφορίες και ως προς τις σύγχρονες οθωμανικές»⁷⁶. Οι πηγές του σταματούν δηλ. στην προ πεντηκονταετία εργασία του Λάϊου, και αγνοεί τις πρόσφατες⁷⁷, οι οποίες συμπληρώνουν τα κενά του Λάϊου και έχουν ταυτιστεί

76. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 31.

77. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα...», ό.π., σελ. 41-44.

τα αρχαία ονόματα, τα οποία ο Ρήγας έχει βάλει κατά μήκος του Βοσπόρου τεκμηριώνοντας ότι τα έλαβε από τον χάρτη του Barbie du Bogage. Ωστόσο, ο Γ. Τόλιας στην υποσημείωση αρ. 150 της σελ. 59, απλά ενημερώνει τον αναγνώστη ότι «Για τον συγχριτικό πίνακα των τοπωνυμίων των δύο χαρτών, βλ. Δημήτριος Καραμπερόπουλος, (επιμ), *H Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, σελ. 41-44».

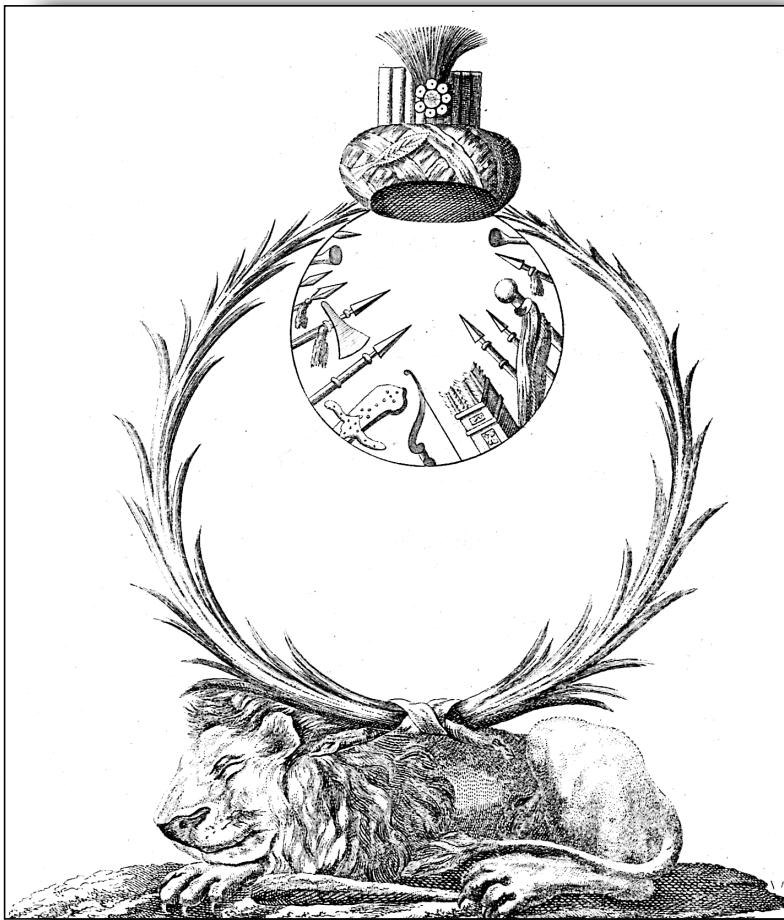
8. Το κοιμισμένο λιοντάρι δεν συμβολίζει τον Σουλτάνο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινούπόλεως παρουσιάζει*, για τον γενικότερο συμβολισμό, η παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού στα πόδια του οποίου ο Ρήγας έβαλε οριζόντια το «ρόπαλο του Ήρακλέους»⁷⁸, το οποίο για πρώτη φορά έχει επισημανθεί. Στη ράχη του λιονταριού επικάθονται δύο κλαδιά, τα οποία είναι δεμένα στη βάση τους, έτσι ώστε το ένα έναντι του άλλου να ανέρχονται κυκλοειδώς και στην κορυφή τους να υποβαστάζουν το έμβλημα του Σουλτάνου, από όπου κρέμαται ένας εγγεγραμμένος κύκλος με κεντρομόλα σύμβολα της δύναμής του, λόγχες, λάβαρα, λαβή από γιαταγάνι κ.ά.

Υποστηρίζαμε ότι το κοιμισμένο λιοντάρι συμβολίζει τους σκλαβωμένους λαούς των Βαλκανίων, οι οποίοι όταν θα ενθαρρυνθούν και ενθουσιαστούν από τον Θούριο και την επανάσταση του Ρήγα θα αρπάξουν το ρόπαλο - τα όπλα - και θα γκρεμίσουν την εξουσία του Σουλτάνου, τα σύμβολα του οποίου επικάθονται την ράχη του κοιμισμένου λιονταριού και

---

78. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», ο. π., σελ. 39-40. Του ίδιου, *To ρόπαλο του Ήρακλέους στους χάρτες του Ρήγα*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2010.

Στην «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως», η οποία αποτελεί και το 1ο φύλλο της δωδεκάφυλλης «Χάρτας της Ελλάδος», ο Ρήγας έθεσε την όλο νόμα παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού, στην ράχη του οποίου επικάθονται τα σύμβολα της εξουσίας του Σουλτάνου. Όμως ο Ρήγας στα πόδια του λιονταριού έβαλε οριζόντια το «ρόπαλο του Ηρακλέους», που θέλει να πει πως όταν οι σκλαβωμένοι, «τα παλληκάρια» του «Θουρών», ειθουσιαστούν με τα κηρύγματα του «Θουρών» και την επανάστασή του θα αρπάξουν το ρόπαλο-τα όπλα, θα γκρεμίσουν την εξουσία του Σουλτάνου και θα εφαρμόσουν το επαναστατικό του σχέδιο. Το κοιμισμένο λιοντάρι δεν συμβολίζει τον Σουλτάνο, όπως θέλει να υποστηρίξει ατεκμηρίωτα ο συντάκτης της «νέας ἀδικης κρίσης» για τον επαναστάτη Ρήγα, αλλά τους σκλαβωμένους, τους οποίους αποκαλεί «παλληκάρια».

θα δημιουργήσουν την δημοκρατική του πολιτεία στο χώρο της Χάρτας του. Αυτήν την ερμηνευτική της παράστασης του «δοπάλου του Ηρακλέους» ο Γ. Τόλιας⁷⁹ την θεωρεί λαθεμένη, υποστηρίζοντας ότι με το λιοντάρι ο Ρήγας συμβολίζει τον Σουλτάνο. Χαρακτηριστικά σημειώνει ότι «η ενθουσιώδης αντή ανάλυση [του Δ. Καραμπερόπουλου] δεν ευσταθεί. Ο λέων είναι ένα σύνηθες έμβλημα των σουλτάνων, ενώ το ρόπαλο του Ηρακλή στα πόδια του μπορεί να υποδηλώνει, όπως ήδη είπαμε, την ύπαρξη δυνάμεων του ελληνισμού στη Βασιλεύοντα (τη Μητέρα Εκκλησία, τους Φαναριώτες, τους εμπόρους, κ.ο.κ.) αν δεν είναι απλώς μια εικονογραφική, “χρυπτογραφημένη” υπογραφή του ίδιου του Ρήγα». Προστίθεται ακόμη ότι «Την ερμηνεία ότι ο λέων συμβολίζει τον Σουλτάνο νιοθετεί και ο Λάϊος “Οι Χάρτες του Ρήγα”, όπ. π., σελ. 234».

Αν όμως είχε μελετήσει τα Επαναστατικά κείμενα του Ρήγα, τον Θούριο και τον Ύμνο Πατριωτικό, εκεί θα εύρισκε το συμβολισμό για το κοιμισμένο λιοντάρι. Ποιους ο Ρήγας συμβολίζει με το κοιμισμένο λιοντάρι και με τι παρομοιάζει τον Σουλτάνο, όχι με το λιοντάρι αλλά με τον λύκο. Από τους πρώτους στίχους του Θούριού του ο Ρήγας δίνει την επεξήγηση πως τα παλληκάρια των σκλαβωμένων είναι σαν τα λιοντάρια.

«Ως πότε παλληκάρια να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες στα βουνά;».

Επίσης στους στίχ. 63-64 αποκαλεί λιοντάρια τους Μανιάτες και τους Σουλιώτες:

«Σουλιώτες και Μανιάτες, λιοντάρια ξακουστά,
ως πότε στες σπηλιές σας κοιμάσθε σφαλιστά;»

Ακόμη στον Ύμνο Πατριωτικό, στροφή 5, αναφωνεί,

---

79. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)*, εκδόσεις Μένανδρος, 2010, σελ. 32.

«Πώς τέτοια παλληκάρια,
πού ‘ναι σαν τα λιοντάρια,
να ζουν στην τυραννίαν».

Και στη στροφή 15, παρόμοια χαρακτηρίζει ως λιοντάρια τους σκλαβωμένους,

«Κ’ εσείς μπρε παλληκάρια
είστε σαν τα λιοντάρια.

Κτυπάτε τους Τυράννους».

Τονίζουμε ότι ο Ρήγας τον Σουλτάνο τον αποκαλεί λύκο στον Θούριο του (στίχ. 103-104):

«χαράτζι της Αιγύπτου στην Πόλ’ ας μη φανή,
για να ψοφήσ’ ο λύκος, οπού σας τυραννεί».

Παρόμοιο χαρακτηρισμό παρατηρούμε και στους επόμενους στίχους του Θούριου:

«Να σφάξωμεν τους λύκους, που τον ξυγόν βαστούν
και Χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν»,

Θούριος, στίχ. 121-122.

Μάλιστα στο τελευταίο αυτό δίστιχο του Θούριου, ο Ρήγας δίνει συνοπτικά την πολεμική τακτική του, η οποία στηρίζεται στην δύναμη των σκλαβωμένων και όχι στη βοήθεια των ξένων δυνάμεων και στους «αγαθαγγελικούς χρησμούς»⁸⁰, οι οποίοι

80. Επαναλαμβάνονται οι απόψεις που είχαν διατυπωθεί χρόνια τώρα χωρίς σχετική συστηματική διερεύνηση, όπως και στο εισαγωγικό κείμενο του Γ. Τόλια, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...* ό.π., σελ. 20, «Κατά πάσα πιθανότητα, κατά την πρώτη σύντομη παραμονή του στη Βιέννη ο Ρήγας εξέδωσε ανωνύμως τις προφητείες του “Αγαθάγγελου”», παρά την τεκμηριωμένη μελέτη μας. *Ήταν τελικά ο Ρήγας εκδότης του “Αγαθάγγελου”;*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009, με την οποία θεμελιώνεται ότι ο Ρήγας δεν ήταν εκδότης του αντιτύπου “Αγαθάγγελου” της Βιέννης, γεγονός που δείχνει ότι δεν έχει διερευνηθεί το θέμα. Απλά και μόνο μεταφέρονται ατεκμη-

γίνονται αποδεκτοί ανεξέταστα, χωρίς σχετική έρευνα και τεκμηρίωση. Πρέπει να εξουδετερωθούν, υποστηρίζει ο Ρήγας, οι λύκοι που κρατούν το ζυγό της τυραννίας, δηλαδή ο Σουλτάνος και οι κατά τόπους εκπρόσωποί του, οι οποίοι τυραννούν όλο τον λαό, και τους Χριστιανούς και τους Τούρκους ακόμη. Σημαντική πολιτικοινωνική θεώρηση του προβλήματος της εξουσίας, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να αλλάξει και στη θέση της να τεθεί η *Νέα Πολιτική Διοίκησης*, ο δημοκρατικός τρόπος διοίκησης, που θα σέβεται τα δικαιώματα του κάθε πολίτη του οραματιζόμενου κράτους, ανεξάρτητα από φυλή, γλώσσα και θρησκεία.

Μετά την παράθεση των απόψεων του ίδιου του Ρήγα για τον συμβολισμό του λιονταριού για τους σκλαβωμένους και του λύκου για τον Σουλτάνο θα πρέπει η «ενθουσιώδης ανάλυσή» μας στη συνέχεια να γίνει τελικά αποδεκτή από τον Γ. Τόλια, ο οποίος πλέον θα πρέπει να έμαθε ότι όφειλε να είχε μελετήσει τα επαναστατικά έργα του Ρήγα, τον Θούριο, τον Ύμνο Πατριωτικό και τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση* πριν από την διατύπωση των επικρίσεών του.

9. Για την ταύτιση της Χάρτα της Ελλάδος με δύο πρότυπους χάρτες. Στην για πρώτη φορά αυθεντική επανέκδοση της Χάρτας της Ελλάδος, το 1998, καταβλήθηκε προσπάθεια να απαντηθούν ορισμένα ερωτήματα, τα οποία είχαν ήδη τεθεί από προηγούμενους μελετητές της Χάρτας και συγκεκριμένα αν ο Ρήγας σχεδίασε εξ αρχής την Χάρτα ή χρησιμοποίησε κάποιον πρότυπο χάρτη και ποιόν. Ιδιαίτερα τονίζαμε ότι «Οι συγγραφείς που ασχολήθηκαν με τον Ρήγα και την “Χάρτα

ρίωτες απόψεις, στοιχείο και αυτό κοντά στα άλλα της προχειρότητάς του στη συγγραφή του κειμένου για τον επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή.

της Ελλάδος” επισημαίνουν την αδυναμία να εντοπιστεί ο γεωγραφικός χάρτης, ο οποίος χρησίμευσε ως πρότυπο για τη “Χάρτα της Ελλάδος”. Πολλές προσπάθειες είχαν καταβληθεί, ιδιαίτερα στο εξωτερικό, για την ανακάλυψη αυτού του προτύπου»⁸¹. Και μνημονεύονταν οι συγγραφείς: Γεώργιος Λάϊος, Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, Ιωάννης Χατζηφώτης, Απόστολος Δασκαλάκης, Βίκτωρ Μελάς, Κων. Στάϊκος και Γιώργιος Τόλιας.

Ιδιαίτερα ο Γεώργιος Λάϊος⁸² στην διεξοδική μελέτη του το 1960 για τη Χάρτα χαρακτηριστικά τόνιζε ότι «ένα ωρισμένο πρότυπο της Χάρτας δεν έχει ακόμη ανευρεθή και θα πρέπει να αναζητηθή». Επίσης ο Βίκτωρ Μελάς⁸³ παρατηρούσε πως «θα άξιζε δίχως άλλο τον κόπο να γίνει από ειδικούς μια σε βάθος συγκριτική έρευνα. Οπωσδήποτε όμως πιθανότερο φαίνεται ο Ρήγας να βασίστηκε στην εργασία άλλων».

Ενδιαφέρον έχει το δημοσίευμα του Γ. Τόλια⁸⁴, στο οποίο υποστήριζε τον Μάρτιο του 1998, πως ο Ρήγας εξέδωσε ένα χάρτη της Βυζαντινής εποχής του Delisle, και όχι της αρχαίας Ελλάδος: «Η Χάρτα του Ρήγα αποτελεί τον πλέον σχολιασμένο ελληνικό χάρτη. Το έργο κυκλοφόρησε πέντε χρόνια μετά την κυκλοφορία της σύνθεσης των Δημητριαίων και, σύμφωνα με τον τίτλο του, όφειλε να ήταν ένας ιστορικός χάρτης της αρχαίας Ελλάδας και των αποικιών της... Αντ’ αυτού, ο Ρήγας εξεπόνησε έναν χάρτη της βυζαντινής περιό-

81. Δημ. Καραμπερόπουλος, Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία, ό.π., σελ. 19.

82. Γ. Λάϊος, «Οι χάρτες του Ρήγα...», Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., τόμ. 14, (1960), σελ. 286.

83. Βίκτωρ Μελάς, *Η Χάρτα του Ρήγα*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1997, σελ. 18.

84. Γ. Τόλιας, «Οι χάρτες του Ρήγα. Τα Βαλκάνια, η “ευρύχωρη Ελλάδα” των Φαναριωτών», *Επτά Ημέρες*, εφημ. *Η Καθημερινή*, 22 Μαρτίου 1998, σελ. 20-23.

δου, κατά το γαλλικό πρότυπο του χάρτη της βυζαντινής αυτοκρατορίας, του Delisle (περ. 1700). (η υπογράμμιση δική μας)

σύμφωνα με τον τίτλο του, όφειλε να ήταν ένας ιστορικός χάρτης της αρχαίας Ελλάδας και των αποικιών της. Η έκδοσή της συνδέονταν με την ελληνική μετάφραση του Ταξιδίου του Νέου Ανάχαρη, περιπέτεια στην οποία είχε αναμιχθεί και ο Ρήγας. Αντ' αυτού, ο Ρήγας εξεπόνησε έναν χάρτη της βυζαντινής περιόδου, κατά το γαλλικό πρότυπο του χάρτη της βυζαντινής αυτοκρατορίας, του Delisle (περ. 1700). Τα κίνητρα που ενέπνευσαν την σύνθεση της Χάρτας, συνδέονται αναμφισβήτητα με το όλο εθνικοαπελευθερωτικό και δημοκρατικό κίνημα που κόπτισε τη ζωή στον Ρήγα. Ωστόσο, κάτω από το μεθοδικό σύστημα της αναλύσεως που επιχειρείται εδώ, η Χάρτα εξετάζεται ως έκφραση μιας ειδικής εδαφικοποτασίας. Αναλυτικότερα:

Η διοικητική σύσταση της «Ελλάδας», όπως παρουσιάζεται στη Χάρτα, έχει ως ακολούθως: Στη Βαλκανική, από ΒΔ προς ΝΑ: 1. Κάτω Ουγγαρία 2. Σλαβονία 3. Ιλλυρία 4. Δαλματία 5. Σερβία 6. Βόσνα. 7. Μαυροβούνι 8. Ανω Μοισία 9. Βαλχία 10. Βουλγαρία – Κάτω Μοισία 11. Θράκη – Ρούμελη 12. Μακεδονία 13. Ήπειρος 14. Θεσσαλία 15. Πελοπόννησος 16.

Συνέχεια στην 22η σελίδα

ΚΥΡΙΑΚΗ 22 ΜΑΡΤΙΟΥ 1998 - Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 21

νική φροντίδα του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (διευθυντής τότε ο Βασ. Παναγιωτόπουλος) και τη συνεργασία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας (Νομάρχης τότε ο Πάνος Σκοτεινιώτης), όπου θα ανακοίνωνα την εισήγησή μου με θέμα, όπως είχε αναγραφεί στο πρόγραμμα του Συνεδρίου, «Η “Νέα Πολιτική

Κατά την ενασχόληση μας με τη σύνταξη του ευρετηρίου των ονομάτων της Χάρτας της Ελλάδος και την επιμέλεια το 1998 της αυθεντικής για πρώτη φορά επανέκδοσης της από το άριστα διατηρημένο πρωτότυπο αντίτυπο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, τέθηκε ο προβληματισμός για την ανεύρεση του χάρτη, τον οποίο ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο για τη δική του έκδοση. Η ερευνητική μας αυτή αναζήτηση έφερε τους καρπούς της.

Στη γενέτειρα του Ρήγα, το Βελεστίνο, διοργανώνονταν στις 13 Σεπτεμβρίου 1998 το Διεθνές Συνέδριο «Ο Ρήγας και η εποχή του»⁸⁵, με την επιστημο-

85. Στο Πρόγραμμα του Συνεδρίου ο τίτλος της ανακοινώσεως ήταν «Η «Νέα Πολιτική Διοίκησις» και η «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα: μια νέα ανάγνωση».

Διοίκησις” και η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα: μια νέα ανάγνωση». Για το σκοπό αυτό τρεις μέρες πιο πριν είχα επισκεφθεί τη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, για τη συγκέντρωση σχετικού υλικού για την ολοκλήρωση της ανακοινώσεώς μου. Τότε ζήτησα να διερευνήσω το σώμα των χαρτών της Ελλάδος που έχει η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη. Ήταν μια πολύ συγκινητική στιγμή, όταν το βλέμμα μου έπεσε στο βόρειο μέρος του χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Guil. Delisle και έχοντας πάνω από είκοσι φορές διεξέλθη τοπωνύμιο-τοπωνύμιο τα δώδεκα φύλλα της Χάρτας κατά τη σύνταξη του Ευρετηρίου της,

Το βόρειο τμήμα του χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, 1707, που ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο για τον σχεδιασμό μέρους της «Χάρτας της Ελλάδος», όπως έχουμε δείξει κατά την παρουσίαση για πρώτη φορά των αποτελεσμάτων της ανακοίνωσής μας τον Σεπτέμβριο του 1998 στο Συνέδριο που διοργάνωσε στο Βελεστίνο το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/E.I.E.

Η Χαλκιδική στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle και στην «Χάρτα της Ελλάδος» με την ταυτόσημη μορφολογία.

διαπίστωσα αμέσως πως ο χάρτης αυτός του Delisle ήταν ίδιος όπως και του Ρήγα: η Μαγνησία, η Χαλκιδική, η Λέσβος, καθώς επίσης ίδια και τα τοπωνύμια. Η εν συνεχείᾳ διερεύνηση έδειξε την πλήρη ομοιότητα των χαρτών.

Η χαρά ήταν ανείπωτη. Ενημέρωσα τον Γιάννη Καρά, Διευθυντή στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, στην επιστημονική ομάδα του οποίου συμμετείχα, και του ανακοίνωσα πως εντόπισα επί τέλους ένα πρότυπο της Χάρτας της Ελλάδος του Ρήγα. Έτσι μετά τρεις ημέρες, στις 13 Σεπτεμβρίου 1998, παρουσίασα στη γενέτειρα του Ρήγα (τι σύμπτωση!) τους δύο χάρτες παράλληλα και αντίστοιχα τα τοπωνύμια τους με τίτλο πλέον της ανακοινώσεώς μου «Guill. Delisle και η “Χάρτα της Ελλάδος”». Ταύτιση για πρώτη φορά ενός προτύπου». Δημοσιεύθηκε στην αυθεντική για πρώτη φορά επανέκδοση το 1998 της Χάρτας, η οποία με την επιμέλειά μου είχε εκδοθεί από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα⁸⁶ και με την υποστήριξη της Ακαδημίας Αθηνών.

86. Η ανακοίνωσή μας αυτή με τα πρώτα συμπεράσματα δημοσιεύθηκε στη μελέτη μας «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος) έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βε-

Τοπωνύμια χάρτη του Delisle	Τοπωνύμια Χάρτας του Ρήγα
ATTICA	ΑΤΤΙΚΗ
Sunium Pr. uin Minervae Templum	Σούνιον. Κολώναι Ἀκρωτ. καὶ Ἱερόν Ἀθηνᾶς
Patroclea I.	Πατρόκλεια. Κεδρονῆσι
Macris seu Helene I. Et civ	Ἐλένη. Μακρονῆσι
Laurium	Λαυρίον Λιμήν καὶ δρός
Aex Scopelus Plinus	Αἰξ. ἔσέρα περὶ ἣς γράφει ὁ Πλίνιος
Anaphlysetus	Ἀνάφλυστος. Ἀσώπα
Hypnormus Portus	Ὑφορμος. Τρεῖς Πύργοι Λιμήν
Prospaltus	Πρόσπαλτος
Lampra	Λαμπρά
Eleusa I.	Ἐλεῦσα. Μακίνα
Paeonia	Παιωνία
Cephalia	Κεφαλαί
Aphydna	Ἄφηδνα
Potamos	Ποταμός
Panormus P.	Πάνορμος. Ράφτης Λιμήν
Prasia	Πρασιάι
Hymetos M.	Ὑμηττός δρός
Brauron	Βραυρών. Βραῶνας
Phyle	Φιλίη
Cynosura Pr.	Κυνόσουρα. Κάβο Σίδρο
Probalinth	Προβόλινθος
Pentelus M.	Πετέλιος δρός
Ilissus fl.	Εἰλισσός. Καλλιρρόη ποτ.
Phalerus	Φαλιρεύς. Λεόνε Λιμήν
Piraeus P.	Πηραιεύς. Δράκος Λιμήν
Athene	Ἀθῆναι
Acharnae	Ἀχαρναί. Κουκουβάνες
Marathon	Μαραθών
Oenoe	Οἰνόη. Μυόπουλι
Rhamnus	Ράμνος
Chersonesus	Χερσόνησος. Ταυρόκαστρο
Parnes M.	Πάρνης δρός
Drymus	Δρυμός
Ciphisus fl.	Κηφισσός ποτ.
Corydalus	Κορυδαλός
Salamis	Σαλαμίς
Psytalia	Ψυτάλια. Δεσποτικό
Eleusis	Ἐλευσίς
Thriasius Campus	Θριάσιον Πεδίον
Nysaea	Νίσσαια
Minoa Pures	Μίνωη
Megara	Μέγαρα

Ενδεικτικά αναγράφονται παραλληλα μερικά τοπωνύμια της Αττικής στον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle και στην «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα. Αντικεμενικά διαπιστώνει κανείς την πηγή την οποία ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο για το σχεδιασμό της «Χάρτας» του.

Τεκμηριώθηκε πλέον ότι ο Ρήγας, ως πρότυπο για τα εννέα φύλλα της Χάρτας του, χρησιμοποίησε τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Guil. Delisle (1675-1726), *Graeciae Antique Tabulae Nova* σε δύο τμήματα και με διαστάσεις 64,5 εκ x 46,5 εκ. έκαστο. Το πρώτο τμήμα περιέχει το νότιο μέρος της Ελλάδος και φέρει το τίτλο με το όνομα του χαρτογράφου, τον τόπο και τη χρονολογία έκδοσής του «*Autore Guillelmo Delisle, Graeciae Antiquae Tabula Nova, Parisiis, Oct. 1707*». Το δεύτερο τμήμα, που περιέχει το βόρειο μέρος της Ελλάδος, στο κάτω μέρος του περιθωρίου αναγράφει το όνομα του χαρτογράφου και την χρονολογία, «*Graeciae Pars Septentrionalis. Autore Guillelmo Delisle, Mart. 1708*».

Ωστόσο ο Γ. Τόλιας⁸⁷ στο κείμενό του απλά και μόνο αναφέρει ότι «*ο Ρήγας επέλεξε να στηριχθεί σε έναν διάσημο την εποχή εκείνη χάρτη της αρχαίας Ελλάδας, εκείνον του Guillaume Delisle*, έργο σε δύο φύλλα των αρχών του 18ου αιώνα» και πέρα από κάθε επιστημονική δεοντολογία αποσιωπά την έρευνά μας αυτή. Δεν αναφέρει την για πρώτη φορά ταύτιση στο Συνέδριο στο Βελεστίνο στο οποίο μάλιστα είχε γίνει έντονη συζήτηση, διότι μερικοί σύνεδροι αμφισβήτησαν την πρωτοτυπία της ανακοινώσεώς μας και ισχυρίζονταν, όπως ο Φίλιππος Ηλιού και ο Τρ. Σκλαβενίτης, πως τάχα ο Γ. Τόλιας είχε ταυτίσει την Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα με τον χάρτη του Delisle στο δημοσίευμά του στο *Επτά H-*

λεστίνου-Ρήγα με την υποστήριξη της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998, β' έκδ. 2003, και σε ανάτυπο, Αθήνα 1998 με προσθήκη ορισμένων εικόνων για την ταύτιση. Με την πρώτη μας αυτή ανακοίνωση και τη δημοσίευσή της δόθηκε τελικά απάντηση στο ερώτημα το οποίο είχε θέσει το 1960 ο Γεώργιος Λάϊος στην μελέτη του για τους χάρτες του Ρήγα σημειώνοντας εμφαντικά «*Ένα ωριαμένο πρότυπο της Χάρτας δεν έχει ακόμη ανευρεθή και θα πρέπει να αναζητηθή*».

87. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο γένος..., ο.π., σελ. 42.*

μέρες της εφημ. *H Καθημερινή*, τον Μάρτιο του 1998. (Ωστόσο εντύπωση έκανε, που ο ίδιος ο Γ. Τόλιας δεν έλαβε τον λόγο για να επιβεβαιώσει τις ενστάσεις τους). Τους τονίσθηκε όμως ότι ο Γ. Τόλιας δεν έχει κάνει αναφορά για χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, που παρουσιάσαμε, αλλά υποστήριζε στο δημοσίευμά του ότι «*ο Ρήγας εξεπόνησε έναν χάρτη της βυζαντινής περιόδου, κατά το γαλλικό πρότυπο του χάρτη της βυζαντινής αυτοκρατορίας, του Delisle (περ. 1700)*Επτά Ημέρες της εφημ. *H Καθημερινή*, 22 Μαρτίου 1998, σελ. 20-23, στο οποίο εμφατικά τόνιζε ότι «*ο Ρήγας εξεπόνησε έναν χάρτη της βυζαντινής περιόδου, κατά το γαλλικό πρότυπο του χάρτη της βυζαντινής αυτοκρατορίας, του Delisle (περ. 1700)*

Επί πλέον η έρευνά μας στη συνέχεια πρόσθεσε και έναν δεύτερο πρότυπο χάρτη, τον οποίο ο Ρήγας χρησιμοποίησε για το βόρειο μέρος της Χάρτας της Ελλάδος, που περιέχεται στα φύλλα 10, 11 και 12. Τεκμηριώσαμε⁸⁸ ότι ο Ρήγας για να συμ-περιλάβει μεγαλύτερο μέρος του βαλκανικού χώρου, όπου εκτείνονταν η οθωμανική εξουσία, μια και ο χάρτης της αρχαίας Ελλάδος εκτείνονταν λίγο πιο πάνω από τον Αίμο, χρησιμοποίησε έναν άλλο χάρτη ως πρότυπο, τον χάρτη του Rizzi Zannoni⁸⁹, ο οποίος ήταν της συγχρόνου εποχής. Κατ’ αυτόν τον τρόπο ο Ρήγας θα είχε ένα πλήρη χάρτη του χώρου για τον οποίο ετούμαζε την επανάστασή του και συμπεριλαμ-

88. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η “Χάρτα της Ελλάδος”...», ό.π., σελ. 32-38.

89. Rizzi Zannoni, *Carte de la Partie Septentrionale de l' empire Otoman...*, Paris 1774.

βάνονταν αντίστοιχα στη *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, η οποία ήταν για τους κατοίκους της «Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας», ώστε να διοικηθεί δημοκρατικά με σεβασμό στα «Δίκαια του Ανθρώπου». Ωστόσο θέλουμε να προσθέσουμε ότι ο Γ. Τόλιας⁹⁰ μνημονεύει την ανεύρεση του δευτέρου προτύπου χάρτη του Zannoni, που παρουσιάσαμε για το βόρειο μέρος της Χάρτας της Ελλάδος, παραπέμποντας στην εργασία μας «Δημήτριος Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π.π., σελ. 32», κάτι που απέφυγε να κάνει για τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle.

Αν μακριγορήσαμε και γράφονται όλα τα παραπάνω δεν οφείλεται σε δική μας υπαιτιότητα, αλλά υπαίτιος είναι ο συντάκτης των προσφάτων επικρίσεων για τον Ρήγα με τα πολλά «μοχθηρά επιχειρήματα», που έχει γράψει στα κείμενά του, όπως σημειώνει και ο Γαληνός, «Των μεν λόγων του μήκους ουχ ημάς αιτιατέον, αλλά τους εμπλήσαντας ά συνέγραψαν βιβλία μοχθηρών επιχειρημάτων»⁹¹.

* * *

Συνοψίζουμε τονίζοντας ότι τεκμηριώσαμε πως η *Χάρτα της Ελλάδος* είναι σύνθεση δυο χαρτών, τους οποίους ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπα, του Guil. Delisle και Rizzi Zannoni και πως η έκδοσή της σε συνδυασμό με τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση* και το *Θούριο*, δείχνει ότι εντάσσεται στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του, και πως η έκδοσή της δεν ήταν ο καθαρά χαρτογραφικός χαρακτήρας. Ο Ρήγας

---

90. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 62.

91. Βλ. Γαληνός, (2ος αι. μ.Χ.), *Περί των καθ' Ιπποκράτην και Πλάτωνα δογμάτων*, Βιβλίον τέταρτον, κεφ. α' (Galenus, *Opera Omnia*, έκδ. C.G.Kühn, τόμ. V, Λειψία 1823, επανέκδ. 2001, σελ. 360).

ήταν επαναστάτης και όχι ένας επαγγελματίας χαρτογράφος. Χρησιμοποίησε, ως πρότυπο, χάρτη της αρχαίας Ελλάδος⁹² για να έχει ένα πολιτικό χάρτη με την ελληνική πολιτική διαίρεση και όχι εκείνη της Οθωμανικής εξουσίας, για τις ανάγκες του σχεδιαζόμενου κράτους του και για τη διενέργεια εκλογών μετά την επανάστασή του. Επισημαίνουμε ότι ο Ρήγας δεν χρησιμοποίησε, ως πρότυπο της Χάρτας του, ένα χάρτη της συγχρόνου του εποχής, στοιχείο που δείχνει τον σκοπό του Ρήγα στο σχεδιασμό του επαναστατικού του έργου, το οποίο έπρεπε να είχε προσεχθεί από τον Γ. Τόλια.

10. Η έκδοση των χαρτών Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα δεν ήταν για τους Ηγεμόνες. Σχετικά με την έκδοση των δύο χαρτών, για τους οποίους ο Ρήγας χρησιμοποιεί τον όρο «Χάρτα», *Νέα Χάρτα της Βλαχίας και Γενική Χάρτα της Μολδοβίας*, ο όψιμος επικριτής του Ρήγα χωρίς να δώσει την αριθμόσυνα προσοχή στα όσα παρουσιάσαμε στην για πρώτη φορά αυθεντική επανέκδοσή τους με ευρετήρια και πρωτότυπα σχόλια, υποστηρίζει ότι θα «πρέπει να θεωρηθούν ως απλή βιοποριστική εκδοτική δραστηριότητα»⁹³ εκ μέρους του Ρήγα. Μάλιστα σε άλλο σημείο αναφέρει πως ενισχύθηκε οικονομικά από τους Ηγεμόνες η έκδοση των χαρτών αυτών, «ενισχύθηκαν οικονομικά από τους οσποδάρους των δυο ηγεμονιών, του Αλεξάνδρου Υψηλάντη και του Αλέξανδρου Καλλιμάχη, αντίστοιχα»⁹⁴, παραπέμποντας στην κατάθεση του Ρήγα, ο οποίος στις ανακρίσεις ανέφερε ότι τύπωσε τους

92. Σχετικά βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Γιατί ο Ρήγας χρησιμοποίησε χάρτη της αρχαίας Ελλάδος ως πρότυπο της “Χάρτας της Ελλάδος”;», *Υπέρεια*, τόμ. 4, (2006), Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, σελ. 591-604, και ιδιαίτερα στη σελ. 603.

93. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος..., ο.π., σελ. 26.*

94. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος..., ο.π., σελ. 22.*

Η προσωπογραφία του Ηγεμόνα της Βλαχίας Αλεξάνδρου Υψηλάντη με τα σύμβολα της Ηγεμονίας του λοξά, σαν να είναι πεταμένα και κάτω από αυτά το ρόπαλο του Ηρακλέους.

Η προσωπογραφία του Ηγεμόνα της Μολδαβίας Αλεξάνδρου Καλλιμάχη με τον θυρεό σύμβολο της ηγεμονίας του λοξά τοποθετημένο και κάτω από αυτό το ρόπαλο του Ηρακλέους. Το κείμενο στο ανοικτό βιβλίο «Προς τα Τύρα όπου η Οφιούσα. Πλίν. βιβλ. δ'» είναι από τη Γαλλική Εγκυκλοπαιδεία των Diderot και D'Alembert.

χάρτες αυτούς με την οικονομική υποστήριξη των Ηγεμόνων και προς «κερδοφορίαν»: «Ο Ρήγας καταθέτει μεν προς τούτοις, ότι εσχεδίασε και χάρτας της Μολδαβίας και Βλαχίας, υποστηριχθείς προς τούτο δια χορημάτων υπό των ηγεμόνων των χωρών εκείνων Υψηλάντη και Καλλιμάχη, ούς και εχάραξε μεν παρά τω Μύλλερ, εξετύπωσε δε παρά τω Νίτζ, αλλ' επειδή επί του προκειμένου επιμένει, ότι τούτο πράττων μόνον λόγον είχεν την κερδοσκοπίαν, δεν αποδεικνύεται δε το εναντίον, δια ταύτα το γεγονός τούτο σημειούται ενταύθα μόνον προς γνώσιν»⁹⁵.

95. Αιμιλ. Λεγοάνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή..., ο.π., σελ. 63.*

Επισημαίνουμε ότι ο Ρήγας με τις προσωπογραφίες των Ηγεμόνων και τις άλλες παραστάσεις, τις οποίες έβαλε στους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας ήθελε να παραπλανήσει τη λογοκρισία της Αυστριακής Αστυνομίας και να πάρει την άδεια για την εκτύπωση των χαρτών αυτών, κάτι που το πέτυχε, όταν αναγράφεται στις ανακρίσεις «...ότι τούτο πράττων μόνον λόγον είχεν την κερδοσκοπίαν, δεν αποδεικνύεται δε το εναντίον...». Ήθελε να συγκαλύψει τους πραγματικούς του σκοπούς γι' αυτό και κατέθεσε ότι τύπωσε τους χάρτες με τη χρηματοδότηση των Ηγεμόνων. Είναι μια απάντηση σκοπιμότητας την ώρα της ανακρίσεως.

Ωστόσο για την έκδοση των χαρτών Βλαχίας και Μολδαβίας και την ένταξή τους στο πολιτικό μέρος του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του, διαφωτιστικά στοιχεία αποτελούν οι θυρεοί, τους οποίους ο Ρήγας έβαλε κάτω από τις προσωπογραφίες των Ηγεμόνων. Οι θυρεοί, οι οποίοι αποτελούν τα σύμβολα των Ηγεμονιών τους, είναι λοξά τοποθετημένοι, πλαγιασμένοι και όχι σε όρθια θέση, όπως θα άρμοζε σε σύμβολα, και κάτω από τους θυρεούς έβαλε και το «ρόπαλο του Ηρακλέους» οριζόντια, όπως παρατηρούμε στις εικόνες. Αν οι Ηγεμόνες είχαν παραγγείλει τους χάρτες αυτούς, δεν θα ήθελαν τα σύμβολα των Ηγεμονιών τους να είναι πλαγιασμένα σα παραπεταμένα και μάλιστα μισοσκεπασμένος ο θυρεός της Μολδαβίας⁹⁶. Γι' αυτό και καλόπιστα θα φωτήσει ο αναγνώστης, ποιος τηγεμόνας θα ήθελε το σύμβολο της εξουσίας του, της τηγεμονίας του, να είναι λοξά τοποθετημένο και μάλιστα μισοσκεπασμένο;

96. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 67, «Σύμφωνα με την ομολογία του ίδιου του Ρήγα, τη δαπάνη για τη χάραξη και την έκδοση των χαρτών της Βλαχίας και Μολδαβίας κάλυψαν οι οσποδάροι των δύο τηγεμονιών». Λεγόντα, *Ανέκδοτα έγγραφα...* ό.π., σελ. 63.

Επί πλέον, η παρουσία του «ροπάλου του Ήρακλέους», που για πρώτη φορά έχει εντοπισθεί στις παραστάσεις κάτω από την προσωπογραφία των Ηγεμόνων, δίνει την εξήγηση για την έκδοση των δύο αυτών χαρτών. Ο Ρήγας εντάσσει τους χάρτες αυτούς στο επαναστατικό του σχέδιο. Δεν τύπωσε τους δύο αυτούς χάρτες για καλλιτεχνικούς λόγους, σα χαρτογράφος, όπως παρουσιάζεται⁹⁷, σε μια εποχή κατά την οποία παράλληλα τύπωνε τη *Χάρτα της Ελλάδος*, την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, τον Θούριο, το *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον* και τα άλλα βιβλία του. Τους τύπωσε για το επαναστατικό του σχέδιο, για να έχει χάρτες όλων των επαρχιών του κράτους του, όπως έχουμε υποστηρίξει στην έκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος*⁹⁸. Οι χάρτες

97. Ο Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμό στο Γένος...*, ό.π., σελ. 24, απομόνωσε τους χάρτες του Ρήγα από τα άλλα επαναστατικά του έργα, την *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, τον Θούριο, τον *Ύμνο Πατριωτικό*, την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και κατ' αυτόν τον τρόπο δεν ήταν δυνατόν να κατανοηθεί ο σκοπός έκδοσης των χαρτών του μια και θέλει να παραθεωρεί το «ρόπαλο του Ήρακλέους», που έχει επισημανθεί. Γι' αυτό και γράφει: «Το ότι οι τρεις χάρτες του Ρήγα ανήκουν σε διαφορετικές σφαίρες της δραστηριότητας του δημιουργού τους, και ότι επιτελούν διαφορετικού τύπου λειτουργίες, παρά το γεγονός ότι τυπώθηκαν την ίδια χρονιά, από τον ίδιο χαράκτη και το ίδιο τυπογραφείο, φανερώνεται και από το περιεχόμενό τους. Τα στοιχεία φυσικής γεωγραφίας που παρουσιάζονται στους χάρτες των ηγεμονιών είναι διαφορετικά από εκείνα της Χάρτας για τις ίδιες περιοχές, ιδιαίτερα στο ρου του *Δούναβη*. Επί πλέον οι χάρτες των ηγεμονιών είναι χάρτες σύγχρονης πολιτικής γεωγραφίας, ενώ η Χάρτα είναι έργο αρχαιογνωστικό, συνδεδεμένο με την έκδοση της περιήγησης του νέου Ανάχαρση και με το πατριωτικό μορφωτικό πνεύμα της “παλιγγενεσίας”, της αναβίωσης των αρχαίων ελληνικών πολιτικών και πολιτιστικών αξιών, που το έργο αυτό υπηρετούσε».

98. Δημ. Καρμπερόπουλος, «Η “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ., Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την υποστήριξη της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998, σελ. 50-52.

της Βλαχίας και Μολδαβίας, ως Επαρχίες είναι διαιρημένες σε Τοπαρχίες, απαραίτητο εργαλείο στο επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα για την εκλογή των αντιπροσώπων κατά τις εκλογές, που ετοίμαζε μετά την επανάσταση του και τη δημιουργία του οραματιζόμενου κράτους του. Γι' αυτό εξάλλου ο Ρήγας, όπως έχει κάνει και στη Χάρτα της Ελλάδος, διαιρεί την Επαρχία της Βλαχίας σε «Τοπαρχίες» όρο που χρησιμοποιεί επίσης και στον *Νέο Ανάχαρσι* αναφέροντας χαρακτηριστικά «...εν τη Βλαχία εις τας τοπαρχίας Βλάσκαν, Τελ Ορμάνι και Όλτον». Επί πλέον ο Ρήγας θεωρεί την «Βλαχομπογδανία» μέρος της *Νέας Πολιτικής Διοίκησης*, διαιρεμένη σε Επαρχίες και Τοπαρχίες, άρθρο 3 του Συντάγματός του.

Με την ευκαιρία προσθέτουμε ότι κατά την επανέκδοσή μας των χαρτών, την οποία ωστόσο μνημονεύει⁹⁹, επισημάναμε στον χάρτη της Μολδαβίας έντεκα τοπωνύμια του Ευξείνου Πόντου, στα οποία ο Ρήγας προσθέτει και τα αντίστοιχα αρχαία τοπωνύμια.

Επί πλέον στην παράσταση της προσωπογραφίας του ηγεμόνα της Μολδαβίας, ο Ρήγας δίπλα στον λοξά τοποθετημένο θυρεό της Μολδαβίας, τον οποίο μάλιστα, έχει μισοσκεπασμένο και κάτω από αυτόν έχει βάλει οριζόντια το ρόπαλο του Ηρακλέους, έχει ένα βιβλίο ανοιχτό και τη φράση «Προς τα Τύρα όπου η Οφιούσα, Πλίν. βιβλ. δ΄». Κείμενο το οποίο, όπως έχουμε τεκμηριώσει¹⁰⁰, ο Ρήγας έχει πάρει από αντίστοιχο λήμμα της Γαλλικής Εγκυκλοπαιδίας των Diderot και D'Alembert. Μια ακόμη χρησιμοποίηση από τον Ρήγα της Γαλλικής Εγκυκλοπαιδίας, κατά την επαναστατι-

99. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...,* ό.π., σελ. 59.

100. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Ρήγας και Γαλλική *Encyclopédie*. Μια ακόμη χρησιμοποίησή της στα 1797», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 25, (2005), σελ. 418-420.

κή του χρονιά του 1797, εκτός από εκείνη του 1790, που είχε χρησιμοποιήσει για το βιβλίο του *Φυσικής απάνθισμα* και την είχαμε τεκμηριώσει¹⁰¹. Και αυτά τα στοιχεία, όπως επίσης οι θυρεοί, οι λοξά τοποθετημένοι και μισοσκεπασμένοι, καθώς και το ρόπαλο του Ηρακλέους, διαλάθουν της προσοχής του Γ. Τόλια ή σκόπιμα τα αγνοεί, αφήνοντας έτσι τους αναγνώστες ανημέρωτους στα πορίσματα της έρευνας των τελευταίων ετών. Και οι δύο περιπτώσεις είναι επιστημονικά κατακριτέες.

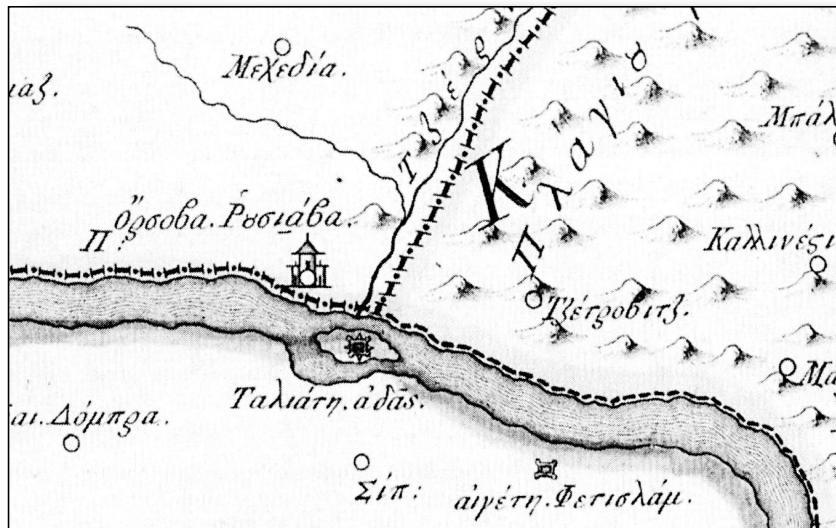
11. Οι περιοχές της Δαλματίας, Κάτω Ουγγαρίας και Σκλαβονίας είναι εκτός των συνόρων του οραματιζόμενου κράτους του και δεν θα πρέπει να θεωρούνται ως μέρος του χώρου της «Ελληνικής Δημοκρατίας», όπως γράφει ο Γ. Τόλιας:

«Στο γεωγραφικό πλαίσιο του αρχαίου ελληνικού αποικισμού ο Ρήγας εντάσσει τη θεματική σε ποικιλία ονοματολογία των περιφερειών της βαλκανικής και της Δυτικής Μικράς Ασίας, που απαρτίζουν τη διοικητική σύσταση της “Ελλάδας”. Η χάρτα περιλαμβάνει συνολικά 26 περιφέρειες εκ των οποίων οι 16 είναι ευρωπαϊκές (στη βαλκανική χερσόνησο και το Αιγαίο) και οι 10 ασιατικές (στη δυτική Μικρά Ασία) Αναλυτικότερα στην Ευρώπη: Κάτω Ουγγαρία, Σκλαβονία, Ιλλυρία, Δαλματία, Σερβία, Βόσνα, Μαυροβούνιο,...»¹⁰². Θα έπρεπε να είχαν ληφθεί υπ’ όψιν τα πρόσφατα ευρήματά μας¹⁰³

101. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η Γαλλική “Encyclopédie” ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα “Φυσικής απάνθισμα”», *Ο Ερανιστής*, τόμ. 21 (1997), σελ. 95-128.

102. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος,...*, ό.π., σελ. 45.

103. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», ανάτυπο από την έκδοση, *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-

Μεγάλο ενδιαφέρον, για την κατανόηση του χαρτογραφικού έργου του Ρήγα, εντασσόμενο στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του, έχει η επισήμανση των συνόρων με την παχιά ιδιαίτερη διακεκομμένη γραμμή (----) μεταξύ των σχεδιαζόμενων κράτους του και της Δαλματίας και Κάτω Ουγγαρίας, την οποία δεν αναγράφει στο Υπόμνημα της «Χάρτας της Ελλάδος». Η άλλη διακεκομμένη γραμμή (---) είναι για τις Επαρχίες. Γι' αυτό εξάλλου ο Ρήγας γράφει ότι η «Νέα Πολιτική Διοίκησις» είναι για τους κατοίκους της «Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπούδανίας», επαρχίες οι οποίες περιέχονται εντός της γραμμής των συνόρων, που έχει βάλει στην «Χάρτα» του.

σχετικά με την ιδιαίτερη διαγράμμιση των συνόρων στο βόρειο τμήμα της Χάρτας της Ελλάδος, την οποία όμως διαγράμμιση δεν καταχωρίζει στο Υπόμνημά της μαζί με τις διαγραμμίσεις των Επαρχιών και Τοπαρχιών. Έτσι δεν θα έκανε το λάθος ο επικριτής του Ρήγα να συμπεριλαμβάνει στο χώρο της «Ελλάδος» την Κάτω Ουγγαρία, την Σκλαβονία και την Δαλματία. Αυτές οι περιοχές είναι εκτός των συνόρων της

Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, σελ. 50. Επίσης, του ίδιου, *Το χαρτογραφικό έργο του Ρήγα Βελεστινλή υπό το φως των νέων ερευνών*, Αθήνα 2010.

Εξήγησις των εν τῷ χάρτῃ σημείων.	
● Πόλις μεπάν.	
■ Πόλις όπε πάν τού πάλαι με τεῖχον.	
▲ Κάστρον.	
■ Πόλις χωρίς τεῖχον.	
▲ Χωρά.	
○ Χωρίον.	
△ Σείρα.	
* Εύκλησιά.	
+ Χριστιανική δύναμις.	
Ω Ορθοδοξική δύναμις.	
△ Στόλος ραζαβίουν.	
◆ Παλαιά θυρώματα.	
↓ Ελληνική δύναμις.	
† Πρεσβυτερίου δύναμις.	
→ Τριβήμον νησί.	
---- Σύνορον επαρχιῶν.	
..... Σύνορον τοπαρχιῶν.	
~~~ Σηγάνα.	
■ Αλικάι	

Το Υπόμνημα της «Χάρτας της Ελλάδος», στο οποίο ο Ρήγας εξηγεί τη σημασία του ροπάλου μόνο για την αρχαιότητα. Για προφανείς λόγους δεν εξηγεί, λόγω της Αυτοκρατής λογοκοισίας, τη σημασία του ροπάλου στο κοινωνέντο λιοντάρι, όπως επίσης και γενικότερα στους χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας. Επίσης ο Ρήγας μαζί με τις διακεκομμένες γραμμές, που συμβολίζουν τα δρια των Τοπαρχιών και Επαρχιών δεν καταγράφει την ιδιαίτερη παχιά διακεκομένη διαγράμμιση (ΠΑΙΔΑ) για τα σύνορα των σχεδιαζόμενον κράτους του με τη Δαλματία και Κάτω Οηγαρία.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και κατ' ακολουθία του οραματιζόμενου κράτους του Ρήγα, το οποίο ήθελε να δημιουργήσει μετά την επικράτηση της επανάστασής του.

12. Ο Ρήγας δεν ενδιαφέρονταν για τις «συμπληρωματικές πληροφορίες» από άλλους χάρτες, ούτε για την «ιστορική γεωγραφία στην οποία προέβη η σχολή d'Anville», αλλά διάλεξε σκόπιμα τον χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Delisle, και όχι της βυζαντινής εποχής, όπως υποστήριζε τον Μάρτιο του 1998 ο Γ. Τόλιας. Ο χάρτης της αρχαίας Ελλάδος του Delisle εξυπηρετούσε τους σκοπούς του. Ο Ρήγας στα αρχαία τοπωνύμια πρόσθεσε και πολλά σύγχρονα, για να δείξει την ιστορική συνέχεια, αν και κατηγορήθηκε γι' αυτούς τους παραχρονισμούς του. Επί πλέον ήθελε να έχει την ελληνική ονοματολογία και πολιτική διαίρεση σε Επαρχίες και Τοπαρχίες,

όπως γράφει στο Σύνταγμά του, στοιχεία τα οποία αγνοήθηκαν από τη μονομερή εξέταση της Χάρτας, γι' αυτό και επιτιμητικά γράφει, «Το γεγονός ότι ο Ρήγας επέλεξε να βασιστεί στον χάρτη του *Delisle*, είχε σαν αποτέλεσμα να μην μπορέσει να επωφεληθεί από τη σημαντική εργασία γύρω από την ιστορική τοπωνυμία και γενικότερα την ιστορική γεωγραφία του ελληνικού χώρου, στην οποία προέβη η σχολή *d'Anville*... Το γεγονός ότι ο Ρήγας περιορίζεται αυστηρά στα στοιχεία αρχαίας γεωγραφίας του *Delisle* πρέπει να ερμηνευθεί ως αδυναμία του έλληνα χαρτογράφου να εντάξει ορθά στον χάρτη του συμπληρωματικές πληροφορίες από άλλες πηγές»¹⁰⁴.

Τονίζουμε ότι τον Ρήγα δεν τον ενδιέφερε η «ιστορική γεωγραφία» και η «ιστορική τοπωνυμία» της «σχολής *d'Anville*», αλλά ήθελε να αντικαταστήσει την οθωμανική ονοματολογία με την αντίστοιχη αρχαία ελληνική, διότι σύχρονη ελληνική ονοματολογία δεν υπήρχε και την δανείζεται έτσι από την αρχαία εποχή. Εξάλλου στον *Νέο Ανάχαρση* με πόνο επεξηγεί, όταν αναγράφει τους χορούς με τουρκικά ονόματα, πως αποτέλεσμα της σκλαβιάς ήταν αυτία που χάθηκαν και τα ελληνικά ονόματα των χορών, επισημαίνοντας εμφαντικά «Αφ' ού εχάσαμεν το παν, συνεχάθησαν και τα ονόματα των χορών»¹⁰⁵.

Ο Ρήγας δεν ήταν επαγγελματίας χαρτογράφος, ήταν επαναστάτης. Τους χάρτες τους ήθελε ως πολιτικούς χάρτες του οραματιζόμενου κράτους του. Γι' αυτό και εξέδωσε εκτός της Χάρτα της Ελλάδος και τους χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας

104. Βλ. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος*...., ό.π., σελ. 61.

105. Ρήγα Βελεστινλή, *Νέος Ανάχαρσις*, Βιέννη 1797, αναστατική επανέδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2006, υποσημείωση σελ. 125.

και είχε προγραμματίσει να εκδώσει και τους ιδιαίτερους χάρτες και για τα υπόλοιπα μέρη του βαλκανικού χώρου, για την Βουλγαρία, τη Σερβία και Βοσνία.

Θα έπρεπε επίσης να είχε προσεχθεί από τον Γ. Τόλια, ο οποίος ασχολείται με τους χάρτες, ότι ο Ρήγας εξέδωσε χάρτες μόνο για το χώρο του κράτους του, στο οποίο έθεσε και σύνορα. Δεν εξέδωσε χάρτες για άλλη περιοχή, όπως έκαναν άλλοι, όπως για παράδειγμα ο Άνθιμος Γαζής, ο οποίος εξέδωσε χάρτες για την Ασία, την Ευρώπη, παγκόσμιο και μάλιστα στον *Πίνακα Γεωγραφικό της Ελλάδος* συμπεριέλαβε και την Σικελία¹⁰⁶.

Αυτά θα έπρεπε να ήταν οικεία στον ασχολούμενο με τους χάρτες, αν βέβαια μελετούσε τα έργα του Ρήγα, το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του και τη σχετική καινούργια εργογραφία μας, η οποία έχει συμπεριληφθεί κατά κανόνα στα εισαγωγικά σχόλια των επανεκδοθέντων έργων του Ρήγα από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.

13. Η Χάρτα συνδέεται άμεσα με το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα. Επισημαίνουμε ακόμη μια άστοχη άποψη του Γ. Τόλια, ο οποίος ισχυρίζεται ότι η Χάρτα έμμεσα συνδέεται με το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα, όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει: «*Η Χάρτα συνδέεται έστω και έμμεσα με το πατριωτικό κίνημα του Ρήγα*»¹⁰⁷. Περιγράφουμε ως άστοχη την

106. Ενδεικτικά βλ. Γιώργος Τόλιας, *Χάρτες και ιστορίες. Ελληνικές τοπογραφίες της Αναγέννησης και των Φώτων*, εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 207.

107. Βλ. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος..., ό.π., σελ. 47*, «*Η Χάρτα συνδέεται έστω και έμμεσα με το πατριωτικό κίνημα του Ρήγα, κίνημα εν πολλοίς εμπνευσμένο από τη Γαλλική Επανάσταση και την προώθηση των δημοκρατικών Γάλλων στην ανατολική Μεσόγειο*».

Ο τίτλος της δωδεκάφυλλης Χάρτας της Ελλάδος του Ρήγα στο 4ο φύλλο, με την εμβληματική παράσταση του γυμνόποδα Ηρακλή να τοσαΐζει με το ξύλινο ρόπαλο-σύμβολο της ελληνικής δύναμης-το σιδερένιο τσεκούρι της έφιππης Αμαζόνας-σύμβολο της ασιατικής, βαρβαρικής δύναμης. Ο Ρήγας προσφέρει μήνυμα αισιοδοξίας στους οκλαβωμένους, πως τελικά στην πάλη με τις δυνάμεις των αρμάτων, της ύλης, θα νικήσουν οι δυνάμεις του πνεύματος, αν πορευτούν με τις αριετές του Ηρακλή, αποφασιστικότητα, αφοσίωση στα ιδεώδη, πίστη στο καθήκον, υπεράσπιση του δικαίου.

άποψή του, με τον πιο ήπιο χαρακτηρισμό, διότι η *Χάρτα της Ελλάδος*, όπως και οι άλλοι δύο χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας, (και οι υπόλοιποι της Βουλγαρίας, Σερβίας και Βοσνίας, που ο Ρήγας θα εξέδιδε, όπως έχουμε παραπάνω αναφέρει) συνδέονται άμεσα με το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του. Είναι πολιτικοί χάρτες του σχεδιαζόμενου κράτους του, με σύνορα και διαίρεση σε Τοπαρχίες και Επαρχίες σύμφωνα με το Σύνταγμά του, τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση* (άρθρο 3). Πρέπει να μελετηθεί η *Χάρτα* όχι ως ένα απλό χαρτογραφικό έργο, αλλά σε σχέση με τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση* και το τρίτο μέρος του στρατηγικού σχεδίου του. Ο Ρήγας δεν ήταν ένας απλός χαρτογράφος. Ήταν επαναστάτης και ενέτασσε τα έργα του στο Στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του για την αποτίναξη της σκλαβιάς και παράλληλα τη δημιουργία μιας δημοκρατικής πολιτείας στον Βαλκανικό χώρο.

14. Η έκδοση της εικόνας του Μ. Αλεξάνδρου. Άλλο ένα δείγμα προχειρότητας στην αντιμετώπιση των έργων του Ρήγα και της ελλιπούς μελέτης της βιβλιογραφίας από τον Γ. Τόλια αποτελεί ο χαρακτηρισμός της έκδοσης της εικόνας του Μεγάλου Αλεξάνδρου ως μια απλή με «αυτοσχεδιασμό» έκδοση. Έτσι δηλαδή χωρίς σκοπό, «ο Ρήγας αυτοσχεδίασε με τη σειρά του στο θέμα του Αλεξάνδρου, αμέσως μόλις ολοκλήρωσε την έκδοση της “Χάρτας”, τυπώνοντας την προσωπογραφία του αρχαίου στρατηλάτη»¹⁰⁸.

Όμως δεν κοίταξε, όπως θα όφειλε, εφόσον γράφει ότι μελέτησε πριν από την συγγραφή του αυτή, τα σχετικά δημοσιεύματα, για να ενημέρωνε και τον αναγνώστη, την αναστατική επανέκδοση της εικόνας του Μ. Αλεξάνδρου από την Επι-

---

108. Βλ. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος..., ό.π., σελ. 27.*

στημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα¹⁰⁹ το 2006 και τον σχετικό σχολιασμό από τον οποίο θα γνώριζε ότι η έκδοση αυτή δεν ήταν ένας τυχαίος «αυτοσχεδιασμός». Απεναντίας, η έκδοση αυτή ήταν ενταγμένη στο στρατηγικό σχέδιο του, με «στόχευση» να ενισχύσει το ηθικό των σκλαβωμένων, να τους δείξει την ανδρεία του Μ. Αλεξάνδρου, την αγωνιστικότητα και αποφασιστικότητά του. Να τους δώσει ένα πρότυπο για δράση. Γι' αυτό εξάλλου στον Ύμνο Πατριωτικό, στροφή 33, θα έβλεπε ότι ο Ρήγας απευθύνεται στον Μ. Αλέξανδρο τονίζοντας την ανδρεία των συγχρόνων του ραγιάδων, οι οποίοι ακολουθούν την ανδρεία του:

«Αλέξανδρε, τώρα να βγης
από τον τάφον και να ιδής
των Μακεδόνων πάλιν
ανδρείαν την μεγάλην,
πώς τους εχθρούς νικούνε,
με χαρά στη φωτιά».

Τονίζουμε ξανά, για να εμπεδωθεί, πως ο Ρήγας ενέτασσε τα έργα του στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του με «πρόγραμμα» και «στόχευση». Σε μια εποχή που όλοι υμνούσαν τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη ως ελευθερωτή των λαών (Κοραής, Περοριβός, Μαρτελάος κ.ά) ο Ρήγας δεν έγραψε ούτε μια λέξη, ούτε ένα στίχο υπέρ του. Αντίθετα εξέδωσε την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, για να είναι στους σκλαβωμένους πρότυπο ανδρείας, αγωνιστικότητας και αποφασιστικότητας. Δεν ήταν ένας χωρίς σκοπό «αυτοσχεδιασμός» η

109. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ο Μέγας Αλέξανδρος του Ρήγα Βελεστίνης*. Επιμέλεια-εισαγωγή-αναστατική επανέκδοση, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2006.

έκδοση της εικόνας του Μ. Αλεξάνδρου, όπως θέλει να την παρουσιάσει ο επικριτής του.

* * *

Θέλουμε ακόμη να προσθέσουμε ότι ο καλόπιστος μελετητής του έργου του Ρήγα θα διαπιστώσει ότι μετά τις έρευνες το 1960 του Γ. Λάϊου για τους χάρτες του Ρήγα και για πολλές δεκαετίες ερευνητικής απραξίας, προστέθηκαν οι πρωτότυπες έρευνες μας, οι οποίες άρχισαν να παρουσιάζονται κατά το 1998, κατά την επέτειο των διακοσίων χρόνων, (τι σύμπτωση), από τον μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα με την για πρώτη φορά αυθεντική επανέκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος* και των χαρτών *Νέα Χάρτα της Βλαχίας* και *Γενική Χάρτα της Μολδοβίας* με τα σχετικά ευρετήρια καθώς και με τα νέα στοιχεία για τα σύνορα, το «ρόπαλο του Ηρακλέους» σε όλους του χάρτες του και την πολιτική διαιρεσή τους σε Τοπαρχίες και Επαρχίες. Όσον αφορά τη διατυπώμενη άποψη του Γ. Τόλια ότι «*Η μελέτη του χαρτογραφικού έργου του Ρήγα...δεν είχε ξεπεράσει το στάδιο στο οποίο άφησε ο Γεώργιος Λάϊος, πριν από πενήντα χρόνια*»¹¹⁰, δύο τινά θα συμβαίνουν: ή δεν είναι γνωστές οι μετά το 1998 σχετικές εκδόσεις, μελέτες με τα καινούργια στοιχεία της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα ή ηθελημένα παραλείπονται και κατ' αυτόν τον τρόπο δεν ενημερώνεται ο αναγνώστης. Και οι δυο περιπτώσεις είναι, όπως τονίζουμε, επιστημονικά κατακριτέες.

---

110. Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 14.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Με όσα τεκμηριωμένα παρατέθηκαν παραπάνω, καταδεικνύεται ότι ο Ρήγας Βελεστινλής είχε ένα συγκεκριμένο συγγραφικό έργο, το οποίο εντάσσεται, ιδιαίτερα εκείνο που εκδόθηκε τη σημαντική επαναστατική χρονιά του 1797, στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του για την απελευθέρωση των τόσων αιώνων σκλαβωμένων. Το στρατηγικό σχέδιο, το οποίο είχε συλλάβει, διακρίνεται σε τρία μέρη:

- Πρώτα στην προετοιμασία της επανάστασης, ανυψώνοντας το ηθικό των σκλαβωμένων με τον Θούριο και Ύμνο πατριωτικό, και σφυρηλατώντας την ιστορική αυτοσυνειδησία τους με τον Νέο Ανάχαρση, τα Ολύμπια και την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου.
- Στο δεύτερο μέρος, έχοντας ο Ρήγας επίγνωση ότι χωρίς στρατιωτική νίκη δεν αποκτιέται η ελευθερία, φρόντισε να έχει μεταφράσει και εκδώσει ένα εγχειρίδιο στρατιωτικής τέχνης για να εκπαιδευτούν οι σκλαβωμένοι στην τέχνη του πολέμου και παράλληλα να αρχίσει τις επιχειρήσεις από την Πελοπόννησο, όπου πράγματι στέριωσε, αργότερα το 1821.
- Στο τρίτο μέρος του στρατηγικού του σχεδίου δείχνει το ενδιαφέρον του για τη δημοκρατική διοίκηση του ελεύθερου Βαλκανικού χώρου, που θα προέκυπτε μετά την επανάστασή του. Μετάφρασε και πρόσθεσε πολλά δικά του στοιχεία στο γαλλικό κείμενο των Δικαίων του Ανθρώπου και του Συντάγματος, ενώ παράλληλα εξέδωσε του χάρτες του χώρου αυτού, ώστε να είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμά του, διαιρημένοι σε Τοπαρχίες και Επαρχίες, για να γίνουν εκλογές.

Αποδεικνύεται από τη μελέτη του έργου του και του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του, ότι ο Ρήγας τελικά εί-

χε πράγματι ένα «ενιαίο συγκροτημένο πολιτικό και μορφωτικό πρόγραμμα», μια «ενιαία σύλληψη», ένα «επιτελικό σχεδιασμό», και «ειδική στόχευση» καθώς και κατάλληλη «θεωρητική συγκρότηση», αντίθετα από όσα ατεκμηρίωτα υποστήριξε ο Γιώργος Τόλιας στο κείμενό του, το οποίο συνοδεύει την έκδοση το 2009 της *Χάρτας της Ελλάδος* από το αντίτυπο των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Γι' αυτό και ασχοληθήκαμε με το συγκεκριμένο κείμενο, επειδή συνοδεύει την επανέκδοση της *Χάρτας* του Ρήγα Βελεστινλή.

Επί πλέον επισημαίνεται ότι η όλη δράση του Ρήγα, όπως παρουσιάστηκε από την αρχή μέχρι το τέλος της μελέτης, δεν ήταν μια «αυθόρυμη κίνηση απόρροια της προσχώρησής του στην ομάδα των λογίων πατριωτών»¹¹¹ της Βιέννης, αλλά μια συστηματική με μέθοδο εκτέλεση ενός προγραμματισμένου στρατηγικού σχεδίου. Για πρώτη φορά αρθρώνεται στα τόσα χρόνια σκλαβιάς ένα ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο, για την επανάσταση των σκλαβωμένων εναντίον της απολυταρχικής εξουσίας του Σουλτάνου και των κατά τόπους πασάδων του και τη δημιουργία στη συνέχεια μιας δημοκρατικής αντιπροσωπευτικής πολιτείας στο Βαλκανικό χώρο, τον οποίο ο Ρήγας με σύνορα ορίζει στη *Χάρτα της Ελλάδος* και στους άλλους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας.

---

111. «Με τα ελάχιστα στοιχεία που διαθέτουμε, οφείλουμε προς το παρόν να ερμηνεύσουμε τη δράση του Ρήγα ως αυθόρυμη κίνηση απόρροια της προσχώρησής του στην ομάδα των λογίων πατριωτών, που συγκεντρώθηκαν γύρω από το τυπογραφείο της “Εφημερίδος” των αδελφών Πουλίου και εμπνέονταν από τις γαλλικές επαναστατικές ιδέες και από έναν ενθουσιώδη αρχαιόφιλο πατριωτισμό», Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος...*, ό.π., σελ. 26.

EYPETHPIO

- Anacharsis Jeune* 63
Barbie du Bocage 63, 66
Barthélemy 55, 56
Corneille de Pauw 28
D'Alembert 35, 80, 83
Delisle, Guil. 15, 48, 71-78, 86, 87
Diderot 35, 80, 83
Engel, Johann Cristian von 47
Esprit des loix 30
Fauriel, Cl. 40
Frank, Peter 20
Khevenhüller, L.A. 42, 59
Metastasio 54
Montesquieu 29, 30
Pouqueville 41
Recueil de Cartes Geographiques 63
Zannoni, Rizzi 77, 78
Zizla, Jean Adam 63, 65
- Αβδέλλα 29
Αγαθάγγελου προφητείες 69
Αθήναι 41
Αιγαίο 84
Αίγυπτος 69
Αίμος 77
Ακαδημία Αθηνών 74, 76, 82
Αμαζόνα 49, 89
Αμαντος, Κων. 23, 32, 33, 34, 47, 54, 55
Ανατολή 24

Ανθιμος Γαζής 88
Αντώνιος Κυριαζής 29
Ανώνυμος ο Έλλην 43, 59
Αρβανίτες 39
Αργέντης, Ευστράτιος 19
Αρμένοι 39
Ασία 88
Αττική 75
Αυστρία 24
Αυστριακή Αστυνομία 18, 21-26, 30, 81

Βακαλόπουλος, Απόστολος 43, 44
Βάλια Κάλντα Γρεβενών 45
Βαλκάνια 71, Βαλκανίων λαοί 66
Βαλκανική 84
Βαλκανικοί λαοί 22, 60
Βαλκανικός χώρος 11
Βελεστίνο 76
Βενετία 45
Βεντότης, Γεώργιος 55-58
Βεσσαραβία 22
βιβλιοδέτης Gartl 60
Βιβλιοθήκη Κογκρέσου 42
Βιέννη 17-20, 24, 28-30, 32, 57, 69, 94
Βιέννης Αρχεία 32
Βλάσκα 83
Βλαχία 15, 22, 49, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 90, 94
Βλαχομπογδανία 11, 78, 83, 85
Βλαχοχώρια 29
Βοσκοπούλα των Άλπεων 52, 53
Βοσνία 47, 84, 88, 90
Βόσπορος 11, 62, 63, 65, 66
Βουκουρέστι 20
Βουλγαρία 22, 46, 88, 90
Βουλγάροι 39
Βουλή των Ελλήνων 31
Βρανούσης, Λέανδρος 31
Γαληνός 78

- Γαλλική Εγκυλοπαιδεία 35, 80, 83, 84
 Γαλλική Επανάσταση 61, 88
 Γάλλοι δημοκρατικοί 88
 Γενικά Αρχεία του Κράτους 9, 13, 53, 94
 Γενική Χάρτα Μολδοβίας 16, 30, 31, 46, 79, 92
 Γεννάδειος Βιβλιοθήκη 13, 50, 72, 73
 Γέρος του Μωριά 40
 Γεσνέρος 53
 γεωγραφία αρχαία 87, ιστορική 86, 87
 Γκίκας, Γρηγόριος 39
 Γκιρζιανλήδες 39
- Δαλματία 84, 85, 86
 Δασκαλάκης, Απόστολος 71
 Δημητριεύς 71
Δίκαια του Ανθρώπου 11, 23, 46, 61, 93
 Δούναβης 82
- Εκκλησία 68
 Ελλάδα 26, 28, 30, 36, 46, 59-61, 73, 76, 77, 79, 85
 Ἐλληνες 36, 38, 40, 43, 50, 52, 57, 60
 Ελληνίδες 43
Ελληνικά στρατεύματα 43
Ελληνική Δημοκρατία 47, 84
Ελληνική Νομαρχία 43, 59
 ελληνικό έθνος 53
 ελληνικός λαός 57
 Ενεπεκίδης, Πολυχρόνης 71
 Επανάσταση 43
Επαναστατική Προκήρυξη 19, 23, 46
 Επαρχία 11, 47, 82, 83, 85, 86, 90, 92, 93
Επιπεδογραφία Κωνσταντινούπολεως 15, 30, 48, 62, 63, 66, 67
 Επιπεδογραφίες 47, 58
Επτά Ημέρες, εφημ. Η Καθημερινή 15, 76, 77
Ερμής ο Λόγιος 36
 Εύξεινος Πόντος 63, 83
 Ευρώπη 20, 88
Εφημερίς 20, 21, 30, 94

Ζωγράφος, Παναγιώτης 50

Ηγεμόνας 79-83

Ηγεμονία 81

Ηθικός Τρίπονς 11, 21, 30, 52-56

Ηλιού, Φίλιππος 15, 76, 77

΄Ηπειρος 41, 44

Ηρακλής 49, 89

Θεόφιλος 26

Θεσσαλία 20, 36

Θούριος 10, 16, 18, 19, 22, 23, 26, 30, 31, 35, 36, 38-41, 45, 46, 48, 52,
60, 66-70, 78, 82, 93

Θράκη 39

Θυρεός 81, 83

Ιατρική Σχολή Βιέννης 57

Ιεριχώ 41

Ιλλυρία 84

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ 13, 54

Ιόνια Νησιά 36

Ιπποκράτης 20

Ιστορία της Ελλάδος 28

Ιστορική Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος 52

ιστορική τοπωνυμία 87

Ιταλία 45

Καλλιμάχης, Αλέξανδρος Ηγεμόνας 79, 80

Κανέλλος, Στέφανος 36

Καρακάσσης, Κων. 19

Καράς, Γιάννης 74

Κάτω Ουγγαρία 84-86

Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ 72-74

κερδοσκοπία 81

Κέρκυρα 31

Κιολάνος, Χριστόδουλος 29

Κολοκοτρώνης, Θεόδωρος 40

Κοραής, Αδαμάντιος 15, 26, 38, 91

Κορωνιός, Αντώνιος 53

Κούμας, Κων. 29

Κωνσταντινούπολη 15

Λάιος, Γεώργιος 47, 63, 65, 68, 71, 76, 92

Λάμπρος, Σπυρίδων 32, 33

Λάρισα 20

Λεγχάνδ, Αιμήλιος 23, 32, 34, 53

Λέσβος 74

λιοντάρι 10, 15, 16, 31, 38, 48, 62, 66-69

λύκος 68, 69

Μαγνησία 29, 74

Μακεδόνες 91

Μακρυγιάννης, στρατηγός 50

Μάνη 44

Μανιάτες 10, 42, 44, 68

Μαρμοντέλ 53

Μαρτελάος 38, 91

Μαυροβούνι 84

Μαυρογένης, Νικόλαος 39

Μέγας Αλέξανδρος 10, 22, 30, 31, 36-38, 52, 82, 90-93

Μελάς, Βίκτωρ 71

Μένανδρος, εκδόσεις 9, 13

Μεσόγειοι Νήσοι 11, 78, 85

Μεσόγειος 88

Μεταστάσιο, Αββάς 53, 54

Μικρά Ασία 11, 78, 84, 85

Μολδαβία 15, 22, 49, 79-81, 83, 86, 87, 90, 94

Μονεμβασία 41

Μοντεσκιέ 29, 30

Μότσιος, Γιάννης 45

Μουρούζης, Γεώργιος 39

Μπότσαρης 41

Μύλλερ, χαράκτης 80

Ναπολέων Βοναπάρτης 36, 45, 91

Ναύπλιο 41

Νέα Πολιτική Διοίκησις 11, 16, 18, 22, 30, 35, 46, 48, 60, 61, 70, 78, 82, 83, 85, 90
Νέα Χάρτα Βλαχίας 16, 30, 31, 46, 79, 92
Νέος Ανάγαρσις 10, 11, 20-22, 28, 30, 36, 55-58, 82, 83, 87, 93
Νικολίδης, Δημήτριος 57
Νιτς, τυπογραφείο 80
Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας 72
Νοσοκομείο Βιέννης 20, 21

Ξιφολόγγη 44

Οθωμανική Αυτοκρατορία 45, 47, 86
Οικονόμου, Δημήτριος 24
Όλτος 83
Ολύμπια 10, 11, 36, 52-54, 93
Ολυμπιακοί αγώνες 36
Όνομα και καταγωγή των Ρήγα 29
οσποδάρος 79, 81
Οφιούσα 80, 83

παλληκάρια 10, 38, 67
Παναγιωτόπουλος, Βασίλης 72
Πάντελιτς, Ντούσαν 34
παραχρονισμοί 86
Παρίσι 40
Πελοπόννησος 10, 44, 45, 93
Πένα, Βάσω 13
Περιβόλι, Γρεβενών 29
Περραιβός, Χριστόφορος 20, 29, 31, 38, 91
Πετράκης 39
Πίναξ Γεωγραφικός της Ελλάδος 88
Πίνδος 29
Πίγλερ, τυπογραφείο 56
Πλίνιος 80, 83
Πλούταρχος 20
Πνεύμα των νόμων 29
Πόλη 69
Πουλιού, αδελφοί 23, 30, 56, 59, 94

- πρόγονοι 36, 57
Πρώτος ναύτης 53
Πτώσις Κωνσταντινουπόλεως 50
- Ρόπαλο του Ηρακλέους 48, 49, 62, 66-68, 80-84, 86, 92
Ρούμελη 11, 78, 85
Ρωμιοί 39
- Σακελλάριος, Γεώργιος 19, 21, 56, 57
Σεμλίνο 19
Σερβία 22, 47, 84, 88, 90
Σιάτιστα 19
Σικελία 88
Σκαναβής, Δημήτριος 39
Σκλαβενίτης, Τριαντάφυλλος 76
Σκλαβονία 84, 85
Σκοτεινιώτης, Παν. 72
Σμήνη, Γρεβενών 29
Σουλιώτες 10, 41, 42, 68
Σουλτάνος 10, 16, 31, 34, 38, 39, 42, 48, 59, 60, 66-70, 94
Σούτσος, Νικόλαος 39
Στάϊκος, Κων. 71
Στρατιωτικόν *Εγκόλπιον* 10, 18, 23, 30, 42, 43, 59, 60, 82
Σύνταγμα 18, 23, 43-47, 52, 83, 87, 90, 93
Σχολείον των ντελικάτων εραστών 29
Σχολή d' Anville 86, 87
- Ταμπάκη, Άννα 55
Τελ Ορμάνι 83
Τέμπη 28
Τεργέστη 17, 18, 21, 24, 28, 30, 47
Τερσέτης, Γεώργιος 40, 41
Τοπαρχία 11, 47, 49, 83, 85, 86, 90, 92, 93
τοπωνυμία ιστορική 87
Τοτ 28
τουρκική αρμάδα 40
Τούρκοι 69, 70
Τουρούντζιας, Γεώργιος 19

Τουρούντζιας, Θεοχάρης 19

Τριπολιτσά 41

Τύρας 80, 83

Υμνος Πατριωτικός 10, 16, 30, 31, 68, 70, 82, 91, 93

Υπόμνημα Χάρτας της Ελλάδος 85, 86

Υψηλάντης, Αλέξανδρος 41

Υψηλάντης, Αλέξανδρος ηγεμόνας 79, 80

Φαναριώτες 38, 68, 71

Φιλήμων, Ιω. 9, 17, 18, 26, 41

Φιλική Εταιρεία 17

Φραγκίσκος, αυτοκράτορας 25

Φράνκ, Πέτρος 20, 21

Φυσικής απάνθισμα 29, 30, 35, 84

Φωριέλ 18, 40

Χαλκιδική 74

Χάρτα της Ελλάδος 9, 11, 13, 16, 21, 22, 27, 29-31, 46-49, 51, 53, 56-58,
63, 66, 67, 70-79, 82, 83, 85, 87-90, 92, 94

χάρτης αρχαίας Ελλάδος 71, 86

χάρτης βυζαντινής αυτοκρατορίας 72

χάρτης βυζαντινής εποχής 71

Χατζή-Κώνστας Ολυμπιώτης 53

Χατζηφώτης, Ιωάννης 71

Χιώτης, Π. 31

χορών ονόματα 87

Χριστιανοί 69, 70

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ

Α'. ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ

ΒΙΕΝΝΗ 1790

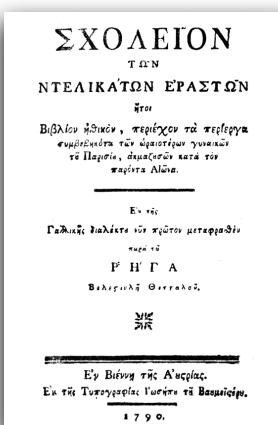
Φωτοαναστατική έκδοση, μέ εύρετήριο όνομάτων και πραγμάτων, Αθήνα 1991. Τέταρτη έκδοση 2006.

Έθνοδιαφωτιστικό έργο του Ρήγα Βελεστινλή, όπου γιά πρώτη φορά παρουσιάζονται τά θέματα τής φυσικής σε «άπλουν ύφος». Τά κείμενα είναι κυρίως από έπιστημονικά βιβλία τής συγχρόνου έποχης και μάλιστα από τή Γαλλική Έγκυκλοπαιδεία τῶν Diderot και D' Alembert.

Έπιμέλεια-Είσαγωγή-Εύρετήριο:

Δημ. Άπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-86387-2-0

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΤΩΝ ΝΤΕΛΙΚΑΤΩΝ ΕΡΑΣΤΩΝ

ΒΙΕΝΝΗ 1790

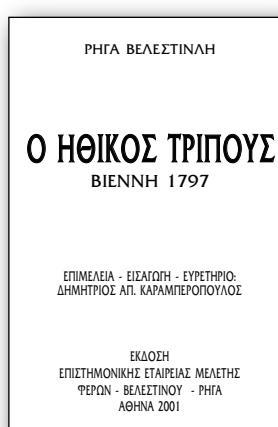
Αθήνα 2006

Φωτοαναστατική έπανέκδοση μέ τήν προσθήκη εύρετηρίου του βιβλίου Ρήγα, πού άποτελεῖ τήν άπαρχή του νέου λογοτεχνικού είδους του διηγήματος στήν Έλλαδα.

Έπιμέλεια-Είσαγωγή-Εύρετήριο:

Δημ. Άπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-88710-3-4

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ Ο ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΙΠΟΥΣ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

Αθήνα 2001

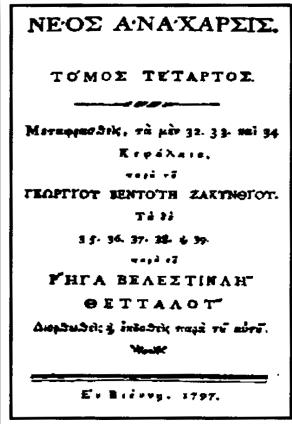
Φωτομηχανική έπανέκδοση μέ είσαγωγή και εύρετηριο όνομάτων.

Περιλαμβάνει δύο σε έμμετρη μετάφραση έργα του Ρήγα: α) Τά Όλυμπια, θεατρικό έργο τοῦ Ιταλοῦ Metastasio β) τή Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων, διήγημα τοῦ Γάλλου Marmontel καὶ γ) τόν Πρώτο Ναύτη, ειδύλλιο τοῦ Γερμανοῦ Gessner, μετάφραση τοῦ συνεργάτη του Ἀντωνίου Κορωνιοῦ, σε πεζή μορφή.

Έπιμέλεια-Είσαγωγή-Εύρετηριο:

Δημ. Άπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-86387-6-3

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ 4ος

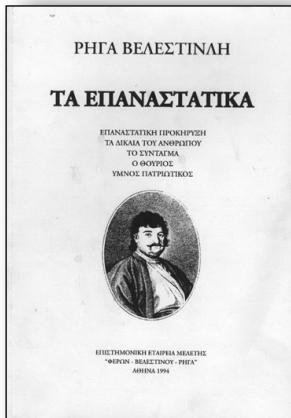
ΒΙΕΝΝΗ 1797

Αθήνα 2006

Έπανέκδοση φωτομηχανική με τήν προσθήκη εύρετηρίου τοῦ τέταρτου τόμου, τοῦ όποιου τά περισσότερα κεφάλαια μεταφράσθηκαν από τόν Ρήγα, ό όποιος ήθελε νά τονώσει τό ηθικό τῶν σκλαβωμένων Έλλήνων, δείχνοντας τό ἔνδοξο ιστορικό παρελθόν τους.

Έπιμέλεια-Είσαγωγή-Εύρετήριο:
Δημ. Άπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-87458-3-7

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

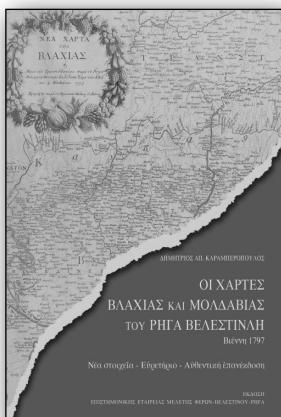
ΒΙΕΝΝΗ 1797

Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, ό Θούριος, "Υμνος Πατριωτικός,
Αθήνα 1994. Πέμπτη ἔκδοση 2005.

Σέ μιά καλλιτεχνική ἔκδοση προσφέρεται τό πρώτο Σύνταγμα τῶν Έλλήνων καί τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν λαῶν καί τά ύπόλοιπα ἐπαναστατικά ἔργα τοῦ ἐθνεγέρτη μέ εύρετήριο ὄνομάτων, προσώπων, τόπων καί πραγμάτων.

Έπιμέλεια-Είσαγωγή-Εύρετήριο: Δημ. Άπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-85396-1-7

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΝΕΑ ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΑΣ ΓΕΝΙΚΗ ΧΑΡΤΑ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

Αθήνα 2005

Γιά πρώτη φορά ἐπανεκδίδονται στό ἴδιο μέγεθος μέ τό πρωτότυπο καί μέ τήν προσθήκη Εύρετηρίου ὄνομάτων. Προσκομίζονται νέα στοιχεῖα τά όποια ἐντάσσουν τούς χάρτες αὐτούς στό ἐπαναστατικό σχέδιο τοῦ Ρήγα.

Έπιμέλεια-Είσαγωγή-Εύρετήριο:
Δημ. Άπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-88710-1-8

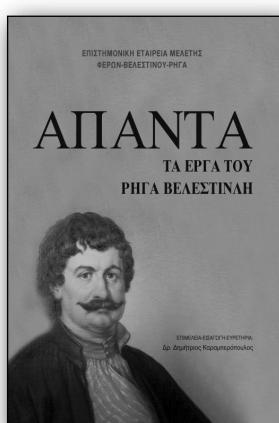
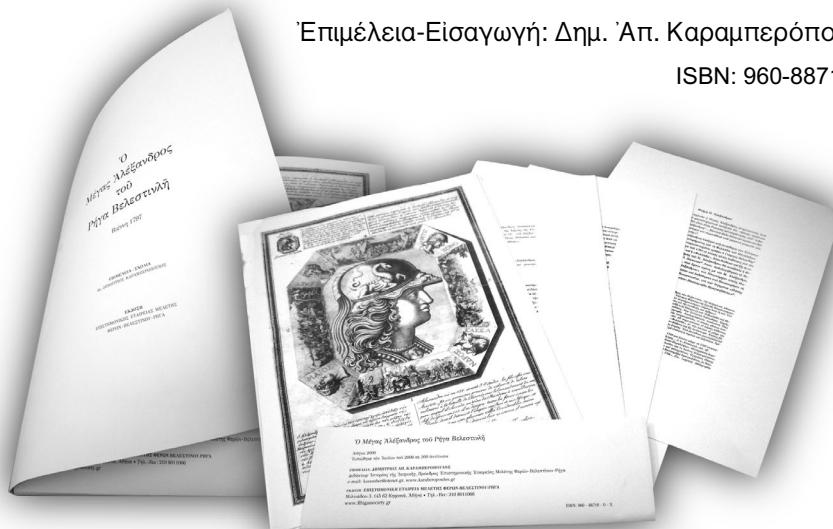
**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**
ΒΙΕΝΝΗ 1797
Αθήνα 2006

Η εικόνα του Μεγάλου Άλεξανδρου μέ τίς παραστάσεις ἀπό τούς θριάμβους του ἐκδόθηκε ἀπό τόν Ρήγα Βελεστινλή τό 1797, μέ σκοπό νά δώσει στούς σκλαβωμένους Ἐλληνες ἔνα πρότυπο ἀνδρείας καὶ ἀποφασιστικότητος.

Ἐκδοση Συλλεκτική σέ 500 ἀριθμημένα ἀντίτυπα ὑπογεγραμμένα ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας.

Ἐπιμέλεια-Εισαγωγή: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος

ISBN: 960-88710-0-X

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ
ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΔΙΣΚΟΣ (CD)**

Αθήνα 2007

Περιέχονται ὅλα τά ἔργα τοῦ Ρήγα ὁλοκληρωμένα γιά πρώτη φορά μέ τά Εύρετήριά καὶ τίς Εισαγωγές σέ ἡλεκτρονική μορφή.

Ἐπιμέλεια: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος

Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα

ISBN: 978-960-6733-03-1

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΒΙΕΝΝΗ 1796 - 1797

Αθήνα 1998, Β' Έκδοση 2003

Έπιμέλεια-Εισαγωγή-Εύρετήριο:
Δημήτριος Απ. Καραμπερόπουλος.

Η πρωτότυπος ΧΑΡΤΑ έκδόθηκε από τόν Ρήγα Βελεστινλή στήν Βιέννη, 1796-1797, σε δώδεκα φύλλα με διάσταση τοῦ κάθε φύλλου 50X70 έκ. περίπου.

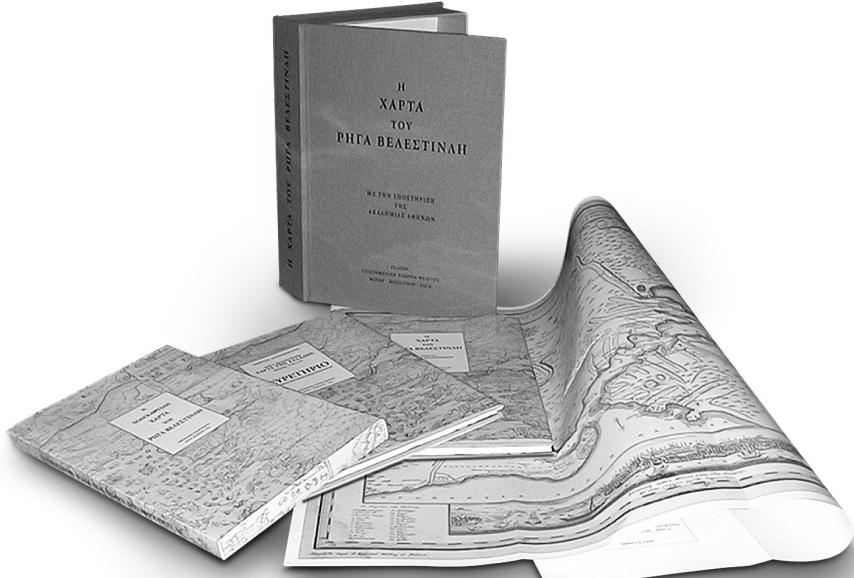
Η έκδοση αύτή τοῦ Ρήγα θεωρήθηκε πραγματικός ἄθλος γιά τήν ἐποχή του καὶ ἀποτελεῖ μοναδική έκδοση σέ τέτοια διάσταση τοῦ Βαλκανικοῦ χώρου.

Γιά πρώτη φορά ἐπανεκδίδεται αὐθεντικά στό φυσικό της μέγεθος ἀπό τά θαυμάσια διατρητέμενο πρωτότυπο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης.

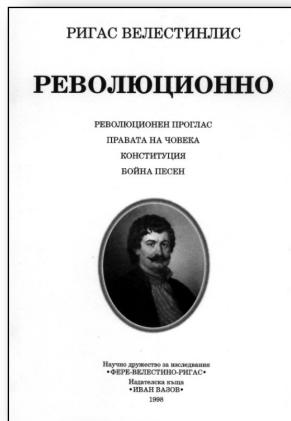
Η ἐπανέκδοση τῆς ΧΑΡΤΑΣ τοῦ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ άπό τήν Έπιστημονική Έταιρεία Μελέτης Φερῶν - Βελεστίνου - Ρήγα σέ τετραχρωμή ἔκδοση, χαρτί velvet 150 γρ., διατίθεται σέ καλαίσθητη πανόδετη συσκευασία πού περιέχει:

1. Τά δώδεκα φύλλα τῆς ΧΑΡΤΑΣ, σέ τετραχρωμία διαστάσεων τοῦ κάθε φύλλου 50X70 έκ. περίπου.
2. "Ένα βιβλίο πανόδετο 21X30 έκ. μέ 148 σελ. πού περιέχει τίς μελέτες:
  - α) Δημ. Καραμπερόπουλος, Ή Χάρτα τῆς Ελλάδος τοῦ Ρήγα. Τά πρότυπά της καὶ νέα στοιχεῖα.
  - β) Βάσω Πέννα, Τά νομίσματα τῆς Χάρτας τοῦ Ρήγα.
3. "Ένα βιβλίο - ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ τῶν ὄνομάτων, προσώπων τόπων καὶ πραγμάτων τῶν δώδεκα φύλλων τῆς ΧΑΡΤΑΣ, πανόδετο 21X30 έκ. μέ 128 σελ., τό όποιο συντάχθηκε γιά πρώτη φορά.
4. Μία συνοπτική ἀπεικόνιση τῶν δώδεκα φύλλων τῆς ΧΑΡΤΑΣ, σέ σμίκρυνση σέ ἕνα φύλλο στήν όποια φαίνεται ἀπτά ό χῶρος γιά τόν όποιο ο Ρήγας ἐτοίμαζε τήν ἐπανάστασή του καὶ τή δημιουργία τοῦ πολυεθνικοῦ δημοκρατικοῦ κράτους του.

ISBN: 960-85396-9-2

Β'. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΣΕ ΆΛΛΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

ΣΤΑ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ

Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, ὁ Θεούριος.

Έκδοση στήν ελληνική - βουλγαρική γλώσσα.

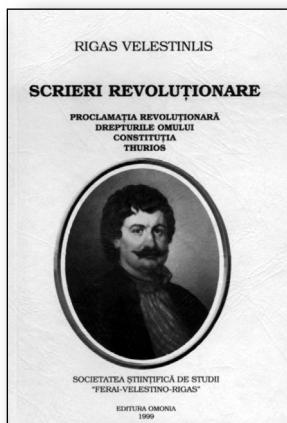
Σόφια 1998, σέ συνεργασία μέ τὸν ἐκδοτικὸν οἶκο «IBAN BAZOB».

Μετάφραση: Νάντια Νάντοβα, Ἰστορικός

Βασίλ Στανίλοβ, Συγγραφέας.

Προλογικά κείμενα: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 954604-080-0

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

ΣΤΑ ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ

Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, ὁ Θεούριος.

Έκδοση στήν ελληνική - ρουμανική γλώσσα. Βουκουρέστι 1999, σέ συνεργασία μέ τὸν ἐκδοτικὸν οἶκο «OMONOIA».

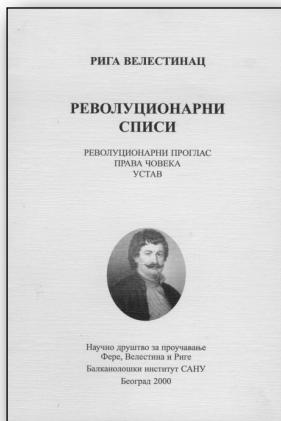
Μετάφραση: Χριστίνα Μπακάνου, Καθηγήτρια
Ίον Μπράντ, Ποιητής.

Προλογικά κείμενα: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

Ἐπιλογή Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας γιά τὸν Ρήγα:

Ἐλενα Λαζάρ, Μαρία Ραφαήλα.

ISBN: 973-96318-6-X

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

ΣΤΑ ΣΕΡΒΙΚΑ

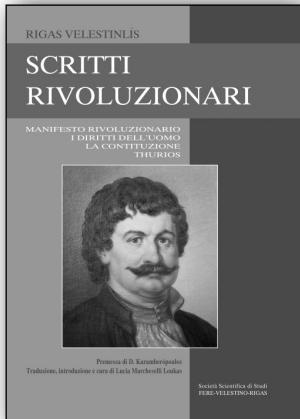
Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα.

Έκδοση στήν ελληνική - σερβική γλώσσα.

Βελιγράδ 2000, σέ συνεργασία μέ τὸ Βαλκανιολογικό Ίνστιτοῦ τῆς Σερβικῆς Ακαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν.

Μετάφραση καὶ ἐπιμέλεια: Μίροσλαβ Βούκελιτς,
Προλογικά κείμενα: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 86-7179-031-2

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

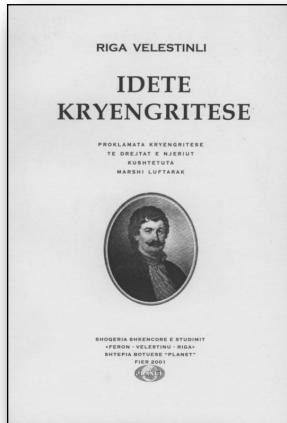
Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια του ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, ό Θούριος.

Έκδοση στήν ελληνική - ιταλική γλώσσα.
Β' έκδοση - Αθήνα 2006.

Μετάφραση και έπιμέλεια: L. Marcheselli Loukas,
Καθηγήτρια νεοελληνικῶν Πανεπιστημίου Τεργεστῆς.
Προλογικά: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-88710-5-0

ΣΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

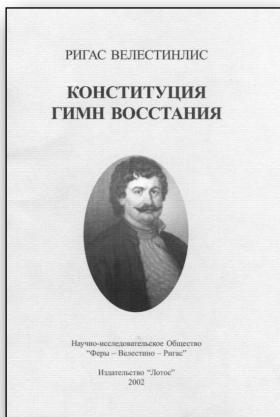
Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια του ἀνθρώπου,
τό Σύνταγμα, ό Θούριος.

Έκδοση στήν ελληνική - αλβανική γλώσσα.
Β' έκδοση - Αθήνα 2007.

Μετάφραση: Θωμᾶς Νικούλης.
Ἐπιμέλεια-Προλογικά: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 978-960-88710-7-6

ΣΤΑ ΑΛΒΑΝΙΚΑ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

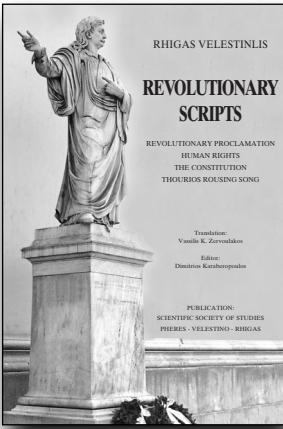
ΒΙΕΝΝΗ 1797

Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια του ἀνθρώπου,
τό Σύνταγμα, ό Θούριος.

Έκδοση στήν ελληνική - ρωσική γλώσσα.
Τυφλίδα 2001 σέ συνεργασία μέ τόν έκδοτικό οίκο "Λωτός".

Μετάφραση: "Ολεγ Τσιμπένκο, Συγγραφέας.
Προλογικά: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ΣΤΑ ΡΩΣΙΚΑ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
BIENNH 1797
Αθήνα 2002

ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ

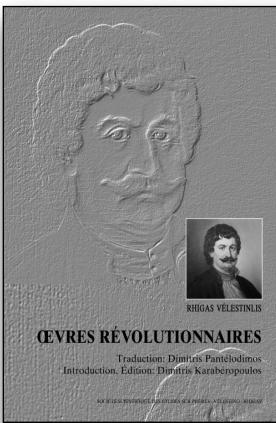
Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου,
τό Σύνταγμα, ὁ Θούριος.

Έκδοση στήν ἑλληνική - ἀγγλική γλώσσα ἀπό τήν Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα

Μετάφραση: Βασίλης Ζερβουλάκος.

Ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-86387-9-8

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
BIENNH 1797
Αθήνα 2002

ΣΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ

Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου,
τό Σύνταγμα, ὁ Θούριος.

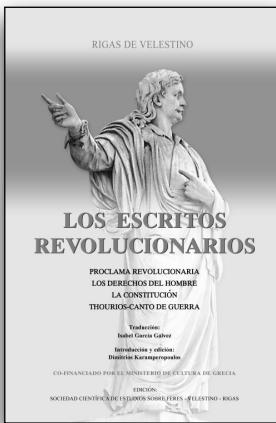
Έκδοση στήν ἑλληνική - γαλλική γλώσσα ἀπό τήν
Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα

Μετάφραση: Δημ. Παντελοδῆμος,

Καθηγητής Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-87458-2-9

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
BIENNH 1797
Αθήνα 2005

ΣΤΑ ΙΣΠΑΝΙΚΑ

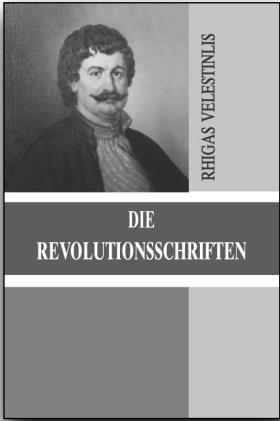
Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου,
τό Σύνταγμα, ὁ Θούριος.

Έκδοση στήν ἑλληνική - ισπανική γλώσσα ἀπό τήν
Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα

Μετάφραση: Isabel Garcia Gálvez, Καθηγήτρια νεοελληνικών Πανεπιστημίου Τενερίφης
Ισπανίας.

Ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 960-87458-9-6

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ

ΒΙΕΝΝΗ 1797

Αθήνα 2007

Έπαναστατική προκήρυξη, τά Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου,
τό Σύνταγμα, ό Θούριος.

Έκδοση στήν ἑλληνική - γερμανική γλώσσα από τήν
Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα

Μετάφραση: Ἀντώνης Γαβαλᾶς, Καθηγητής Γερ-
μανικῶν, Kurt Bremer.

Ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή: Δημ. Ἀπ. Καραμπερόπουλος.

ISBN: 978-960-6733-02-4

ΣΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ

